

MIKAEL AGRICOLAN VANHAN TESTAMENTIN ESIPUHEET

Simo Heininen

**MIKAEL AGRICOLAN
VANHAN TESTAMENTIN
ESIPUHEET**

MIKAEL AGRICOLAN VANHAN TESTAMENTIN ESIPUHEET

Simo Heininen

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIAALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

unesco

Inscribed on
the National Register
Memory of the World

SUOMI 207

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien
asiantuntijoiden tarkastama.

SKS:n julkaisujen kokoelma kuuluu Unescon kansalliseen Maailman muisti -rekisteriin.

© 2025 Simo Heininen ja SKS

Sarja-asu: Timo Numminen
Kannen toteutus: Eija Hukka
Taitto: Jaana Tarsa

ISBN 978-951-858-931-3 (nid.)
ISBN 978-951-858-932-0 (EPUB)
ISBN 978-951-858-933-7 (PDF)

ISSN 0355-0257 (nid.)
ISSN 2953-9323 (verkkojulkaisut)

DOI <https://doi.org/10.21435/su.207>

Teos on lisensoitu Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International -lisenssillä,
ellei toisin mainita. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>)

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa
<https://doi.org/10.21435/su.207>
tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

Hansaprint Oy, Turenki 2025

In memoriam
Tapani Harviainen
1944–2024

SISÄLLYS

1. Alkusana	8
2. Johdanto	10
3. Esipuheet ja niiden lähteet	15
Psalttari	16
Veisut	38
Jesaja	41
Daniel	50
Hoosea	57
Joel	65
Aamos	68
Obadja	73
Joonas	79
Miika	85
Nahum	89
Habakuk	94
Sefanja	101
Profeetat	108
Haggai	111
Sakarja	117
Malakia	120
4. Agricola esipuheiden laatijana	129
Lähteet ja kirjallisuus	137
Kirjoittaja	139
Zusammenfassung	140

1. ALKUSANA

Mikael Agricolan *Davidin Psaltari* ilmestyi 28. elokuuta 1551, ja sitä seurasi marraskuun lopussa kokoelma muita Vanhan testamentin tekstejä nimeltä *Weisut ia Ennustoxet Mosesen Laista ia Prophetista Wloshaetut*. Kokoelma oli tarkoitettu alun perin laajemmaksi, mutta loppuosan valmista tekstiä ei ehditty ”talven esteiden” takia toimittaa kirjapainoon Tukholmaan. Näin ollen kolme profeettakirjaa painettiin seuravana kesänä. *Ne Prophetat. Haggai. SacharJa. Maleachi*. ilmestyi 9. elokuuta 1552. Nämä kolme teosta jäivät Agricolan viimeisiksi.

Edellä mainitut teokset kuuluvat yhteen. Ne painettiin peräkkäin, samaan kvarttokokoon kuin Uusi testamentti ja vuonna 1549 ilmestyneet liturgiset kirjat. Ne sidottiin usein yhteen. Kaikissa on runomuotoinen esipuhe, jossa tekijä esittelee työtään, mutta myös valittaa teosten huonoa menekkiä. Psalttarin esipuheessa on lisäksi runomuotoinen luettelo hämäläisten ja karjalaisten vanhoista epäjumalista. Se on suomalaisen uskontotieteen perusteksti ja suomalaisen mytologian tutkimuksen tärkeä lähde.

Suorasanaisia esipuheita on viisitoista. Sellainen sisältyy Psalttarin lisäksi kaikkiin profeettakirjoihin Jeremiaa ja Hesekieliä lukuun ottamatta. Ne eivät ole saaneet samaa huomiota kuin Psalttarin jumalaluettelo. On pidetty selvänä, että Agricola on suomentanut ne saksalaisesta ja ruotsalaisesta Raamatusta.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on julkaista kriittinen editio Agricolan Vanhan testamentin suorasanaisista esipuheista sekä selvittää niiden lähdepohja. Tutkimus liittyy akateemikko Kaisa Häkkisen johtamaan Agricolan teosten tieteellistä editiota laativaan hankkeeseen. Teos jatkaa Agricolan teosten lähdepohjasta aikaisemmin julkaisemiini tutkimusten sarjaa ja noudattaa niissä käytettyä esitystapaa. Perustan muodostaa tekstijulkaisu, jossa Agricolan esipuheet ja niiden lähteet julkaistaan rinnakkain.

Kiitän erityisesti Agricolan kielen ja vanhan kirjasuomen parasta tuntijaa, akateemikko Kaisa Häkkistä, joka on lukenut käsikirjoituksen ja tehnyt

siihen monia huomautuksia ja korjausehdotuksia. Vanhan kirjasuomen kysymyksissä olen lisäksi saanut apua ja neuvoja Elina Heikkilältä. Kiitän myös kustantajan valitsemaa arvioitsijoita asiantuntevasta ja rakentavasta palautteesta.

Kiitokseni ei enää tavoita seemiläisten kielten ja kulttuurin tuntijaa, Vanhan testamentin tutkijaa ja suomentajaa, jonka muistolle omistan teoksen.

Porvoossa 10. joulukuuta 2024.

Simo Heininen

2. JOHDANTO

Martti Luther oli *Doctor biblicus*, Raamatun tohtori. Wittenbergin yliopiston professorina hänen tehtävänään oli ennen muuta Raamatun selittäminen. Arkisin hän luennoi latinaksi yliopiston kateederilta, sunnuntaisin hän saarnasi saksaksi kaupungin pääkirkossa. Hän luennoi psalmeista, Vanhan testamentin profeetoista, Roomalais- ja Galatalaiskirjeistä. Viimeiset kymmenen elinvuottaan hän selitti Ensimmäistä Mooseksen kirjaa. Oppisalin penkeillä istuivat myös Turun hiippakunnan toivot Canutus Johannis, Thomas Francisci, Simon Henrici, Mikael Agricola, Martinus Teit, Paulus Juusten ja Lars Frese. Simon Henrici hankki itselleen vuonna 1544 painosta ilmestyneen Genesis-luentojen ensimmäisen osan.¹

Lutherin päätyö oli Raamatun saksannos. Se ei ollut ensimmäinen, mutta kun edeltävät käännökset olivat kömpelöitä, Luther sai Raamatun henkilöt puhumaan selvää saksaa. Vuonna 1522 ilmestyneestä Uudesta testamentista otettiin kolmessa vuodessa 150 painosta. Luther jatkoi käännöstyötään, mutta Vanhaan testamenttiin hän tarvitsi kaksitoista vuotta ja avukseen työryhmän. Syyskuussa 1534 Hans Lufft saattoi vihdoinkin painaa yli yhdeksänsataa foliolehteä käsittävän, 117 puupiirroksella koristetun kokoraamatun. *Biblia, das ist, Die gantze Heilige Schrift Deudtsch* oli varustettu juuri virkaansa astuneen Saksin vaaliruhtinaan Juhana Fredrikin privilegiolla.² Viimeinen Lutherin itsensä tarkistama laitos ilmestyi hänen kuolinvuonnaan 1546.

Luther laati Raamattuunsa esipuheet. Roomalaiskirjeen, Danielin kirjan ja Ilmestyskirjan esipuheet ovat laajoja teologisia tutkielmia, mutta muut on suunnattu tavallisille Raamatun lukijoille. Ne antavat johdanto-opillista perustietoa kirjojen kirjoittajista, syntyajasta ja -paikasta sekä siitä, miten

---

¹ Heininen & Laine 2012, 156.

² Reinitzer 1983, 170–173.

profeetat puhuivat Kristuksesta.³ Niistä puuttuu reformaattorin tavanomainen polemiikki. Yksittäisten raamatunkohtien kommentit Luther jätti reunaselityksiinsä.

Lutherin Raamattu on saksalaisen kirjallisuuden tärkein teos, ja siitä tuli sekä esikuva että pohjateksti reformaatiokauden pohjoismaisille Raamatuille.⁴ *Biblia, Thet är, All then Helgha Scrifft på Swensko*, niin kutsuttu Kustaa Vaasan Raamattu, ilmestyi Uppsalassa vuonna 1541. Runsaasti kuvitettu 762-lehtinen foliokokoinen kirja on vuosisadan laajin ruotsinkielinen painotuote. Sen oli kääntänyt arkkipiispa Laurentius Petrin ja hänen veljensä Olauksen johtama työryhmä. Kustaa Vaasan Raamattu otettiin tuoreeltaan käyttöön Turun hiippakunnassa, ja se on Agricolan Vanhan testamentin suomennoksen tärkein lähtöteksti. Ruotsin reformaattorit ovat lyhentäneet joitakin Lutherin esipuheita, mutta eivät ole tehneet niihin lisäyksiä.⁵

Lutherin ja Kustaa Vaasan Raamattujen lisäksi Agricolan suomennostyön pohjana oli jo hänen teinivuosiltaan tuttu *Vulgata*.⁶ Vanhan testamentin suomennoksen neljäs pohjateksti⁷ oli Sebastian Münsterin 1534 ilmestynyt *Biblia Hebraica latinaque nova tralatio*. Se oli reformaatiokauden Vanhan testamentin tutkimuksen perusteksti, jota myös Lutherin käännöskomitea käytti. Tämä raamattulaitos julkaisi heprealaisen alkutekstin ja latinalaisen käännöksen rinnakkaisilla palstoilla. Esipuheensa mukaan Münster on pyrkinyt kääntämään mahdollisimman tarkoin, mutta myös käyttämään hyvää latinaa. Hän on varustanut teoksen kommentteilla, jotka ”selittävät vaikeita sanoja ja valaisevat hämääriä kohtia”. Kommentit ovat suurimmaksi osaksi

---

3 ”Die Vorreden wenden sich an den schlichten Bibelleser, und es kennzeichnet Luthers neue Auffassung vom Gotteswort im Menschenwort, dass er sich verpflichtet fühlt, auch diesem einiges von den textlichen, literarkritischen und auslegungsgeschichtlichen Problemen vorzutragen. Das geschieht in auffallend irenischem Ton, der nicht die wissenschaftliche Diskussion sucht, sondern über Fragen und Unsicherheiten hinweg zum Kern führen will.” Krause 1962, 124–125.

4 Heininen 1999, 13–16, 256–266.

5 Fredriksson 1985.

6 *Vulgata* määrättiin katolisen kirkon viralliseksi Raamatuksi Trenton kirkolliskokouksessa vuonna 1546, ja kokouksen asettaman komitean laatima korjattu teksti ilmestyi vuonna 1592. Se tunnetaan nimellä *Sixto-Clementina*. Aikaisemmat versiot eroavat jonkin verran toisistaan, eikä ole mahdollista päästä varmuuteen juuri siitä *Vulgatan* laitoksesta, jota Agricola käytti. Tutkiessani Agricolan psalmisuomennoksia olen käyttänyt Strassburgissa vuonna 1545 julkaistun psalmipolyglotan tekstiä. Heininen 2020, 13.

7 Käytän termejä *pohjateksti*, *lähtöteksti* ja *lähdeteksti* synonyymeinä.

peräisin heprealaisista kommentaareista.⁸ Agricola on käyttänyt Münsterin Raamattua jo suomentaessaan Rukouskirjaan (1544) psalmeja ja muita raamatullisia rukouksia.⁹ Hän on turvautunut hebraistin kommentteihin vanhatestamentillisissa summaarioissa ja reunamerkinnoissa.¹⁰ Münsterillä ei ole Raamatun kirjojen esipuheita. Ne korvaa lyhyt kommentti kunkin kirjan ensimmäiseen jakeeseen.

Tässä tutkimuksessa käyttämäni metodi ja sen teoreettiset lähtökohdat ovat peräisin Jaakko Gummerukselta, joka kirjoitti ensimmäisen laajan selvityksen Agricolan tuotannon lähdepohjasta. *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet* oli viimeistelyvaiheessa Gummeruksen kuollessa vuonna 1933. Gummerus ei ehtinyt kirjoittaa kommenttejaan Rukouskirjan loppupuoliskoon, mutta hän on etsinyt myös loppupuolen lähteet. Agricolan tutkimuksen *magnum opus* ilmestyi monien viivytysten jälkeen kolmena osana Aarno Maliniemen ja Aarne Turkan toimittamana vuosina 1941, 1947 ja 1955.

Gummerus onnistui löytämään useimmat Agricolan käyttämät lähteet. Joitakin aukkoja jäi, ja joissakin rukouksissa lähde on selvästikin toinen kuin Gummeruksen ilmoittama.¹¹ Ilman moderneja kopiointimenetelmiä Saksan ja Pohjoismaiden kirjastoissa suoritettu työ on suomalaisen humanistisen tutkimuksen suuria saavutuksia.¹² Rinnakkain painetut tekstit tarjoavat, myös siltä osin kuin Gummeruksen selitykset puuttuvat, erinomaisen mahdollisuuden tutkia, miten Agricola seuraa, muuttaa ja muokkaa lähteitään. Olen jatkanut edeltäjäni työtä julkaisemalla ne Agricolan vanhatestamentilliset tekstit, jotka hän on kääntänyt sekä Rukouskirjaan että vuoden 1551 suomennoksiin.¹³

Lutherin Raamatussa on esipuheiden lisäksi muitakin paratekstejä, lukujen tiivistelmiä eli summaarioita sekä reunahuomautuksia. Ne poikkeavat yleisluontoisista esipuheista tuomalla esiin reformaattorin pää-

---

⁸ Heininen 1999, 12–13.

⁹ Heininen 1999, 258; Heininen 2020, 376.

¹⁰ Heininen 1992, 229; Heininen 1993, 55; Heininen 2008, 177.

¹¹ Heininen 1978.

¹² Gummeruksesta Agricolan tutkijana Ijäs 1991, 232–252.

¹³ Heininen 1999 ja 2020. Kiuru 1988 on luettelo Agricolan suomentamista raamatunjakeista.

ajatukset ja jyrkän paavinkirkon kritiikin.¹⁴ Juuri nämä yksityiskohtaiset kommentit herättivät katolilaisten vastustuksen, ei niinkään itse raamatunkäännös.¹⁵

Agricola kirjoitti summaariot sekä Rukouskirjan psalmeihin että koko Psalttariin. Olen julkaissut ne teoksessa *Mikael Agricolan psalmisummaariot* (1992) ja verrannut niitä pohjateksteihin sekä Johannes Bugenhagenin psalmikommentaarin käsinkirjoitettuihin summaarioihin. Agricolan lähtöteksteinä ovat Lutherin summaarioiden lisäksi hänen työtovereitensa Justus Jonaksen, Otto Brunfelsin, Georg Majorin ja Veit Dietrichin summaariot.¹⁶ Muihin Vanhan testamentin kirjoihin Agricola on laatinut summaariot (143 kappaletta) Veit Dietrichin ja Johannes Bugenhagenin tekstien pohjalta.¹⁷

Agricolan Psalttarissa on 238 reunahuomautusta. Ne pohjautuvat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta Lutherin Raamatun ja Kustaa Vaasan Raamatun huomautuksiin. Olen julkaissut tekstit rinnakkain teoksessa *Mikael Agricolan Psalttarin reunahuomautukset* (1994). Joissakin kohdissa on mahdollista päätellä, kummalle lähteelle suomentaja antaa etusijan, mutta en ole pitänyt yksityiskohtaista analyysiä mielekkäänä. Agricolalla on joka tapauksessa ollut molemmat lähteet edessään, eikä ole selvitettävissä, miksi hän taipuu milloin toisen, milloin toisen lähteen puoleen.¹⁸

Kahdessa viimeisessä Vanhan testamentin kirjojen suomennoksessa on 355 reunakomenttia. Päälähteinä ovat jälleen Lutherin ja Kustaa Vaasan Raamatut, mutta niiden selitykset eivät ole riittäneet Agricolalle vastaavaan tapaan kuin Psalttarin suomennoksen yhteydessä. Niinpä Agricolalla on 26 kommenttia Jesajan ensimmäiseen lukuun, kun saksalainen Raamattu selviää kuudella ja ruotsalainen neljällä selityksellä. Myös Jesajan viidennessä luvussa Agricola on kirjoittanut marginaalit täyteen huomautuksia. Sakarjan kirjan viimeisten lukujen ”sangen syvät, salaperäiset ja pimeät näyt”

---

¹⁴ Valmistelen laajempaa tutkimusta Agricolan teologiasta. Käsittelen siinä myös kaikkia raamatullisia paratekstejä.

¹⁵ Myös kuvituksella oli sanoma. Luther sijoitti ensimmäisessä Uudessa testamentissaan Ilmestyskirjan pedon (11:7) ja Babylonin porton (17:1–6) päähän paavin kolminkertaisen kruunun. Myöhemmissä painoksissa – ja myös Agricolan Uudessa testamentissa – se on korvattu yksinkertaisella kruunulla. Reinitzer 1983, 132–140; Perälä 2007, 96–97.

¹⁶ Heininen 1992.

¹⁷ Heininen 1993.

¹⁸ Heininen 1994.

ovat saaneet Agricolan kirjoittamaan 54 kommenttia, kun Lutherille riitti seitsemän ja ruotsalaiselle Raamatulle kuusi.¹⁹

Agricola on Jesajan kohdalla turvautunut Lutherin latinankieliseen kommentaariin vuodelta 1532 ja selittänyt Sakarjan kirjan näkyjä Lutherin Sakarjan kommentaarin (1527) avulla. Lisäksi hän on käyttänyt 70 kohdassa Münsterin raamattulaitoksen selitysosastoa. Muutama selitys on kotoisin Hieronymuksen kommentaareista sekä Bugenhagenin ja Veit Dietrichin summaarioista. Teoksessani *Mikael Agricolan Vanhan testamentin reuna-huomautukset* (2008) olen julkaissut tekstit rinnakkain, yleensä ilman tarkkoja selvityksiä siitä, miten kukin kohta on tarjolla olevista lähteistä pantu kokoon.²⁰

Agricolan Psalttarin esipuheerunosta ja varsinkin sen jumalaluettelosta on kirjoitettu runsaasti. Tästä huolimatta on jäänyt arvoituksiksi, miksi Agricola on laatinut sen juuri Psalttariin. Runolla ei ole liittymäkohtaa Psalttariin eikä sen suorasanaiseen esipuheeseen. Toinen laaja esipuhe runo on Agricolan viimeisessä teoksessa. Se muodostaa eräänlaisen vastaparin Psalttarin jumalaluettelolle, joka kertoo niistä luonnon antimista, joita hämäläiset ja karjalaiset pyytävät epäjumaliltaan. Viimeisessä esipuheessa samat maataloustuotteet – pavut, herneet, kaalit, nauriit ja pellavat – kuuluvat kristittyjen Jumalan hyviin lahjoihin.²¹ Itse teokseen, kolmen profeetta-kirjan kokoelmaan runo ei liity millään tavalla. Aikaisempi tutkimus ei ole kiinnittänyt huomiota Vanhan testamentin suorasanaisiin esipuheisiin. Myös tekstien kriittinen editio puuttuu.²² Tämän teoksen tarkoituksena on korjata tuo puute.

---

¹⁹ Heininen 2008.

²⁰ Päähuomio on sisällössä eikä ilmauksen muotoilussa, jota olisi tarkoituksenmukaista tutkia kieli- ja käännöstieteen menetelmin. Aineiston esittely tarjoaa tähän mahdollisuuden.

²¹ Heininen 2007, 309–313.

²² Vanhan kirjasuomen korpuksen verkkoversio ei ole noteerannut latinankielisiä kohtia eikä painovirheitä. Myöskään isojen ja pienten alkukirjaimien erottelu ei ole aina onnistunut. Heininen 2023, 11–12.

3. ESIPUHEET JA NIIDEN LÄHTEET

Tämä tutkimuksen pääluku on kriittinen editio Agricolan Vanhan testamentin suorasanaisista esipuheista sekä niiden lähteistä.²³ Esitän Agricolan esipuheet näköispainoksen (MAT III) mukaan. Lutherin tekstit julkaisen tieteellisen edition (WADB 10–11) mukaan. Kustaa Vaasan Raamatusta (1541, GVB) ja ensimmäisestä suomenkielisestä vuoden 1642 Raamatusta (kuningatar Kristiinan Raamattu) käytän alkuteoksia.

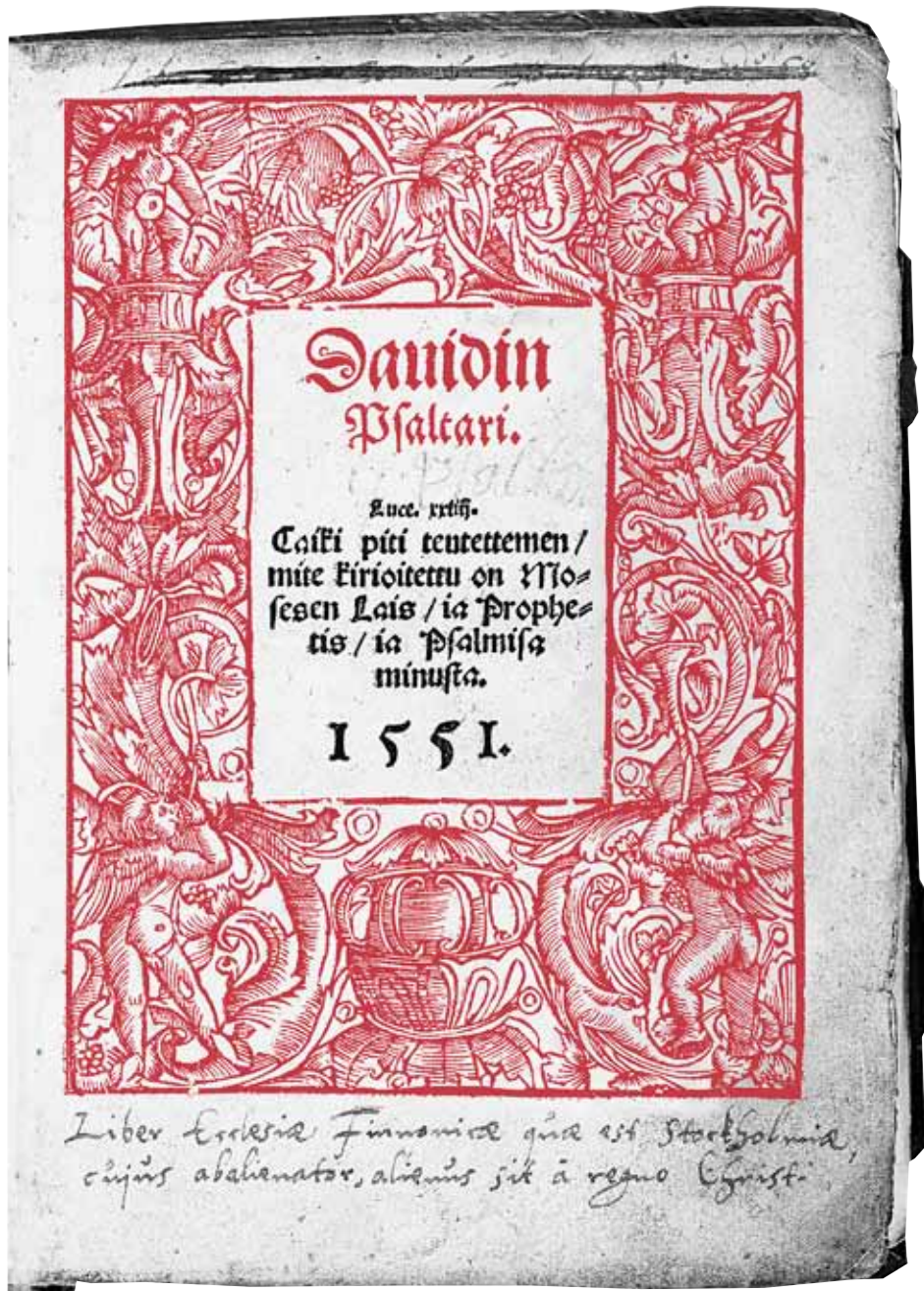
Julkaisen Agricolan tekstin sivun vasemmalla ja hänen lähteittensä tekstin oikealla puolella. Kursivoin Agricolan lisäykset ja poistot sekä kohdat, joiden vertailu vaatii erityistä huomiota.

---

²³ En seuraa Agricolan esipuheiden vaikutusta myöhempien suomalaisten Raamattujen esipuheisiin. Se vaatisi oman tutkimuksensa.

PSALTARI

Psalttarin nimiösivu. Renessanssikehys on painettu punaisella.

Kuva: © Kungliga Biblioteket.

Alcupuhe Psaltarin päle.

Vorrede auff den Psalter.

Förspräck på Psaltaren.

Psalttari luetaan luostareiden päivittäisissä rukoushetkissä viikossa läpi. Augustinolaisveli Luther osasi sen ulkoa. Hän piti ensimmäiset akateemiset luentonsa psalmeista ja aloitti Vanhan testamentin kääntämisen Psalttarista.²⁴ Sen ensimmäinen laitos ilmestyi vuonna 1524. Hän revisoi tekstin työryhmineen vuonna 1531, mutta tämän jälkeen se säilyi lähes muuttumattomana vuoden 1534 ja sitä myöhemmissä Raamatuissa. Justus Jonas käänsi Lutherin Psalttarin esipuheen latinaksi, ja Johannes Bugenhagen liitti sen vuonna 1544 ilmestyneen teoksensa *Psalterium Davidis et integri loci sacrae doctrinae* alkuun.²⁵ Vuonna 1533 Luther julkaisi kokoelman psalmien tiivistelmiä eli summaarioita nimeltä *Summarien über die Psalmen und Ursachen des Dolmetschens* ja kirjoitti siihen esipuheen, joka poikkeaa hänen Psalttarinsa esipuheesta.²⁶ Justus Jonas käänsi myös tämän teoksen latinaksi. Se ilmestyi vuonna 1534 nimellä *Summaria D. Martini Lutheri in psalmos*. Justus Jonas kirjoitti siihen oman esipuheensa.²⁷ Kustaa Vaasan Raamatun Psalttarin esipuhe on laadittu itsenäisesti molempien Lutherin esipuheiden pohjalta.²⁸

Agricolan esipuhe on edeltäjiään laajempi, kymmenen kvarttosivun mittainen. Se jakautuu lyhyen johdannon²⁹ jälkeen kolmeen osaan. Kahden ja puolen sivun mittainen ensimmäinen osa esittelee Daavidin.³⁰ Seuraava saman pituinen osa selittää, millaisiin ryhmiin psalmi jaotellaan.³¹ Agricola lopettaa tämän osan aameneen, mutta lisää vielä kahden kirkkoisän lausun-

---

²⁴ Lutherista psalmien opettajana Haemig 2023.

²⁵ Heininen 1993, 11–12.

²⁶ WA 38, 9–18.

²⁷ Agricola on kymmenessä Rukouskirjan psalmisummaariossa käyttänyt lähteenään Justus Jonaksen teosta. Heininen 1992, 12, 223.

²⁸ Fredriksson 1985, 50.

²⁹ MAT III, 199–200.

³⁰ MAT III, 199–202.

³¹ MAT III, 202–205. Tarkka luettelo siitä, mihin ryhmään kukin psalmi kuuluu, on vuoden 1642 Raamatussa. Se on otsikoitu: *Nijncuin Christicunnen tarpet owat moninaiset, nijn owat myös Psaltaris moninaiset Psalmit*. Luettelo siirtyi kahteen seuraavaan raamatunsuomennokseen.

not psalmeista. Tämä kolmas osa on neljän sivun mittainen.³² Päätettyään myös sen aameneen Agricola siirtyy runomittaiseen esipuheeseen.

Harppua soittava Daavid on kuvattu Rukouskirjassa kiitoksia ja siunauksia sisältävän jakson alussa.³³ Kuten Anna Perälä toteaa, "[t]ämän kuvan olisi odottanut löytyvän myös Daavidin psalttarista, mutta sen sivuja se ei korista".³⁴ Sen sijaan Psalttarin tunnuskuva esipuheen ensimmäisellä sivulla esittää Kristusta ja piinavälineitä. Agricola on käyttänyt tätä kuvaa Rukouskirjan lopussa ja Johanneksen evankeliumin kärsimyshistoriassa.³⁵

Esipuheen kolmannen osan aloittaa ristiinnaulitunkuva, joka on samoin tuttu jo Rukouskirjasta ja Uudesta testamentista.³⁶ Kuvaohjelma liittyy siihen esipuheen ja yksittäisten psalmien summaarioiden näkemykseen, jonka mukaan monella tavoin kiusattu ja ahdistettu Daavid oli sekä kärsivän että voittavan Kristuksen esikuva, "iossa Christusen hengi ja Miehus siselasui".³⁷

Psalttarin tunnuskuvaa kehystää esipuheen johdanto, joka ulottuu seuraavan sivun neljälle ensimmäiselle riville. Agricola yhtyy johdannossa Lutherin Psalttarin esipuheen alkuun, mutta seuraa sitten Bugenhagenin Psalttariin tehtyä latinankielistä versiota:

199, 3–20³⁸

MOnet Pyhet Iset, ouat Psaltarin erinomaisest, quin mwdh Pyhen Ramatun Kiriat, kitte-nyet ia racastanuet. Ja tosin kylle teme Kiria on ylistetepä, echke quinga wähe Se liene. Eiuet mös Daudin Psalmit mu-calaisten kijtost taruitze, Ette

DB 10:1, 99, 2–4³⁹

ES haben viel heiliger Veter den Psalter sonderlich fur andern Büchern der Schriff gelobet vnd geliebet, Vnd zwar lobt das werck seinen Meister, selbs genug.

³² MAT III, 205–208.

³³ MAT I, 185; Perälä 2007, 58–59.

³⁴ Perälä 2007, 134.

³⁵ MAT I, 876; II, 297; Perälä 2007, 64–66, 223–224; Martikainen 2023.

³⁶ MAT I, 360; II, 156.

³⁷ MAT III, 201, 30; Agricola on otsikoinut psalmit 35, 40, 41, 55, 69 ja 109 Kristuksen rukouksiksi. Heininen 1992, 68, 75, 93, 109, 163.

³⁸ Sivut ja rivit näköispainoksen (MAT III) mukaan.

³⁹ Lutherin teosten Weimarin laitoksen Deutsche Bibel -sarjan osa 10:1 sisältää Psalttarin.

se Sananlasko tesse sangen to-
tinen on, quin lausutan. Itze-
pe Teco Mestarins ylistepi.⁴⁰

Bugenhagen 1544, Aiv

Multi ex veteribus et S.
Patribus Psalterium prae
omnibus reliquis scripturae
libris, magnifice commenda-
runt, et mire amare se Psal-
mos testati sunt. Et pro-
fecto commendari meretur
omnibus hic Libellus, *quam-
uis paruus. Nec indigent
asciticijs laudibus Daudici
Psalmi*, ipsi abunde commen-
dant sese. *Et plane hic ve-
rum est, quod dicitur Opus
celebrat artificem.*

Agricola jatkaa seuraten Justus Jonaksen summaarioiden esipuhetta:

199, 21 – 200, 4

Sille ette teme yxi Daudin
Psaltari, ombi caikein Wisas-
ten aruolla, se corckein, wan-
hain Ramatuidhen seas. Jonga
ne ylimeiset *Theologi ia Opet-
taiat* ouat tusal woinuet teu-
dheliseste itze oppia eli opet-
ta muine. Jota caiki hyuet ia
Jumaliset todhistauat, quin
iollakimoto Psalmein asiat
maistanuet ouat.

Justus Jonas, A3

Psalterium omnium iudicio
unus ex summis libris est
totius scripturae, eaque
uox admodum trita fuit in-
ter saniores *Theologos*,
psalterium librum esse ex-
cellentem, quem ne summi
quidem Theologi, satis
discere aut perdiscere
possint. Hoc uerissimum
esse, fatebuntur omnes boni
et pij, qui res psalmoreum
utcunque degustarunt.

---

⁴⁰ Siir. 9:24. Vuoden 1642 Raamattu suomentaa: *Työ tekiäns kijttä.*

Johdannosta Agricola siirtyy saumattomasti esipuheensa ensimmäiseen osaan, joka kertoo Daavidista. Lähteenä on jatkuvasti Justus Jonas:

200, 5–10

Sille ette teme Daudid oli yxi
nijste ialomiste Michiste ia
Kuningaista Israelin Canssas,
Isain eli Jessen Poica Bethle-
hemist, ia seki Mies HERRAN
sydhemen ielkin, ia wloswalittu
Paluelia. Jonga Siemenest oli
Christus nimittein wlosluuattu,
ioca mös caiken eliaicans, sw-
rimis tuskis, waiuois ia kiusau-
xis pakitettu ia adhistettu oli,

Justus Jonas, A3

Dauidem enim unum, ex sum-
mis uiris fuisse, ueteris
ac noui testamenti, non le-
uibus argumentis constat,
qui cum esset Rex in populo
DEI, et ille electus seruus
Domini, ex cuius semine no-
minatim CHRISTVS promissus
erat, per totam uitam, ut
sit in maximis quibusque
uiris, grauissimis calami-
tatibus et tentationibus
quassatus est.

Justus Jonas jatkaa viittaamalla Daavidin monivaiheiseen elämänvaellukseen. Tämä sai taistella paitsi maallisia vihollisia myös syntiä, kuolemaa ja Perkelettä vastaan. Kuitenkin hän Pyhän Hengen voimalla ennusti tulevasta Kristuksen valtakunnasta.⁴¹ Agricola ei tyydy tähän tiivistelmään, vaan kertoo koko Daavidin historian Samuelin kirjojen ja Ensimmäisen Aikakirjan pohjalta:⁴²

Ensin, sittequin hen Isens Carian paimen ollesans, Jalopeuran ia Carhun tappanut oli, nin hen Sodhas sen Sangarin Goliath yltzewoitti, Josta cunnialisesta Woitosta

⁴¹ Primum quae dura initia, regni ipsius fuerunt, quid enim non perpressus est malorum a Saule, et auliciis impii regis. In quas erumnas, putas coniecit optimum illum, et suorum, atque etiam reipublicae amantissimum principem Achitophelis parricidiale consilium, et tota illa acerbitas Absalonici temporis, quoque grauiter exercuerunt eum, domestici illi, atque non uno nomine miserabiles et vere tragici casus?

Inter tot, et tantas afflictiones, plane maiores quae humana mente concipi possit, in hac schola Dei eruditus, toties terroribus peccati, mortis, diaboli etc. colluctatus, plerisque psalmis, ostendit luctam fidei, aegre se aduersus mestitiam, et terrifica spectra irae diuinae, uerbo Dei erigentis, autem iam respirans e medio aestu tentationis, alacriter gratias agit, quam Deus se expectantes non deserit. Justus Jonas 1534, A3–A3v.

⁴² 200, II – 201, 23.

Saul Kuningas houinens hende cadhedhit, wihasit, ia wsein hengen perest wainosit, nin, ette hen pakeni sen Papin Abimelechin tyge Nobenis, ia henen tedens Saul annoi murhata wijsi ydhextkymmende Pappia sijnä Caupungis ychtene peiuen. Sijtte Daid oli radholinen monessa maan paicoissa. Joissa Saul hende alati tappaxens weijuj. Wimein hen wadhittin, Israelin maalda, nin Philisterin Maan, Kuningan Achin Gethis tyge, turua ottaman, iotca henen omat wainolisens olit. Jossa hen asui swres hädhes sihenasti, quin Saul Poikinens Sodhas tapettijn. Ja waicka hen sijtte Judan Kuningaxi woidheltijn, quitengin sangen raskas Capina nousi henen ia Saulin houein waihellen, sihen sacka, ette hen ylitze caiken Israelin Canssan sai wallan. Sitte hen iloiten toi Jumalan Archin, Sionin henen caupungijns, Aminadabin honesta, swren Seuran ia Jouckun cansa, caikista Israelin Lastein Sucukunnista, Tantzis ia Leikis. Nin ette itze Daid puetettu Ephot, hypeten, Candelille edelweisasi. Sitelehin Leuitit, ioista mutomat Ouenwartiat olit, mutomat weisaiat, mutomat Papit, Monicadhot⁴³ vrguis leikitzi, pasunille soitit, Cymbelille cumisit, ia monet mwdh iloiset Juhlan menon pidhit. Joinenga caikein edesseisoit Asaph, Heman, Ethan, ia Idithun, Jotca teunens HERRAN hengest, monda mös Psalmia dicterasit. Ja quin hen aiatteli HERRAN hoonen ylesraketaxens, nin henen Waldakunnans wahuistetijn. Ja monda Kuningast ia Pacanata hen ylitze woitti, paitzi ne Seitzemen Cananeerin Waldakunda, iotca Juttat ennen Mosesen ia Josuan cautta olit saneet, ia omistaneet. Waan sittequin hen hoorinteki Bathsaban, Wrian Emenen cansa, ia annoi sen Miehen tapetta, nin Nathan Propheta hende nijste synniste rangaisi. Senperest Absalon Daidin poica, Weliens Ammon tapoi, Sisarens Tamarin raiskamisen tedhen, Ja ylenswren Capinan Isens wastan, coco Waldakunnast nosti, sijte henen wlosaiadhen, macasi Isens waimoin cansa, waan samas Sodhas itze hen Hiuxista Tammen oxista rippudhen, keihel lepitzepestettijn. Ja quin Daid oli wallans päle taas tullut, ia henen Wiholisens andexiandanut, nin hen couan rickoi Jumalata wastan, Canssan lukemises, nin, ette Seitzemenkymmende tuhatta Mieste, Ruttotaudhista senteden cooli.

Kärsimykset ja tappiot, mutta myös voitot ja myötäkäymiset ovat tehneet Daavidista psalmien sepittäjän:⁴⁴

---

⁴³ Vanhan kirjasuomen sanakirja tulkitsee tämän *monikadhot*-muodon todelliseksi variantiksi, mutta kyseessä voi olla myös painovirhe sanasta *Monicadhat*. Kiitän Kaisa Häkkistä tästä kommentista.

⁴⁴ 201, 24 – 202, 8.

Neiste caikinaisist swrimist Tuskist, Waiuoist, Kiusauxist, Pacoist, Adhistoxist, Catehist, Wihoist, Wainoist, Weiumisist, Radholisist, Capinoist, Sodhist, Synnein Rangastoxist, ia monista hirmulisist Sydhemien murehist ia kiwuista. Jotca hen caiki, seke Inhimisist, quin hende wastanseisoit, ette Perkelest, ioca lackamat henen, iossa Christusen hengi ia Miehus siselasui, hartamasti tunsi ia kersi, senwoxi, ette Daud oli Christusen moto ia Esicuua ombi hen dicteranut, coconpannut ia tehnyt, moninaiset Psalmit ia Weisot. Mutta Mötekieumisist, Onnist, Woittoist, ia Cunnioist, seke Jumalan Palueluxest, ette Waldakunnan hyuist menestuxist, ia mös ette hen monet temen Mailman Pämiehen, Perkelen, hirmuiset ioonet, tuliset noolet, kiusauxet, ia woimat oli ylitzewoittanut, ombi hen mös monet Kijtoswirdhet ia Laulot, Jumalan hyuein ia monein swrdhen Töidhen tedhen, weisanut ia Leikinut.

Tämän jälkeen Agricola siirtyy esipuheen toiseen osaan, joka selvittää Psaltarin sisältöä. Hän aloittaa Justus Jonaksen mukaan:

202, 8–13

Senteden ouat *Wijsat, pyhet Iset*
sanonuet, Ette Daudin Candeles
helisepi cullaisilla kielille,
se on, ette TEME KIRIA teunens
ombi *makeimita Lohutoxia*, ia
swrimist Asioista, iotca, eyke
teme Mailma, eli henen wisaans
waan ainoat ne Hengelisiet Inhi-
miset, nijte *ymmerteuet ia*
tieteuet.

Justus Jonas, A4

haud dubie *magni uiri*
in Ecclesia uiderunt,
ideo dixerunt, cytharam
Daudicam aureis persona-
re fidibus, id est, hunc
libellum plenum esse *con-*
solatione, et *grauissima*
*doctrina*⁴⁵ de maximis re-
bus, quarum mundus et om-
nes sapientes mundi ignari
sunt, et soli *norunt*
spirituales.

Agricola jakaa psalmit viiteen ryhmään Lutherin psalmisummaarioiden esipuheen mukaan. Hän tiivistää ruotsalaisen esipuheen alkuosan selvitystä psalmien tekijöistä:

---

45 Agricolaalta ovat jääneet nämä sanat kääntämättä.

202, 14–20

Senielkin on merkittepe, ette
tesse Daudin Psaltarin Rama-
tos, ouat moninaiset ia liaten
Wijsineiset Psalmit eli Kijtos-
wirdhet. Jotca itze Pyhe Daud
Kuningas ia Propheta, sen pyhen
Hengen cautta, enimiten dicterasi.
Johonga mös mwtamadhen Pyhein
Psalmit ia Weisut ouat lisetyt,
ioinenga Nimet ouat erinens
heiden Psalmeins päle.

WA 38, 17, 24–25

Vnd ist zu mercken, Das der
gantze Psalter funfferley
handelt, Darumb wir jn
teilen jnn funff teil.

GVB III, 17, 2–12⁴⁶

THet haffua naghre warit
widh then mening, at Pro-
pheten Konung Daud skal
allena haffua giordt hela
Psaltaren. Men thet andre
mena, at flere skola haffua
warit här om, synes lijkare,
Såsom ock monga Psalmars
Titler tyckias klarligha
lydha. Doch feelar icke, at
störste delen aff Psaltaren
iw är Daudiz dicht. Men här
vppå ligger ock icke så
stoor macht, först man intet
twifflar, at then helighe
ande wisseligha är rette
mestaren til hela Psalta-
ren. Effter som werket
sielfft thet noogh betyghar,
ock sin mestare prijsar.

Psalmaja ei kuitenkaan ole ainoastaan viisi vaan kokonaista kahdeksan lajia. Agricolan tieto on peräisin Sebastian Münsterin Psalttarin ensimmäiseen jakeeseen tekemästä kommentista. Hän suomentaa:

---

46 Kustaa Vaasan Raamatun III osa sisältää Vanhan testamentin opetuskirjat Jobin kirjasta Laulujen lauluun.

202, 21–29

Nin monicahdat Psalmit ouat
Epinitia et Triumphi, se on,
Juhlan ia Woitonweisut. Mutamat
ouat Concentus, se on, *quin*
Ychtenweisataan. Ja mutamat
ouat Cantica, se on, *ialot*
Kijtoswirdhet. Taas monicahdat
ouat Laudes, se on, *Ylistoxet*.
Mutamat ouat Contemplationes,
se on, *Hengeliset Neyt*. Moni-
cahdat ouat Orationes, se on,
Rucouxet. Mutamat ouat
Benedictiones, se on, *hyuesti-*
siugnauxet. Ja mutamat ouat
Confessiones *seu* Gratiarum-
actiones, se on, *Tunnustoxet*
ia Kijtoxet.

Münster, 572

Hoc quidem dicunt [Hebrae-
orum scriptores], librum
hunc uaria continuere genera
psalmorum: quidam enim sunt
epinicia et triumphi, quidam
concentus, quidam cantica,
quidam laudes, quidam con-
templationes, quidam *hymni*,
quidam orationes, quidam be-
nedictiones, et quidam con-
fessiones, *uel* gratiarum-
actiones.

Agricola palaa Lutheriin ja tämän summaarioiden esipuheessa esittämään
jaotteluun. Hän on korvannut tekstissä sanallisesti mainitun numeroinnin
kohtien alkuun merkityillä numeroilla:

202, 30 – 203, 3

1. Sitelehin ouat mutamat Psal-
mit, Ennustoxet Christusest,
Seuracunnasta ia benen Aiois-
tans, ia moninaisist Pyhein wai-
uoista etc. ia sihin tuleuat
caiki ne Psalmit, ioissa Lupau-
xet ia Wchkauxet ouat. Lupauxet
ouat sijte, *ette ne Jumaliset*
wapadhetan. *Waan Wchkauxet, et-*
te ne Jumalattomat cadbotetan.

WA 38, 17, 25–28

Etliche Psalmen weissagen,
als von Christo vnd der
Kirchen oder den heiligen,
wie es jnen gehen sol etc.
Und hie herein gehören alle
Psalmen, da Promissiones et
mine, verheissungen den fru-
men vnd drewung vber die
Gottlosen jnnen sind.

203, 4–7

2. Taas mutamat Psalmit ouat,
iotca Opettauat mite tekeminen
eli welteminen on, Jumalan Lain
ielkin, Ja sihin tuleuat caiki
ne Psalmit, iotca Inhimisten
Opit domitzeuat, ia Jumalan
Sanan *Cunnian* ylisteuet.

203, 8–14

3. Nin ouat mös Lohutoxen Psal-
mit, iotca ne *murheliset, kiu-
satudh, ia waiuatudh, Perkelelde
ia Mailmalda*, ylesoiwendauat ia
Lohuttauat. Wastoinpein, nijte
Tyrannia ia Sangaria he nucte-
leuat ia pelietteuet. etc. Ja
sihin tuleuat caiki ne Psalmit,
iotca nijte Jumalisi neuuouat
Kersimist pitemen. Ja nijlle
Tyrannille Jumalan *Domion
tekeuet*.

203, 15–19

4. Senperest, ouat mös Rucous
Psalmit, ioissa *teme Propheta
ia mwdb* heiden waiuoisans
Jumalan apua auxenshutauat ia
anouat. Ja sihin tuleuat caiki
ne Psalmit, ioissa *Jumalatto-
madhen wainosta ia pabudhesta*
Valitetaan.

17, 28–31

Zum andern sind etliche,
lere Psalmen, die vns leren,
was wir thun vnd lassen sol-
len nach dem gesetz Gottes,
hie her gehören alle
Psalmen, so menschen lere
verdammten vnd Gottes wort
preisen.

17, 31–34

Zum dritten sind etliche,
Trost Psalmen, welche die
betrübten und leidende hei-
lige stercken vnd trösten,
Widderumb die *Tyrannen*
schelten vnd schrecken. Vnd
hie gehören her alle Psal-
men, so da trösten, verma-
nen, zur gedult reitzen vnd
die Tyrannen *schelten*.

17, 34 – 18, 2

Zum vierden sind etliche,
Bet Psalmen, darinnen *man*
Gott anruft vnd bittet jnn
allerley not, Vnd hie her
gehören alle Psalmen, so da
klagen und trawen, vnd *über
die feinde* schreien.

203, 20–26

5. Ouat mös mutamat Psalmit,
Kijtoswirdhet, ioilla Jumala
kijteten, hyuist tegoist, ia
wapatoxist moninaisist hädhist.
Ja sihin tuleuat caiki ne Psal-
mit, iotca Jumalata *ylisteuet*
ia kijtteuet henen Töisens.
Ja ne ouat ne ialomat *tesse*
Ramatus. Sille siteuarten om-
bi coco Psaltari kirioitettu,
ette Jumala tulis kijtetuxi,
ia Ensimeisen Keskyn perest,
paluelluxi.

203, 27–31

Waicka ei cuki Psalmi neihin
Päcappalehin, ole ylenwisusti,
iocaitzes Versös, iaettapa,
Quitengin mutamat Psalmit
piteuet Caxi sencaltaista Pä-
cappaletta. Ja mutamat ynne
piteuet Ennustoxet. Opetuxet,
Lohutoxet, Rucouxet ia Kijtoxet.

18, 2–6

Zum funfften sind etliche,
Danck Psalmen, darinnen man
Gott lobt vnd preiset fur
allerley wolthat vnd hülffe,
Daher gehören alle Psalmen,
so Gott *loben* jnn seinen
wercken, Vnd dis sind die
fur nemesten, vnd vmb der
selbigen willen ist der
Psalter gemacht, Darumb
er auch im Ebreischen
heisst Sepher Tehillim,
das ist ein lob buch oder
danck buch.

18, 7–10

Doch sol man wissen, das
die Psalmen nicht so eben
vnd genaw jnn solche stück
mit allen versen zu teilen
sein solten, Denn zu weilen
jnn einem Psalm dieser
stück zwey, drey oder wol
alle funffe gefunden werden,
Vnd ein Psalm jnn alle funff
teil gehöret, das man beide,
Weissagung, lere, trost, ge-
bet und danck neben ander
hat.

Tämän jälkeen Agricola siirtyy Kustaa Vaasan Raamattuun ja suomentaa sen esipuheen loppuosan:

203, 32 – 204, 6

Ombi se mös tieteminen, *ette*

GVB III, 17, 13–18

När the Hebreer kallas

*teme Ramattu cutzutan nilde
Hebreild, Sepher Tibillim, se
on tulkittu, Kijtoskiria, eli
Ylistoskiria.* Nin euet ole Psal-
mit mwdh, quin Kijtoswirdhet,
iosta kylle merkiten, mite Pro-
phetan aiuotus ia mieli tesse
on ollut, Nimittein, kijtte
ia cunnioitta Jumalata,
henen⁴⁷ hyuen Töidhens edest,
ninquin Psalmit iocapaicas
kylle todhistauat.

204, 6–10

Quin Daud oli monilla ia sw-
rilla *Pyhen Hengen* lahioilla,
ia corckialla wijsaudhella,
Jumalalda lahioitettu, nin
ouat mös henen Psalmins caiki-
naisilla hyuille cappaleilla,
ninquin haiauaisilla cuckai-
silla, caunistetudh.

204, 11–19

Sille ette muidhen seas, ouat
tesse monda ialo *Prophetia ia
Ennustosta* Christusest. Samal-
moto mös sijte Christilise
Seurakunnasta, ia henen Menos-
tans, mite ia quinga palio ne
Jumaliset nijste Jumalattomista

*thenna Book, Sepher tehil-
lim, Thet uthtydhes Loffs-
book, eller Tacksägelsebook.*

Så är ock Psalm icke annat
än Loffsång. Ther aff man
strax wel merkia kan, hwadh
Prophetens acht och retta
vpsåat här vthi warit
haffuer, Nemligha, tacka och
loffua Gudh för hans welger-
ningar, såsom Psalmarna al-
lestädz wel giffua til
kenna.

17, 18–21

Ändoch, at likawist som Da-
uid medh en ganska rijk an-
da och högt förstånd haffuer
warit aff Gudhi *serdeles* be-
gåffuat, så äro ock hans
Psalmar medh allehanda kos-
teligh *och nyttigh* stycker,
såsom medh *sköna* och wel-
luchtande blommor beprydde.

17, 22–29

Ibland annat haffuer man
här monga herligha och klara
Prophetier om Christum, *hans
helgha pino och dödh, vp-
ståndelse, himmelsferd etc.*
Sammalunda om then Christe-
ligha församlingen och hen-

---

⁴⁷ Painovirhe *henein*.

tesse Mailmasa kersimen pite.
Sihin mös moninaiset Keskyt ia
Opetuxet, quinga Jumalisest
eleminen ombi, hurscast,
toimelisest ia oikein, cungin
tule henens keutte, seke
Jumalan ette Inhimisten was-
tan, mötekieumises ia wastoin-
kieumises.

204, 19–23

Sijtte moninaiset turuat ia
Lohutoxet caikille nijlle,
iotca *bätehen*, *waiuan ia mur-*
hen päätijnyet ouat, Ja mös
moninaiset Sädhyt, hedhel-
melisest Jumalata Rucoleman
ia Auxenshwatman. Ja ettei
yxiken Rucouskiria coskan
taidha leute, ioca iollaki-
modholla Psaltarin cansa,
macta wertaisexi luetta.

204, 24 – 205, 1

Eipe leute cussan Hystorijs
eli Pyhein Elemises, taicka
Esicuuainkirioisa, ei sem-
mengen coco pyhes Ramatus⁴⁸,
quin Bibliaxi cutzutun,
iotakin, quin ei Psaltaris

nes wesende, Hwadh och huru
mykit the godhe och gudh-
fruchtighe aff the ogudh-
achtigha här på werldenne
lijda moste. Ther til så
marghahanda bodh och lärdom,
huru man skal leffua gudhe-
ligha, from wara, och sigh
ret och redeligha skicka,
bådhe emoot Gudh och men-
niskior, j motegång och
medhgång.

17, 29–32

Sedhan så margfalleligh
tröst och hughswalelse för
allom them som *j nödh och*
dröffuelse stadde äro. Så
marghahanda sett til at
fruchtsamligha bidia och
åkalla Gudh, at ock ingen
Bönebook kan någhon tijdh
funnen warda, then j så
mätto må liknas widh
Psaltaren.

17, 33–41

Summa, man finner ingen
deel, then godh och nyttig
är, j någhor Historia,
Exempelbook eller Helghona
Legenda, Ja, j hela then
Helgha Scrifft, hwilken

---

⁴⁸ Sanan *raamattu* käytöstä Agricolaalla ja uudemmassa kirjasuomessa Ikola 1998.

lyhykeisest ia selkiesti
toimitetuxi leute. Ja
senteden se madhais kylle
*Wehexi Bibliaxi cutzutta.*⁴⁹
Nin ei ole Ihmet, ette
caiki pyhet Iset, nin
palio ouat racastaneet,
ia nin ahkerast prucanu
Psaltarita. Jota me mös te-
kisim, ios meille olis iota-
kin Rackautta Jumalan tyge,
Sihin meille hen Armoians
andacoon, A M E N.

Psaltaren icke korteligha,
doch medh klart förstånd,
innehåller. Ty är ey heller
vnder, at alle helghe fädher
haffua så mykit elskat, och
så fliteligha brukat Psalta-
ren. Ja, hwar wij någhor
sanskylligh kerlek haffue
til Gudh, och låte oss
någhot wårda om hans saak,
wij göre ock wel thet samma.
Gudh förlåne oss ther nådhen
til, Amen.

Agricola näyttää päässeen ruotsalaisen Raamatun tavoin esipuheensa loppuun. Aamenen jälkeen hän aloittaa kuitenkin vielä kolmannen osan, kahden kirkkoisän lausunnot psalmeista. Tämän osan merkitystä ja Psalttarin kristologista tulkintaa korostaa sen alkuun liitetty ristiinnaulitunkuva.⁵⁰ Agricola esittelee ensin Hippon piispan Augustinuksen.⁵¹

LOpusa, eipe me malta site suingan salata sinulta, Racas welien, mite se swri, ialo ia pyhe Pispä Augustinus, Psalmein kijtoxest, tarpest, ia ylistoxest, on kirjoitanut neille sanoilla.

En ole löytänyt tämän tekstin lähdettä. Se ei ole peräisin Augustinuksen kanonisista teoksista vaan ilmeisesti hänen nimiinsä keskiajalla pannuista kirjoituksista.⁵²

---

49 Lause on peräisin Lutherin Psalttarin esipuheesta: *Das es wol möcht ein kleine Biblia heissen*. DB 10:I, 99, 24–25.

50 Kuva on myös Rukouskirjassa ”Herran Jeesuksen piinan muistolle” omistettujen rukousten alussa sekä Uudessa testamentissa Markuksen evankeliumin kärsimyshistoriassa. MAT I, 360; II, 156; Perälä 2007, 57, 202; Heininen 2007, 194–195.

51 205, 2–9.

52 Agricola oli vuonna 1539 hankkinut Augustinus-kompendion *Omnium operum epitome*, joka oli Wittenbergin yliopiston kurssikirja. Heininen 2007, 343. Psalttarin esipuheen teksti ei ole kuitenkaan siitä peräisin.

205, 10 – 206, 5

Psalmen Weisut ouat Jumalan
tykene sangen keloiset,
woswalitut ia otoliset. Jotca
caiki Synnit poissyseieuet,
Wskon ylessyytteuet, Toiuon
wahuistauat, ia Rackaudhen si-
teen solmiauat, ioca caiki
woitta, caiki kersi, caiki
teutte, caiki edestooi ia
saapi. Psalmi Suun pudhista-
uat, Sydhemen ilahuttauat,
Sielun suuttumiset poisottaat,
Sen pahan Hengen sisut he este-
uet, Ninquin sen Dauid Saulist
telle Candelellans vsein hilitz.
1. Reg. 18.19. Inhimisen he
kircastauat, Mielen auauat,
Taidhot percauat, Toimen aset-
tauat, caiken Pahudhen he tap-
pauat, Teudhelisutehen hangit-
zeuat, Ne corkeimat Asiat he
osottaat. Taiualisen Waldakun-
nan Halut he andauat, Rauhan he
Sielun ia Rumin waihel tekeuet.
Sen hengelsen Tulen he sydhe-
mijn wiritteuet. Caiken Pahudhen
Juret he vlojiurittauat. Ninquin
Pantzarin he pugettauat. Ninquin
Rautalacki he warieluat. Nin-
quin Miecka he toriuuat. Psalmi
ombi Terueydhen toiwo. Mur-
hen Lohutos. Sen totisen walkeu-
dhen tundemus, ia Pyhydhen Läh-
de. Psalmi curittauat Noret
Inhimiset, wanhoia he tukiauat,

Maan päle he Jumalan andauat.
Joca alati racasta Psalmein Wei-
sut, ei se woi synditedhä. Joca
Suusans aina Jumalan kijtoxen
pite, wimein hen Jumalan tykene
iloitzepi. Ja hen Sielunsa tai-
uasa elettepi ijancaikisesta.

206, 6–15

Senteden olis kyllle madholinen,
ette Mieli Caikista nykysist,
quin hen parahin wois, pakenis
ia Welteis, ia Jumalan kijtoxis
ia hengelsius aiatoxis kijnirip-
puis, ette ne Taiualiset salau-
dhet, henelle ilmoitetaisijn.
Ei ole miteken tesse Coleuaises
Elemes, iolla me kindiemest Ju-
malaan tartuisim, quin henen
Kijtoxens cautta. Nin ei yxiken
Inhiminen eike Sanalla, eike
Aiatoxella, Psalmein Auudh tai-
dha caiki wlostoimitta. Jotca
ei hwlen turhan licuttamisen,
waan tarcan Mielen cansa, Juma-
lan Caikiualtian kijtoxexi pru-
catan, luetan eli weisatan.

Tekstin loppuosan lähde on keskiaikainen teksti teoksesta nimeltä *De psal-
morum usu liber*.⁵³ Mignen patrologia on julkaissut sen ilman tekijännimeä,
mutta Agricolan tuntemassa versiossa teksti on ilmeisesti luettu Augusti-
nuksen nimiin.

---

⁵³ Yksi Agricolan Rukouskirjan rukouksista on peräisin tästä teoksesta. Gummerus 1955, 420.

206, 16–31

Ninpes sis löydheth Psalmeis,
ios sine *selkesti tutkistelet*,
Jumalan Sanan Lihaxisikiemisen,
Syndymisen, Pijnan, Ylesnouse-
misen, Taiuanastumisen, *Pyhen*
Hengen Lehettemisen etc. Psal-
meis sine mös leudhet, ios
sine mwtoin *wisusta etziskelet*,
nin ialon ia syuen Rucouxen
Tauan, quin et sine swingan
millemoto Itzestes woi wlos-
aiattella. Psalmeis sine leydheth
caiken sinun Synneis Ripin ia
Tunnustoxen, Ja mös teudhelisen
Jumalan Armon ia Laupiudhen
Rucouxen eli Anomisen.

Psalmeis sine tunnustat caiken
sinun *Heickoudhes, Tuscas, Hä-*
dhes, ia waiuas seke Sielus ette
Rumis polesta, iollas Jumalalda
Armon iaxat ia saadh, yinne mui-
dhen caikein Auuodhen cansa,
iotca Pänens Psalmeis sulietan,
Psalmeis mös sine Leydheth cau-
nimat Tauat, iollas taidhat
Jumalata caikinaisista Henen
Hyuiste Teghoistans yliste,
cunnioitta ia kijtte.

PL 101, 465

In psalmis itaque invenies,
si intenta mente perscrute-
ris, et ad spiritualem in-
tellektum perveneris, Domini
Verbi incarnationem, Passio-
nemque, et resurrectionem,
atque ascensionem. In psal-
mis invenies tam intimam
orationem, si *intenta mente*
perscruteris, quantum non
potes per te ipsum ullate-
nus excogitare. In psalmis
invenies intimam confessio-
nem peccatorum tuorum, et
integram *deprecationem* di-
vinae atque Dominicae mise-
ricordiae.

In psalmis quoque invenies
omnium rerum, quae tibi ac-
cidunt, intimam gratiarum
actionem. In psalmis confi-
teris *infirmittatem tuam*
atque miseriam, et per ipsum
misericordiam DEi ad te
provocas. *Omnes enim virtu-*
tes in psalmis invenies,
si a Deo merueris, ut tibi
revelet secreta psalmodum.

Tämän jälkeen Agricola esittelee kreikkalaisen kirkkoisän Basileios Suuren:⁵⁴

TEllens sine nyt cwlit, Racas Welien, mite ia quinga se Aphricanus Pispa pyhe Augustinus Hypponensis, Psalmein Auwsta todhisti. Nin cwlcam viele edespein, hyuelle Mielelle, mite se Asianus pyhe Pispa Basilius Magnus Caesariensis Greki, lyhikeisest mös Psalmein Auuista kirjoitta. Senpäle että Cadhen eli Colmen Todhistain Suun cautta, caikinaiset Asiat kijnitetaisijn.⁵⁵

Lähteenä on Basileios Suuren saarnakokoelma, joka ilmestyi vuonna 1531 Raphael Volaterranuksen latinaksi kääntämänä.⁵⁶ Sen alussa kirkkoisä ylistää psalmeja:

207, 8–18

YXj on (ma HEN)⁵⁷ Psalmein Rama-
tus, ioca yxinens caiki keuies-
te käsittepi. Caikille hen
Itzens lahioittapi. Tuleuaisia
hen ennustapi. *Hystoriat ia*
Tecoinmenot hen mainitze.
Elemisen Lait ia Tauat hen
osottapi. Tyhmet hen saattapi
askaroitzeman. Ja päldiskein,
Se ombi nijlle, iotca etzie
tactouat, yxi caikein Kesky-
dhen *Fataburi ia Aitta*. Josta
ne wanhat Sieluin Haauat leki-
ten. Ne exyueiset Tielle
iodhatetan. Ne hucutetut
iellenstoodhan. Jolla caiki
Sydhemmen murhet, kiwudh, ia

Basileios 1531, 144–145

Unus est Psalmorum liber,
quod omnia facile compre-
hendit. Omnibus usum sui
foenerat, futura uaticina-
tur, *historias* narrat, le-
ges ac mores vitae instruit,
ad res agendas ignaros eru-
dit, et in summa praecepto-
rum omnium quoddam fere
promptuarium inquirere uo-
lentibus existit, unde an-
tiqua animarum uulnera sa-
nantur, errantes in viam
reducuntur, perdita resti-
tuuntur, denique perturba-
tiones omneis et affectus
animi prauī, quales uarijs

⁵⁴ 207, 1–7.

⁵⁵ **Matt. 18:16.** Agricolan suomennos (MAT II, 73): *senpäle että caiki asiat pite cabden taicka kolmen todhistaian suusa seisoman.*

⁵⁶ Agricola on käyttänyt sitä Bugenhagenin Psalttariin tekemisään käsin kirjoitetuissa kommentteissa. Heininen 1992, 58, 101.

⁵⁷ Vahvistussanasta *ma* Ikola 1973.

cauhistoxet, ia mös pahan mie-
len halut, caikiten poisote-
tan.

modis hominum animis in hac
uita dominantur, penitus
tolluntur.

207, 18–21

Tuskal ikenens iocu nin
Tyly eli iulma Mielestens
ombi, ioca ei cocta, quin
hen Psalmijn rupeis, lakia-
maxi tulis ia site iulmautta
mielestens poissyseis.

Nec ullus adeo mente *per-*
turbata fuerit, quod ubi
psalmos coepit, non statim
mitescat moestitiamque ex-
animo discutiatur.

Kirkkoisä jatkaa luettelemalla psalmien ominaisuuksia, joita kertyy puolisen sataa. Agricola täydentää luetteloa:

207, 22–29

Psalmit sis Mielten ilot ouat,
Sieluin tyuenys, Rauhan tekiet,
mässeueisten ia culkuuaisten
Aiatosten haltiat, *Mielen pai-*
sumiset he hillitzeuet, Irtau-
dhen he asettauat. Psalmit
Rackaudhet sytytteuet, Ridhai-
set he ydhisteuet, Wiholiset
he souittauat. Psalmit mös Per-
kelet poiskarcottauat, Ja Enge-
leitten Auun andauat, Ön pel-
ghoisa he irstauttauat, Pei-
uen töis he helpon ia leuon
saatauat.

Psalmus igitur animi laeti-
tia, tranquillitas anima-
rum, pacis caduceus, cogi-
tationum moderator. Idem
amoris conciliator, dissi-
dentium compositor, impetus
animorum coercet, contumaces
ad officium reducit. Psalmus
item daemonum fugator, ange-
lici auxilij praebitor, se-
curitas noctium, et requies
diurnorum laborum,

207, 30 – 208, 3

Psalmit ouat Lastein warielus,
Noricaisten turua, Wanhain
Lohutos, *Miesten wrhudhus*, Wai-

infantium tutela, iuuenum
praesidium, senium admoni-
tio, mulierum ornatus, in

moin paras caunistos, *Pappein*
iocapeiuenen Aura, ia itze-
cungin alinomainen Sieluin Eues.
 Erimas he makian Asumisen an-
 dauat, *Caupungein Lain menot*
He toimittauat, he ouat Alca-
 uaisten opetus, Menestyueisten⁵⁸
 lisemys, *ia Teudbelistein wah-*
uistos, ia semmengin coco
Seurakunnan iulkinen Äni.

208, 4–10

Psalmit iuhlat kircastauat,
 Sen murhen quin Jumalasta on,
 he waikuttauat, Kynelet he
 kiuisist Sydhemist pusertauat,
Psalmit ouat Engelein wirghat,
Taiualinen hallitos hengelinen
haiu. O site pyhe Wisautta,
 ioca meite kernasti, seke mie-
 len riemusa, opetat weisaman,
 Ja mite tarpeliset ouat, tun-
 deman. Josta mös ne quin ope-
 tetan, meiden Mielijn enemini
 kijniteten.

208, II–18

Sille mite se on, quin ei
 sine Psalmeista ope?
 Etkös sielde Wäkewuydhen
swria tekoia ope? Etkös wan-
 hurskaudhen toindha? Etkös Si-
 ueydhen mooto? Etkös Coctudhen

solitudine dulce diuerso-
 rium praebet, incipientibus
 elementum, proficientibus
 augmentum, fragilibus
 auxilium tribuit.

Insuper celebritates illu-
 strat, tristitiam quae ex
 deo est condit, lachrymas
 ex corde lapideo prouocat.
 O diuinam sapientiam, quae
 nos sponte, ac cum animi
 alacritate canentes docuit,
 quae diutius nostris essent
 animis duratura. Nihil enim
 uiolentum durat, nec illa
 enim item praeceptio cum
 difficultate prolata in
 animo residet.

Quid enim non inde discas?
 non fortitudinis *robur*? non
 iustitiae seueritatem? non
 modestiae decus atque orna-
 mentum? non prudentiae docu-
 menta? non poenitentiae mo-

---

⁵⁸ Painovirhe *Menysteueisten*.

tasaisutta? Etkös *Cainoudhen*
keskimeisutta? Etkös *Paranoxen*
tapa? Etkös *Kersimisen mitta*?
Etkös wimen caiki ne hyuet
quin sine aiatella taidhat,
sielde ope? Tesse tosin teu-
dhelinen *Theologia ia Jumalan*
Oppi leuten.

208, 19–23

Ensin, Ennustos sijte tuleuai-
sest Christusest, Wimeisen
Domion hirmusudhest, Yles-
nousemisen toiuost, Pijnan pel-
ghosta, Cunnian Lupauxest,
Salaisudhen ilmeistuxest.
Caikinasia päldiskein, ninquin
swres ychteitzes Aitas,
Psaltarin Ramatus tedhelpannut,
leuten,

dum, non patientiae reme-
dium? nonne demum omnia qua
possis excogitare? Hic et
perfecta *reperitur Theo-*
logia.

Vaticinium in primis uentu-
ri Christi, futuri iudicii
terror, resurrectionis spes,
disciplinae timor, gloriae
promissio, mysteriorum reve-
latio, omnia denique ut in
magno communique promptu-
ario in psalmorum libro
condita reperiuntur.

Basileius kirjoittaa vielä kuusi riviä psalmien musiikista, mutta Agricola
päättää esityksensä kiitosrukoukseen:⁵⁹

Isen, Poian ia pyhen Hengen cautta, Jolle⁶⁰ ainoalle Jumalalle Colminaisudhes, olcon
caiki kijtos, Cunnia ia ylistos, henen Epelughuisten Lahiains teden, nyt, aina ia
ijancaikisesta.

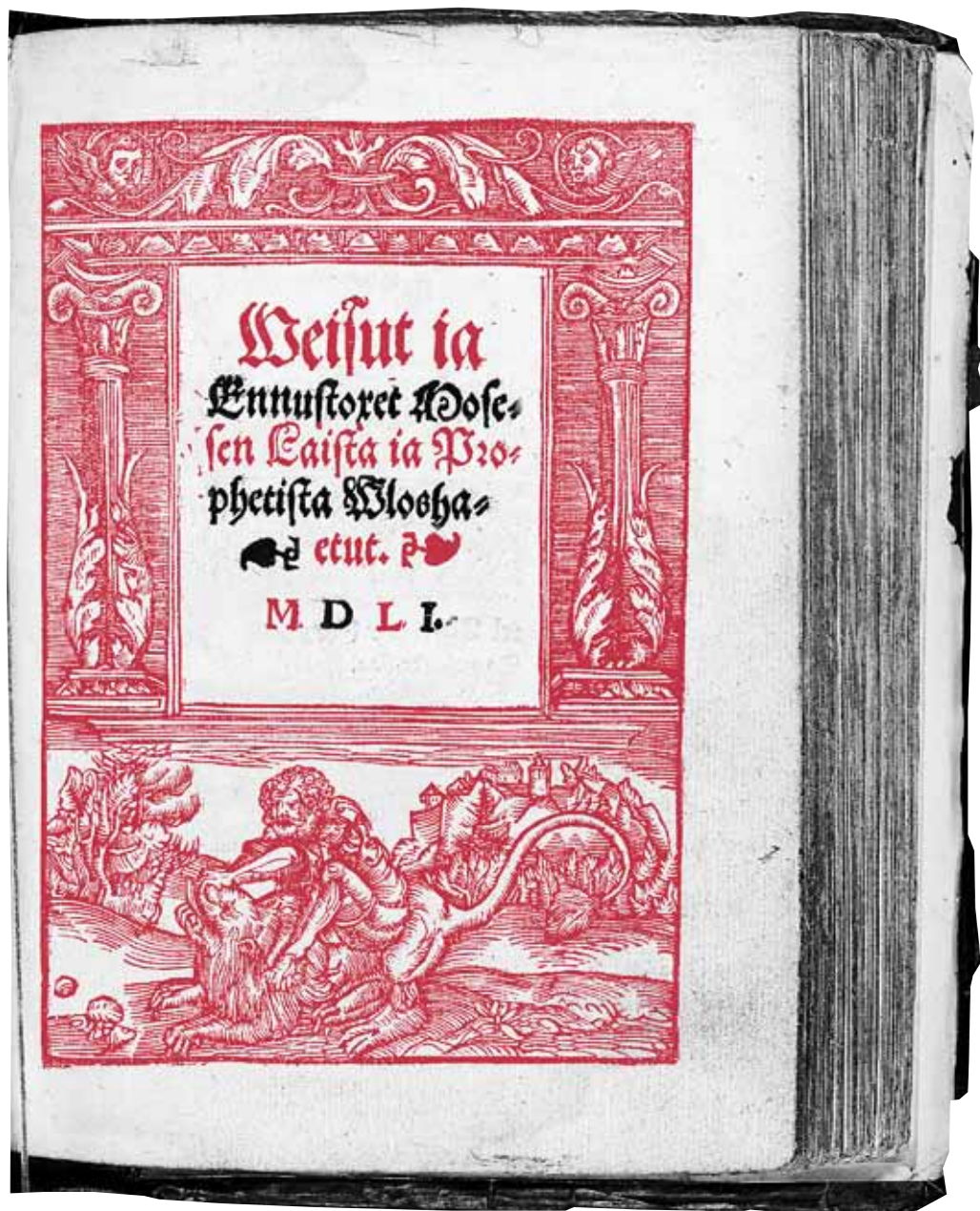
A M E N.

---

⁵⁹ 208, 23–27.

⁶⁰ Painovirhe *Jolla*.

VEISUT

Veisujen nimiökehys esittää Simsonia, joka repii leijonan kappaleiksi. Lutherin mukaan Simson on vertauskuva Kristuksesta, joka tuhoaa helvetin, synnin ja kuoleman. Kuva: © Kungliga Biblioteket.

Agricolan tavoitteena oli koko Raamatun kääntäminen. Hän kirjoitti *Weisut ia Ennustoxet* -teoksen alkurunossa:

Ellei Me Somalaiset szaa.
Prentettu coco Biblia.
Ette me olema Kieuhet sangen.
en senuoxi Epeuskon langen.
Waan YTyment sijte ensin Imen.
Pyhein Prophetain Weisuin Nimen.
Quin Kimalainen Yrtist hake.
medhen ia hunaiian, nin Tai teke.
Joca Psaltarin cochta seura.
ninquin kiliua Jalopeura.⁶¹

Agricola julkaisi kahdessa viimeiseksi jääneessä teoksessaan (*Weisut ia Ennustoxet Mosesen Laista ia Prophetista Wloshaetut*, 1551 ja *Ne Prophetat. Haggai. SacharJa. Maleachi*, 1552) alkurunon mainitseman Raamatun ytimen. Siihen kuuluu tekstejä kaikkiaan 143:sta Vanhan testamentin luvusta. Valikoiman esikuvana on Johannes Bugenhagenin 1544 ilmestynyt Psalttari ja siihen liittyvä valikoima ”lauluja ja merkittävimpiä kappaleita profeettakirjoista”.⁶² Niin kutsutuista neljästä suuresta profeetasta Agricola suomensi eniten Jesajaa ja Jeremiaa, kun taas Hesekiel ja Daniel jäivät vähemmälle.⁶³ Hän kirjoitti esipuheet Jesajaan ja Danieliin. Kaksitoista pientä profeettaa hän käänsi kokonaan ja varusti esipuheilla.⁶⁴

---

⁶¹ MAT III, 438. Kiljuva jalopeura esiintyy nimiösivun puupiiirroskehyksessä, joka kuvaa Simsonia kamppailemassa leijonan kanssa. Sama nimiökehys on vuonna 1549 ilmestyneessä Piinassa. MAT III, 145; Perälä 2007, 126–129.

⁶² Heininen 1993, 11–12.

⁶³ Agricola käänsi Jesajalta 37 tekstiä, Jeremialta 18, Hesekieliltä ja Danielilta viisi kum-maltakin. Jeremian Valitusvirret hän käänsi kokonaan.

⁶⁴ Agricola jätti kääntämättä kolme Sakarjan kirjan kohtaa, jotka kertovat profeetalle ilmoitetuista ”syvistä, salaisista ja pimeistä näyistä”. Ne olivat tuottaneet selittäjille vaikeuksia.

JESAJA

Esaiast Prophetast.
Alcupuhest Esaian Prophe-
tan Päle, paras Osa.

Vorrede auff den Propheten
Jesaiam.

Förspråk på Propheten
Jesaja.

Luther luennoi Vanhan testamentin suurimmasta profeetasta vuosina 1527–1530⁶⁵ ja 1532–1534.⁶⁶ Agricola käytti edellisestä luentosarjasta laadittua kommentaaria *In Esaiam scholia* reunahuomautustensa lähteenä.⁶⁷ Luther julkaisi vuonna 1528 Jesajan ja Sakarjan saksannokset. Kaikki profeettakirjat, *Propheten alle Deudsch*, ilmestyivät vuonna 1532.⁶⁸

Lutherin esipuhe Jesajan kirjaan on kolmen sivun mittainen. Kustaa Vaasan Raamattu on tiivistänyt sen kahteen sivuun.⁶⁹ Agricola on ottanut siitä vain ”parhaan osan”, joka käsittää runsaat kaksi kvarttokokoista sivua.

Agricola aloittaa seuraamalla päälähteitään. Hän liittyy ruotsalaisen Raamatun suppeampaan tekstiin:

454, 7–9

ENsin on sangen tarpelinen,
ette ioca temen Prophetan
keluolisesta lukia tacto,
henen pite Titulust warin-
ottaman,

DB II:I, 17, 2–6⁷⁰

WEr den heiligen Propheten
Jesaiam wil nützlich lesen,
vnd deste bas verstehen, Der
lasse jm (so ers nicht bes-
ser hat oder weis) diesen
meinen rat vnd anzeigung
nicht veracht sein. Zum

---

⁶⁵ WA 25, 87–401.

⁶⁶ WA 31:II, 1–583.

⁶⁷ Heininen 2008, 172–173.

⁶⁸ Reinitzer 1983, 115.

⁶⁹ Schild 1970, 217–221; Fredriksson 1985, 54–56.

⁷⁰ Weimarin laitoksen *Deutsche Bibel* -sarjan osa 11:1 sisältää Jesajan, Jeremian ja Hesekielin kirjat. Viittaan seuraavassa tämän osan sivuihin ja riveihin.

ersten, Das er den Titel
oder anfang dieses buchs
nicht vberhüpffe, *sondern*
auffs aller beste lerne
verstehen,

GVB IV,2, 2–6⁷¹

HWilken som wil medh nytto
läsa och wel förstå then
helgha Propheten Jesaiam,
honom är rådhelighet, at han
ganska wel seer och achtar
vppå Titelen eller begynnelse-
sen j thenna book,

Agricola ohittaa Lutherin esipuheen seuraavat 12 riviä, joissa reformaattori selittää kirjan otsikon merkitystä. Pois jäänyt osa johtuu siitä, että Agricola on epähuomiossa siirtynyt Lutherin ensimmäisestä *sondern*-sanasta toiseen.⁷²

Agricola jatkaa aluksi Lutherin mukaan:

454, 9–14

ia hyuesti sen wimeisen
Kuningain Kirian, ia mös
sen *wimeisen* Cronikan
kirian, ia nijste Tegoist,
puheist ia Tiloist, quin
ninen Kuningain alla tapac-

17, 19–21

Sondern fur dich *nemest* das
letzte Buch von den Königen.
vnd das Buch der Chronica,
dieselbigen wol einnemest,
Sonderlich die Geschicht,
rede, vnd zufelle, so sich

⁷¹ Kustaa Vaasan Raamatun IV osa sisältää Vanhan testamentin profeettakirjat. Viitataan seuraavassa tämän osan sivuihin ja riveihin.

⁷² ”Nyckelordet för Agricolas utslutning är *sondern*. Han översätter kompromerat Luthers första rader. Från Luthers *sondern* på rad 7 hoppar Agricola till *Sondern* på rad 20 och översätter Luther till inledningens slut.” Fredriksson 1985, 54. Agricola teki samantapaisen virheen Rukouskirjassa **Jes. 25:2** kohdalla sekä Psaltrarissa psalmien **44:7, 118:11** ja **124:5** kohdalla. Heininen 1999, 92–93; Heininen 2020, 134, 297–298, 314–315.

tui, iotca tesse Tituluxes
ouat mainitut, samain kir-
iain loppun asti, *wisusti*
merkitzemen.

begeben haben vnter den Kö-
nigen, die im Titel genennet
sind, bis zu ende der selbi-
gen Bücher.

Tämän jälkeen hän seuraa molempia lähteitään:

454, 14–22

Nin teme Prophetia site
paramin ymmerteten coska
tieten quingacaltainen meno
Judeas silloin oli, cuista
Asioista hen on sarnanut,
Milliset Canssat olluet ouat,
eli mike heiden Aighotuxens
on ollut, heiden Napurins,
Ysteuins, taica Wiholisins
cansa eli wastan. Ja liaten,
quina he Jumalan coctan
sijnä Makunnas heitens keu-
tit, ia Prophetan, henen
Opins, ia Jumalan palueluxen
wastan, eli Epeiumalten Pal-
uelusta pitenyet ouat.

17, 21–26

Denn es ist von nöten, so
man die Weissagung ver-
stehen wil, das man wisse
wie es *im Lande* gestanden,
die Sachen drinnen gelegen
sind gewesen, Wes die Leute
gesinnet gewest, oder fur
anschlege gehabt haben, mit
oder gegen jre Nachbar,
Freunde vnd Feinde. Vnd son-
derlich wie sie sich in jrem
Lande gegen Gott, vnd gegen
den Propheten in seinem wort
vnd Gottesdienst oder Abgöt-
terey gehalten haben.

2, 13–20

Vthan man moste weta hwadh
vnder thessa Konungar skeed-
de, och hurudana *landzens*
legghligheet war för folk,
och huru til sinnes, hwadh
the hadhe för anslagh, och
huru ther på then tijdh
tilgick, huru the sigh medh
grannar och någrannar, wener
och fiendar höllo, Och en-
kannerligha huru the sigh

skickadhe emoot Gudh och
Prophetenar j retta eller
falska Gudz tienst.

Lutherilla on seuraavan jakson alussa väliotsikko *Lender vmb Jerusalem vnd Juda gelegen*. Agricola ohittaa sen ja jatkaa liittyen lähinnä ruotsalaiseen pohjatekstiin:

454, 23–26

Sitelehin tarpelinen on, ette
se ymmerteisin, quinga ne Ma-
kunnat, iotca tesse *ia muissa*
Prophetissa mainitan, Jerusa-
lemin *ia Judean* maan lehin eli
ymberi macauat, *ettei se Lu-*
keita esteisi eli swttuuaisexi
*tekis.*⁷³

17, 28–32

ZV dem wore es auch
wol gut, das man wüste, wie
die Lender aneinander gele-
gen sind, *Damit die auslen-*
dischen, vnbeandten wort
vnd namen, nicht vnlust zu
lesen, vnd finsternis oder
hindernis im verstand mache-
ten. Vnd auff das ich meinen
einfeltigen Deutschen einen
Dienst dazu thu, wil ich
kürzlich anzeigen die
Landschafft vmb Jerusalem
oder Juda gelegen.

2, 23–25

Så wore ock wel gott at man
någhot wiste huru the land
ther om kring, belegghen äro,
at the fremmande och okenda
ord thes mindre olust giorde
til at läsa eller hinder at
förstå. Och mågha nu för de
skul the enfallighe så mykit
här om weta.

---

⁷³ Vuoden 1642 Raamattu selventää: *ettei wierat ja oudot sanat suututais lukemast, eli estäis ymmärtämäst.*

Agricola ohittaa kaksi riviä Lutherin esipuheesta ja jatkaa:

455, 1–6

Nin ombi Iten pein Jerusalemist
eli Judeast lehinen se Coollut
Meri, cussa muinen Sodoma ia
Gomorra seisonut olit. Sillepolella site Coollut Mertä, macapi se Moabin maakunda, ia se Ammonin lasten. Sijtte viele edhemben, maca Babilon eli Caldea, Ja sijtteki edhemben, Se Persian Maa, Joista Esaias palio puhupi.

19, 3–7

GEgen Morgen hat Jerusalem oder Juda, am nehesten das Todtemeer, da vor zeiten Sodom vnd Gomorra gestanden ist. Jenseid dem Todtenmeer ligt das land Moab, vnd der kinder Ammon, Darnach weiter hinüber ligt Babylon oder Chaldea, vnd noch weiter der Perser Land, Dauon auch Jesaia viel redet.

2, 25–29

Öster vth näst Jerusalem, eller Juda, ther Propheten leffde och predicadhe, ligger Dödhahaffuet, theer foordom Sodom och Gomorra stood. På hinsidhon Dödhahaffuet ligger Moab och Ammons barnas land, Ther näst bort båter ligger Babylon eller Chaldea, och än båter bortt ligger Persen, om hwilket Jesaia mycket talar.

455, 7–9

Pohian pein, macapi se wori Libanon, ia sen ylitze Damascus ia Siria. Mutta sijtte edhemben Idhen poolen, macapi Assiria, Josta Esaias mös palio iuttele.

19, 8–10

GEgen Mitternacht ligt der Berg Libanon, vnd hinüber das Damascus, vnd Syria, Aber weiter enhindern zu Morgen werds, ligt Assyria, dauon auch Jesaja viel han-

delt.

2, 29–31

Men Nörr vth ligger Libanons
bergh, Ther vth om ligger
Damascus och Syria, Men bå-
ter vth på Öster ligger As-
syria, Ther med haffuer Je-
saia ock nogh bestella.

455, 10–13

Länten pein, macauat ne Philiste-
rit sen swren Meren tykene, ne
Juttain pahimmat wiholiset. Ja
sijte samasta Mereste iuri pohian
polehen, ombi Sidon ia Tyrus,
Joinenga äret Galilean cansa
ycten ioxeuat.

19, 11–13

GEgen Abend ligen die Phi-
lister am grossen Meer, die
ergesten Feinde der Jüden,
vnd dasselbige Meer hinab
zur Mitternacht zu, ligt
Zidon, vnd Tyrus, welche
grentzen mit Galilea.

2, 30–32

Wester vth, widh Storahaff-
uet liggia the Philisteer
Judarnas hätskesta fiendar.
Så ligger och Tyrus och Zi-
don vth widh samma Haaff, på
Nörr, och *grentza* in vppå
Galileam.

455, 14–16

Etelen pein, ouat monda Maat,
quin Egiptus, *Ethiopia*, Arabia,
se Punainen Meri, Edom ia Midian,
Nin ette Egiptus Länten pein Ete-
lest macapi.

19, 14–15

GEgen Mittage hats viel
lender, als Egypten, *Moren-
land*, Arabiam, das Rotemeer,
Edom vnd Midiam, Also das
Egypten gegen Abend im
mittag ligt.

2, 32–34

Södher vth liggia mong
land, såsom Egypten, *Ethi-*
opia, Arabia, och thet
Rödha haffuet, Edom och
Midian, Egypten ligger på
Sudhwest.

Agricola liittyy lähinnä ruotsinkieliseen pohjatekstiin, mutta viimeinen lause on Lutherilta:

455, 17–21

Neiste Makunnist Esaias etc sar-
napi, iotca Judean Maan ymberille
macasit, ninquin Sudhen ioukot,
iongun LambainHonen ymberille.
Ninen muutamain canssa he tois-
nans *Lijttot ia Souinnot* teit,
waan ei miteken heille se
auttanut.

19, 16–19

DIS sind fast die lender
vnd namen, da Jesaia von
weissagt, als von den Nach-
barn, Feinden, vnd Freunden,
so vmbs Land Juda her ligen,
wie die Wolff vmb einen
Schaff stal. Mit welcher
etlichen sie zu weilen *Bund*
vnd wider bund machten, *vnd*
halff sie doch nichts.

2, 35–36

Om thesse land, hwilken
kring om Juda och Jerusa-
lem såsom vlffuar kring om
itt färähws liggiandes äro,
medh hwilken Judarna sigh
ock offta, *ändoch fäfengt*,
förbundo, *propheterar Je-*
saia.

Maantieteellisen katsauksen jälkeen Luther sanoo kirjan jakautuvan kolmeen osaan ja tekee selkoa niiden sisällöstä otsakkeella *Wo von der Prophet Jesaia handelt*. Ruotsalainen Raamattu seuraa Lutheria hieman lyhentäen, niin että tämä osa käsittää puolet sen esipuheesta. Agricola jättää osan pois ja palaa seuraamaan Lutheria tämän esipuheen loppuosassa:

455, 22–27

Teme tosin Propheta ombi teunens
eleuist, lohulisist, ia sydheme-
lisist, *Pubeist ia Sanoista*, cai-
kein kieuhein Omatundoin, *Sieluin*,
ia surkiain murhelistein Sydhen-
den coctan. Nin ouat mös tesse
couat vbkauxet ia hirmuiset keke-
yxet, nijte *Paadhituita, Coreita,*
niskurita, couacoruaisi Jumalat-
tomita wastan, ios se mutoin
autaisi.

23, 23–25

Er ist fur war voller le-
bendiger, tröstlicher,
herzlicher *Sprüche*, fur
alle arme Gewissen, vnd
elende betrübte Hertzen. So
ist auch der *Drewsprüche*
vnd schrecken wider die
verstockten, hoffertigen
harten köpffe der Gott-
losen, gnug drinnen, wo es
helffen solt.

Agricola sivuttaa Lutherin kymmenen rivin mittaisen kappaleen ja jatkaa tämän esipuheen loppuun:

455, 27 – 456, 8

Wimein on merkitzeminen, Ette hen
Juttan Canssa enimen *nucteli*,
laitti ia rangaisi Epeiumalten
palueluxest, Samalmoto mös Pramin
Coreutta, Yleniomist, Ahneutta, ia
mwdh synnit hen vsein rangaisi,
Mutta sen *ylpien uskalluxen ia*
turuan, quin he panit heiden vlos-
ualitun Epeiumalten Palueluxen ia
omain töidhens, eli *beiden taica*
mucalistein Kuningain, ia Lijttoin

25, 1–7

Das kan man auch da bey
mercken, Das er das Volck am
meisten *strafft*, vmb die Ab-
götterey, Die andern Laster,
als prangen, saussen, gei-
tzen, rütet er kaum drey
mal. Aber die *vermessenhait*
auff jr erwelete Götzen-
dienst vnd eigen werck,
oder trost auff *Könige* vnd
Verbündnis, *straffet* er

loottamisen päle, Esaias *hartamasti*
laitta ia nuctele. Joita ei Canssa
kersie maltanuet, Sille he tactoit
njsse asioissa Oikiudhen oleuan,
Waicka heille oli sula exytos,
walhe, wieckaus ia wärys. Senteden
mös Kuningas Manasses wimein andoi
henen tapetta, Ninquin Kettarin ia
Eriseuraian, Ja quin Juttat sano-
uat, nin hen keskelde Sahalla
leickatin.

durch vnd durch, Welchs dem
Volck vnleidlich war, denn
sie wolten recht darin sein.
Derhalben er auch zu letzt
durch König Manasse, als ein
Ketzer vnd Verführer, sol ge-
todtet vnd (als die Jüden
sagen) mit einer Seghe von
einander geschnitten sein.

Viimeinen lause on myös ruotsalaisen Raamatun esipuheen lopussa:

2v, 51–53

Ja, ibland the Judar sägher
man ock, at Jesaia skulle på
sidhstonne wordit dräpen aff
Konung Manasse, medh een
sågh söndersåghat.

DANIEL

Danielist. Alcupuhe.

Vorrede vber den Propheten
Daniel.

Förspråk på then Propheten
Daniel.

Lutherin Danielin kirjan saksannos ilmestyi keväällä 1530. Vanhan testamentin ainoan apokalyptisen kirjan esipuhe on poikkeuksellisen laaja, 22 sivua. Se eroaa muista esipuheista myös siinä, että Luther selostaa kirjan lukujen sisältöä samoin kuin useimmissa Uuden testamentin esipuheissaan. Hän tarjoaa runsaasti historiallista tietoa ja esittää jopa genealogisen taulukon Aleksanteri Suuren seuraajista. Danielin näyt eivät kuitenkaan rajoitu historiaan. Turkkilaiset olivat edellisenä vuonna 1529 jo Wienin porteilla, ja heidän tulonsa ennusti viimeistä tuomiota. Luther kirjoitti esipuheen lohduttaakseen kristittyjä näinä lopun aikoina.⁷⁴

Kustaa Vaasan Raamatun esipuhe seuraa Lutheria ja selostaa kunkin luvun sisältöä, mutta tiivistää esityksen runsaaseen kahteen sivuun. En ole löytänyt Agricolan esipuheen alkuosan tarkkaa lähdetä. Se perustuu kuitenkin yleistietoon, joten on mahdollista, että Raamattunsa tunteva Agricola on laatinut sen itsenäisesti.

592, 13–27

DANIEL Propheta siihen hen
enimen hendens achkeroitze,
Ette hen HERRAN Christusen
cunnialisen ia ijancaikisen
Waldakunnan ialoimast ylisteis
ia sarnais, ia sen cochtan hen
caiken Mailman Waldacunnat,

---

⁷⁴ Schild 1970, 234–237; Reinitzer 1983, 156; Armbruster 1995, 55–56.

turhaxi ia catouaxi osotta.
Ombi henelle mös sijte kijtos
Prophetain seas, ette hen iuri
site hetken rachtu tarcoitta,
iolla ne Juttain Ceremoniat
lackaman, ia Christusen Wal-
dakunnan alcaman piti. Quin
Tai Norucainen oli, nin hen
poiswietijn Babiloniaan, sen
Juttan Kuningan Joachim
colmandena wooten, Ja sielle
hen lwtan Seitzemenkymmende
ajastaica olleexi, se on, haman
Jerusalemin ylesrakendamisen
asti, quin Ensimeisest Luusta
näky.

Agricola ohittaa lähtötekstiensä luku luvulta kulkevan esityksen ja siirtyy Lutherin esipuheen loppuosaan täydentäen sen alkua. Hän lisää valtakuntien nimet ja lyhentää loppua.

593, I–5

*Ja waicka Daniel oli ensin
Fangixi Jerusalemist poiswie-
ty, ombi hen quitengin mös
Mailman edes, yxi swri ialo
Mies ollut. Sille hen on ne
caxi Ensimeist Ylimeiset Wal-
dakunnat, Babilonias ia Per-
sias, quin iocu nijste Cor-
keimaist, hallitzenyt Jumalan
sädhyn ielkin.*

DB II:II, 127, 29–31⁷⁵

FVR der welt ist er auch
ein trefflicher grosser man
gewest, Denn wir sehen hie,
Das er die zwey erste König-
reich, als der Oberst, re-
gieret. Als solt Gott sagen,
Ich mus diesen Königreichen
Leute geben, vnd solte ich
gleich mein Jerusalem vnd
mein Volck drüber verstören
lassen

---

⁷⁵ Weimarin laitoksen *Deutsche Bibel* -sarjan osa II:II sisältää Vanhan testamentin profeetikirjat Danielista Malakiaan. Viittaan seuraavassa tämän osan sivuihin ja riveihin.

Agricola tiivistää Lutherin tekstiä:

593, 5–9

Ja echkei hen ole Kuningas
ollut, eike swrta cunniat eli
tauarat taica Hywytte sijte
pitenyt, Nin hen on quitengin
ne Kuningaliset Teghot, Asiat,
ia Wirghat pitenyit ia vlos-
toimittanut. Joista hen *Mail-*
man iooxun ia tauan perest,

593, 10–11

woitti enemen wiha, cateut,
tuska ia wainoust quin hywyt-
te.

Agricola tiivistää:

593, 11–15

Mutta eipe se Danielin min-
teken wahingoittanut.
Sille site rackahambana
Jumala hende piti, Joca site

127, 33 – 129, 4

Vnd wiewol er nicht ein Kö-
nig gewest ist, noch gros
gut oder ehre dauon gehabt,
So hat er dennoch die kö-
nigliche werck, geschefft
vnd Empter gehabt vnd aus-
gericht. *Wie es denn der*
Welt lauff ist, das die so
zu Hofe am meisten erbeiten,
das wenigste haben, Vnd die
nichst thun, fast das meiste
kriegen. Nach dem Euange-
lischen Sprichwort, Ein
ander seet, ein ander
erndtet, Johan iiij.

129, 4–6

Ja das wol erger ist, Er
musste noch hass, neid,
fahr vnd verfolgung, dar-
über zu lohn haben, Wie denn
die Welt pfleget allen
dienst vnd wohlthat zu be-
zalen, mit solchen lohn.

129, 7–12

ABer es schadet Daniel
nicht, Er ist gleichwol
Gott deste lieber, der be-
lohneth es jm deste reich-

runsamast henelle maxoj,
nin, ette HEN asetti henen
Babelis ia Persias Kuningan
sian, waicka ei hen Kuningan
Persona eli Nime candanut.

593, 15–19

Catzos, nein Jumala taita he-
nen fangitut *Juttans ia mwdb*
ysteuens lohuta ia cunnioitta,
Nin, ette hen ydhen Borgharin
Poian, sijte radheltust Jerusa-
lemist⁷⁶, cachtalaisexi Keisa-
rixi Babelis ia Persias teki.

593, 20–31

Summa ia päldiskein, Ei ole
caikein Abrahamin Lastein seas,
iocu nin corkiasti Mailmas *Ju-*
malalda ylistetty, quin teme
Daniel. Oli tosin Joseph Egiptis
Kuningan Pharaonin tykene sangen
swri, nin mös Daid ja Salomon
olit swret Israelis. Mutta he
ouat caiki haluat Kuningat ia

licher, vnd helt zu Babel
vnd Persen Daniel fur einen
König, Denn er rechent vnd
richtet nach der that vnd
frucht, nicht nach der
Person vnd namen. Darumb ist
Daniel mit der that der
rechte König zu Babel vnd
Persen, ob er wol kein
königliche Person noch namen
füret, Dazu nicht viel guts,
sondern vnglück vnd alle
fahr, davon hat.

129, 12–15

Sihe, also kan Gott seine
gefangene *Jüden* trösten vnd
ehren, Das er aus einem
Bürgers son des verstöreten
Jerusalem, einem zwifeltigen
Keiser machet zu Babel vnd
Persen.

129, 15–21

SVmma, Es ist vnter allen
Abrahams kindern, keiner so
hoch in der Welt *erhöhet*,
als Daniel. Es war Joseph
wol gros in Egypten bey Kö-
nig Pharaon, So waren Daid
vnd Salomo gros in Israel.
Aber es sind alles geringe
Könige vnd Herrn, gegen die

---

⁷⁶ Painovirhe *Jerusamist*.

Herrat olluet, ninen Babelin ia
 Persian Kuningasten cochtan,
 ioissa Daniel se Ylimeinen Pä-
 mies oli. Jotca molemat hen mös
 ihmelisest Jumalan tyge käensi,
 ia ilman epeilemet, hen on mole-
 mis Keisaricunnis, swren hedel-
 men monis canssois, matcan saat-
 tanut, iotca henen cauttans Ju-
 malan tundemiseen tulleet ouat,
 ia autuaxi.

Könige zu Babel vnd Persen,
 bey welchen Daniel der
 öberste Fürste war. Welcher
 er auch wunderbarlich zu
 Gott bekeret, vnd on zwei-
 uel in beiden Keiserthümen,
 grosse frucht bey viel Leu-
 ten geschafft hat, die durch
 jn sind zum erkenntnis Gottes
 komen vnd selig worden.

Agricola tekee lisäyksen:

593, 31 – 594, 2

Joista ne Tieteiēt ia wisaat Idhest, iotca Christusen Lassa ollesans, Culda, Pyhesaw
 ia Mirham wffraisit,⁷⁷ ouat olluet, ia henen Corkian Schouluns Opetuslapsist, ioca
 sanotan nijsse Makunnis wiele nyt seisouan.⁷⁸

594, 3–5

Ninquin mös ne samat Keisarit
 ouat Preiuins ia keskyns cautta
 cwluttanuēt, ette se Danielin
 Jumala iocaitzes Maakunnas piti
 cunnioitettaman. Danielis. ij.
 ia vj.

129, 21–23

Wie denn der selbigen
 Keiser, brieue vnd gebot,
 Das man Danielis Gott in
 allen Landen ehren solt,
 wol anzeigen, Danielis ij.
 vnd vj.

⁷⁷ Agricolan suomennos **Matt. 2:11b** (MAT II, 25): *Ja arwasit tauarans, Lahioijt benelle Culda, Pyhesaw, ia Mirrham. Matt. 2:1* kohdalle tekemässään huomautuksessa Agricola tietää, että *Wijsaat Jotca Mattheus Magos cutzupi, ne ouat Loonnon tundijat ia wijsat Papit Persias olluat*. Kommentin lähdetekstit eivät mainitse Persiaa. Heininen 2023, 19–20, 301.

⁷⁸ Painovirhe *seisoua*.

Agricola laajentaa pohjatekstiään:

594, 6–9

*Ouat mös monet mwddh swret syyt,
mingeteden iocainen hurskas
Christittu, pidheis temen Da-
nielin racastaman, lukeman ia
liaten telle wimeisel surkialla
aialla, lohutoxens ia tarpexens
hende prucaman.*

129, 24–25

DJEsen Daniel befehlen wir
nu zu lesen, allen fromen
Christen, welchen er zu
dieser elenden letzten zeit,
tröstlich vnd nützlich ist.

Agricola sivuuttaa Lutherin maininnan, ettei Danielin kirjasta ole jumalat-
tomille mitään hyötyä. Hän täydentää lähdettään:

594, 9–18

Ninquin ne, iotca teste näkeuet
heiden surkiudhens lopun saauan,
ette he Synnist, Coolemast,
Perkelest, ia caikista pahoista
(iota he *hoaten halaiauat*)
Päsisit Taiuahan Christusen ty-
ge, henen autuan ijancaikisen⁷⁹
waldakunnan sisel. Quin mös itze
Christus omains lohutta Luce. xxj.
sen hirmuisen Aian menon cautta
(*iosta Daniel Näghys, Esicuvis,
ia Camalois salaisis merkis, pro-
phetera*) ia sano. Coska te neite
näet, nin ylescatzocat, ia yles-
nostacat teiden päiten. Sille
teiden Autudhen silloin lehestu-
pi.⁸⁰

129, 31–36

Als die da hie sehen vnd hö-
ren, das jr Jamer ein ende
haben, vnd sie von Sünden,
Tod, Teufel, vnd allen Vbel,
(darnach sie *seuffzen*), le-
dig, in den Himel zu Christo
in sein seliges, ewiges
reich komen sollen. Gleich
wie Christus auch Luc. am
xxj. die seinen tröstet,
durch die *grewlichen Zei-
tung*, vnd spricht, Wenn jr
solchs sehen werdet, So se-
het auff, vnd richtet ewr
heubter auff, Denn ewer
Erlösung ist nahe etc.

⁷⁹ Painovirhe *aijncaikisen*.

⁸⁰ **Luuk. 21:28.** Agricolan suomennos (MAT II, 231): *Coska nämät rupeuat tapactuman, nin ylescatzocat ia ylesnostacat teiden Päen, senteden ette teiden Lunastuxen silloin lehestupi.*

Lutherin lohduttava teksti jatkuu sivun verran, mutta Agricola siirtyy loppusiunaukseen:

594, 19–21

Sihen auttaoon meite se sama meiden racas HERRAN ia Wapactaian, ynne Isen ia Pyhen Hengen cansa kijtettu ijancaikisudhes. A M E N.

131, 8–10.

Dazu helffe vns der selbige Vnser lieber HERR vnd Heiland, sampt dem Vater vnd heiligem Geist, gelobet in ewigkeit, Amen, AMEN.

HOOSEA

Alcupuhe Hosean Prophetan päle.

Vorrede vber den Propheten
Hosea.

Förspråk på then Propheten
Hosea.

Luther luennoi pienistä profeetoista vuosina 1524–1526. Luennot painettiin alkaen Hooseasta, joka ilmestyi vuonna 1526. Koko luentosarja *Praelectiones in prophetas minores* julkaistiin vuonna 1528.⁸¹ Hoosean kirjan saksannos ilmestyi vuonna 1526 ja kaikkien profeettakirjojen käännös *Die Propheten alle Deudsch* vuonna 1532.⁸²

Lutherin esipuhe Hooseaan on sivun mittainen, ja Kustaa Vaasan Raamattu seuraa sitä uskollisesti.⁸³ Agricola liittyy molempiin.

604, 8–19

HOSEAS eli, ia sarnasi, (nin-
quin hen itze Esimerkise
osottapi) sen Toisen, ia iäl-
kimeisen Jerobeamin aicana
Israelin Kuningan. Jolla aialla
mös Esaias Judeas, nijn mös
Amos, ia Micha elit, Mutta
Hoseas quitengin oli vanhin
Heiste. Nin oli mös Jeroboam
yxi toimelinen ia onnelinen
Kuningas, ioca palio päätthi
Israelin Kuningan waldakunnas,

183, 2–8

HOsea hat gelebt vnd gepre-
digt (wie er selbs im Titel
anzeigt) zur zeit des andern
vnd letzten Jerobeam, des
Königs Israel, zu welcher
zeit auch Isaias in Juda,
auch Amos vnd Micha gelebt
haben, Aber doch ist Hosea
der eltest vnter jnen ge-
west. SO war Jerobeam auch
ein feiner glückseliger Kö-
nig, der viel gethan hat bey

⁸¹ WA 13; Krause 1962, 1. Agricola on käyttänyt tätä kommentaaria yhdessä reunahuomautuksessaan (**Hoos. 10:8**). Heininen 2008, 89.

⁸² Reinitzer 1983, 121.

⁸³ Fredriksson 1985, 62.

ninquin se toinen Kuningan Ramattu nelienes toistkymenes luusa tothistapi.

dem Königreich Israel, wie das ander Buch der Könige am xiiij. Cap. zeuget.

109, 3–10

Hosea leffde och predicadhe, såsom han sielff j Titelen giffuer til forstå, j then andra och sijdsta Jerobeams Israels Konungs tijdh, Vthi hwilken tijdh ock Jesaias j Juda, ther til ock Amos och Micha, leffde, Men doch haffuer Hosea warit then äldste bland them. Så war Jerobeam ock en sköön lyckosam Konung, then mykit j Israels Konungarike gjorde, såsom then andra Konunga Boken vthi xiiij. Cap. betyghar,

604, 19 – 605, 1

Jeij hen quitengi henen Esiwanhemans Israelin Kuningaisten epeiumalutehen, Ja ouat tosin olluet sihen aican monda merkiliste Mieste Canssas, Ja euet quitengan tainuet canssa paramaxi sadha. Sille perkele oli canssan saattanut *sihen hullutehen*, ette he alati tapoit Prophetat, Ja ylespoltit heiden Lapsens Äpeiumaladhen wffrixi, Ja nin ylesteutit Maan wiatto-

183, 8–13

Bleib aber doch bey der alten Abgötterey seiner Vorfaren, der Könige Israel, Das furwar zu der zeit, viel trefflicher Menner in dem Volck gewest sind, Haben dennoch die Leute nicht können from machen. Denn der Teufel hatte das *hertzleid* anzurichten, in diesem Volck, das sie jmer die Propheten tödten, vnd jre kin-

mal werele, Ninquin hen tesse
Ensimeises lughusa Jesraeli
sen edheste vchkapi.

der den Götzen verbrandten,
vnd also das land mit Blut-
schulden fülleten, wie er
hie im j. Cap. Jesreel
drumb drewet.

109, 10–16

Doch bleff han likwel widh
thet gamla sina förfädhers
Israels Konungars affgudhe-
rij, Och haffua j then tij-
dhen monge dräplighe män j
folckena warit, och haffua
doch icke kunnet göra
folcket fromt, Ty dieffuulen
hadhe kommet folcket *vthi*
galna sinnet, at the
jw altijdh dråpo Propheter-
nar, och vpbrende sijn barn
affgudhom, och altså vp-
fylgte landet med blodskyl-
der, såsom han här j första
Cap. Jesreel ther före
hotar.

605, 1–7

Mutta nin näky, quin temen Pro-
phetan Hosean Noytws, caikeni co-
conainen ia teusi, ei ole kirioi-
tettu, Mutta waiwoin monicadhat
cappalet ia sanat henen Sarnastans
haietut ia ychten Ramattun coo-
tut, Quitengin leuten henesse

183, 14–17

ES sihet sich aber an, als
sey diese Weissagung Hoseas
auch nicht vol vnd gantz
geschrieben, Sondern etliche
stücke vnd Sprüche aus sei-
nen predigten gefasset, vnd
in ein Buch zusammen bracht.

nijn palio, quinga hen⁸⁴ molemmat
wirghat *runsasta ia teudbelises-*
te on edhesottanut.

Doch spüret vnd findet man
drinnen so viel, wie er die
zwey Ampt *reichlich vnd*
getrost getrieben hat.

109, 17–20

Men thet synes såsom thenna
Hosee Prophetia ock icke al-
deles heel och full scrif-
fuin är, Vthan allene någhor
stycke vthu hans predican
fattat, och vthi een book
tilhopa samkat, Doch finner
man så mykit ther vthi, at
han bådhen thenna ämbeten
rikeligha och tilfyllest
driuffit haffuer.

605, 7–17

Ensiste ette hen Äpeiumaludhen
wastan aiallans hartasti sarnasi,
Ja Canssa ialosta nuchteli, ynnē
Kuningan ia henen Ruchtinans, ia
Pappia, Jonga tedhen hen wissist
(ninquin ne mwdh) cooleman maisti,
Ja ninquin Eriseurainen Pappia
wastan, Ja quin yxi *Meteli*⁸⁵ *Kunin-*
gast wastan, piteis tapettaman,
Sille se on yxi Prophetinen, ia
Apostolinen coolema, Nin mäs itze
Christus piti cooleman. Sitelehin
ombi hen Christusest, ia henen
waldakunnastans wäkeuest ia

183, 18–25

Erstlich, Das er wider die
Abgötterey zu seiner zeit
hart gepredigt, vnd das
Volck frisch gestrafft hat
sampt dem Könige vnd seinen
Fürsten, vnd Priestern.
Daran er den tod gewislich
(*wie die andern*) *hat ge-*
fressen, vnd als ein Ketzer,
wider die Priester, vnd als
ein Auffrörer, wider den
König, hat müssen sterben.
Denn das ist ein Prophe-
tischer vnd Apostolischer

---

⁸⁴ Painovirhe *he*.

⁸⁵ Vuoden 1642 Raamattu *kääntää capinan nostaja*.

sangen *rochkiast* ennustanut,
Ninquin toises Colmanes ia Neli-
enes toistakymmenes lughusa oso-
tetaan.

Tod, So hat Christus selbs
müssen sterben. Zum andern,
hat er von Christo vnd sei-
nem Reich auch gewaltiglich
vnd fast *tröstlich* geweis-
sagt, Wie denn sonderlich
das ij. vnd xij. vnd
xiiij. Cap. anzeigen.

109, 20–28

Först, at han emoot aff-
gudherijt j hans tijdh
hårdheligha predicat, och
folcket fast straffuat
haffuer, samt medh Konunge-
nom och hans Förstar och
Presternar, Ther offuer han
wisseligha haffuer most
lijdh dödh, såsom the
andre, och som en kettare
emoot Presternar, och en
vprorisk man emoot Konungen,
dråpen warda, Thy thet är en
Prophetisk och Apostolisk
dödh, Så haffuer Christus
sielffuer most döö. Ther
näst haffuer han ock welde-
ligha och ganska *tröste-*
ligha propheterat om Christo
och hans Rike, såsom ij.
xij. och xiiij. Capit. be-
synnerligha vthwijsa.

605, 17–29

Mutta ette hen nin vsein sen sanan (Hoorä ia Horwt) harioittapi, Ja ensimeises luusa, ychte Hoorä naipi, Ei pidhe kengen aiatteleman, ette hen nin haurallinen ombi, seke töisens ette sanoisans. Sille hen puhupi hengelisestä, Ja se sama Hoorä on ollut henen Awio emendens, Ja on synnyttenyt Awio lapsia henen cansans, Mutta se Emende, ia ne lapset, piti sen-caltaisen häpielisen Nimen candaman, Sen Äpeiumalaisen canssan merkixi ia nuchteexi, ioca canssa oli monen hengelisen Hoorudhen, se on (Äpeiumalutta) teunne, ninquin hen itzeki Textis sanopi.

183, 26–33

DAS er aber viel mal des worts (Hure vnd Hurerey) braucht, vnd in j. Cap. ein Hurenweib nimpt, Sol niemand dencken, Er sey so vnzüchtig, beide mit worten vnd wercken, Denn er redet geistlich, vnd dasselbig Hurenweib ist seine rechte redliche Ehefrau gewest, vnd hat rechte Ehekinder mit jr gezeuget. Sondern das Weib vnd die Kinder, haben solchen schendlichen namen müssen tragen, zum zeichen vnd straffe des Abgöttischen volcks so vol geistlicher Hurerei (das ist, Abgötterei) war, wie er selbs sagt im Text,

109, 29–36

Men thet han så ofta brukar thet ordet, Hora och Horerij, och j första Capit. tagher ena skökio til hustru, skal ingen tenkia at han så otuchtigh är, bådhe medh ord och gerningar, Ty han talar andeligha, Och then samma skökian haffuer warit hans retta echta hustru, och haffuer födt rett echta barn medh henne, Vthan hustrun och

barnen moste sådana skämligh
nampn bära, thet affgudiska
folcket til tekn och straff,
hvilket medh andelighet ho-
rerij (thet är, medh affgu-
dherij) fult war, såsom han
sielffuer j Texten sägher.

605, 30 – 606, 6

Maakunda iooxepi pois HERRAsta
Hooruden ielken, Ninkutta Jere-
mias nite puisia Cahleita, ia pi-
carin cannoi, ydhexi merkixi, Ja
caicki Prophetat *iulkisesta* iota-
kin camalat teitt Canssallä
merkixi. Nin mös tesse henen Awio
Emenens ia Lapsens möski piti Hoo-
ran nime candaman, merkixi wstan
sen Hooralsen, se on Äpeiumalsen
Canssan, sille ei se ole vskottapa,
ette Jumalan piti ychte Prophetat
keskemen Hooria tekemehen, Ninquin
monicahtat tesse Hosean tachtouat
tulkita.

183, 34–38

Das Land leufft vom HERRN
der Hurerey nach. Gleich
wie Jeremias die hültzen
Ketten vnd Becher trug,
zum Zeichen, vnd *gemeinlich*
alle Propheten etwas selt-
zams theten, zum Zeichen dem
volck. Also mus hie sein
ehelich Weib vnd Kinder auch
Huren namen haben, zum
Zeichen wider das hürisch,
Abgöttisch volck. Denn es
ist nicht zu gleuben, das
Gott einen Propheten solt
heissen Hurerey treiben,
wie etliche hie den Hosea
deuten wollen.

109, 36–45

Landet löper jfrå HERRANOM
j bojerij, Lijka som Jere-
mias baar then tråkädion och
begharen til itt tekn, Och
meenligha alle Propheter
giorde jw någhot thet sell-
synt war, folckena til tekn,
Altså moste här hans echta

hustru och barn ock itt horo
nampn haffua, til itt tekn
emoot thet horiska affgu-
dhiska folcket, Ty thet är
icke troende, at Gudh skulle
bidhia en Propheta be-
drijffua horerij, såsom
somlighe här Hoseam vttydha
wilia.

JOEL

JOelin Prophetan päle. Alcupuhe.

Vorrede auff den Propheten
Joel.

Förspråk på then Propheten
Joel.

Lutherin esipuhe on sivun mittainen. Ruotsalainen Raamattu kääntää sen kokonaan.⁸⁶ Agricola seuraa aluksi Münsterin raamattulaitosta, mutta pitää silmällä myös molempia päälähteitään:

631, 16 – 632, 3

CVca tai Joel Propheta on
ollut, custa Sucukunnast,
millä aialla eli quinen Ku-
ningasten alla hen *eli ia*
sarnasi, se on mös nijlle
Hebreille tietemetöin, Waan
mutomat nijste *Wanhoista* sa-
nouat, henen olluexi Hosean
ia AmoSen aicana, sen Kunin-
gan Jehoram, Achabin poian
alla, *ette hen sijte Nelest*
ia moninaisist witzauxist
ennustapi,

Münster, 532.

QVis fuerit Ioel propheta,
ex qua tribu, aut sub quibus
uixerit regibus, etiam
Hebraeis ipsis incertum est,
nisi quod *quidam* propter
prophetiam de fame, putant
eum fuisse sub rege Ichoram
filio Ahab,

213, 2–4

JOel zeigt nicht an, zu
welcher zeit er *gelebt vnd*
gepredigt habe. Es sagen
aber *die Alten*, er sey ge-
wesen zu der zeit, da Hoseas
vnd Amos gewest sind.

---

⁸⁶ Fredriksson 1985, 65–67.

II4, 3-5

JOel låter icke förstå, på
hwadh tijdh han *leffuat el-*
ler predicat haffuer, Men
the gamble säyia, at han war
på then tijdh tå Hoseas och
Amos woro,

Agricola ohittaa Lutherin ja Kustaa Vaasan Raamatun selvitykset kirjan sisällöstä ja jatkaa Münsterin mukaan:

631, 23 – 632, 1

iotca Mailman ia liaten
Juttaille, silloin tapactui
heiden monein surdhen syn-
diens tiden. Ja senteden
hen cutzu ia mana heite si-
ueille sanoilla Parannoxehen.

Münster, 532.

Hic itaque propheta fere
totus in hoc uersatur, ut
ostendat, quanta mala orbi
immineant, et prae-
sertim populo Israelitico,
propter multiplicia et
grauia eius peccata. Adhor-
tatur propterea ad poeni-
tentiam.

Agricola liittyy päälähteisiinsä, mutta tarkkaa myös Münsteriä:

632, 1-3

Nin hen mös *Christusen Wal-*
dakunnan salauxist, ia Pyhen
HENGEN lehetoxest, sangen
selkest iulghista.

213, 24-25

ZVm andern, Weissagt er
am ende des .ij. Cap. vnd
fort an hinaus, vom *reich*
Christi vnd dem heiligen
Geist,

II4, 27-28

Sedhan propheterar han widh
endan aff thet andra

Cap. och alt fram åt, om
Christi Rike och then
helgha Anda,
Münster, 532
et post multa praenunciat
etiam *mysteria de regno*
Christi.

Agricola poimii päälähteistään viittauksen ensimmäiseen helluntaihin:

632, 3–6

Josta Pyhe Petari Vdhes
Testamentis, Heluntai peiuene,
Jerusalemis, sijne Christi-
lises Seurakunnas, sitte-
quin se sama Pyhe Hengi oli
annettu, henen ensimeisens
Sarnans rupesi. Act. ij. etc.

213, II–14

Doch ist er im newen Testa-
ment hoch berümbt, Denn S.
Petrus zeucht jn erfur,
Act. ij. Vnd mus Joel die
erste Predigt geben, so in
der Christlichen Kirchen
geschehen ist, nemlich, auff
den Pfingstag zu Jerusalem,
da die heilige Geist jtz
gegeben war.

II4, 12–18

Doch är han j thet Nyia
Testamentet högt prijsat,
Ty S. Petrus bär honom fram
Acto. ij. Så at Joel moste
giffua then första predican,
som j then Christeligha
Kyrkionne skeedde, Nemligha,
j Jerusalem på Pingedagh,
tå then helge Ande nu
giffuin war.

AAMOS

Alcupuhe AMOS Prophe-
tan päle.

Vorrede auff den Propheten
Amos.

Förspråk på then Proheten
Amos.

Lutherin esipuhe on sivun mittainen. Ruotsinkielinen Raamattu kääntää sen sellaisenaan.⁸⁷ Agricola aloittaa Münsterin mukaan:

640,17 – 641,6

AMOS quin hen oli Paimen ia Ta-
loinmies, ia ei Prohetan Poica,
ekist ia Jumalisil Ihmeel hen
Prophetain wircan cutzuttijn,
Ninquin mös Pyhe Hengi tyhmist
ia oppemattomist Calamiehst
teki Apostolit, Jotca Terueydhen
Sanoman coco mailmalle iulghis-
tit, ia ylenannoi nin monda ialo
oppenuet Miehet, iotca Israelin
waldakunnas olit. Sille ne quin
tyhmet ia heicot ouat mailman
edes, nijte Jumala vloswalitze
ia racasta, ette hen ne Wijsat
häueisis. Ja mös ette ne hyl-
ietyt ia ylencatzotut tesse
Mailmas, pidheis hyuen toiupon
ia vskoisit site enemijn Juma-
lan heiste murhen piteuen,

Münster, 535

AMos cum esset pastor et ho-
mo plebeius, et non filius
prophetae, subito et diuino
miraculo uocatus est in pro-
phetarum ordinem, sicut ex
rudibus et illiteratis pis-
catoribus spiritus sanctus
fecit apostolos, qui uerbum
salutis annuntiarent uniuer-
so mundo, neglectis interim
tot magnificis et doctis
uiris, qui erant in regno
Israel; unde discimus manum
dei potentem esse, et absque
personarum acceptione: imo
diligat ea, quae sunt stulta
et imbecilia secundum mun-
dum, ut confundat sapientes,
et ut abiecti et contempti

---

⁸⁷ Fredriksson 1985, 68–69.

iota enemini he mailmassa ylen-
catzotan.

in hoc mundo, spem bonam
habeant, et confidant se eo
magis deo curae esse, quo
contemptius a mundo trac-
tantur.

64I,7–16

Nin Amos ychteitzen Tauan
muidhen Prophetain cansa pite,
nimittein, Ette hen Synnit
nuctele, manapi Parannoxehen,
ia wimein hen Christusen Wal-
dakunnan, lupauxen cansa, sar-
napi. Ensin hen Prophetera,
ninen Israelin Maan Lehimeisi
Pacanoit wastan, Sijtte ninen
Kymmenen Sucukundain wastan,
ia sitelehin Judan Sucukunnan
ia waldakunnan wastan. Nin mös
itze Templin wastan. Waicka ei
telle Sädhylle Rangastus sattu-
nut, waan ensin ne Israelitit
ja Judan Sucukunda rangastet-
tijn, Ja sijtte ne Pacanat
rangastettin.

Habet autem Amos propheta
argumentum commune cum
reliquis prophetis, nempe
quod taxat peccata, horta-
tur ad poenitentiam, et
postremo praedicat regnum
Christi cum promissionibus.
Seruatque hunc ordinem, ut
primum prophetet contra gen-
tes uicinas terrae Israel,
deinde contra decem tribus,
et tertio contra tribum et
regnum Iehuda, atque contra
templum ipsum. Non tamen
sunt *hoc ordine* poenae in-
flictae, sed primo sumpta
est uindicta de Israelitis
et tribus Iehuda, et deinde
pessumdatae sunt gentes.

Tämän jälkeen Agricola liittyy Lutherin ja Kustaa Vaasan Raamattujen
esipuheisiin:

64I,17–20

Hosean ia Esaian aialla,
Amos sarnasi ninen samain syn-
nein, wicain, ia Epeiumalutta,
eli falskia Pyhie wastan, nin-

227, 2–5

Amos zeigt seine zeit an:
das er zur zeit Hosea vnd
Jesaias gelebt vnd gepredigt
hat, Vnd eben wider diesel-

quin nekin. Hen mös sijte Assi-
rian Fangiuxest Ennusti.

bigē Laster vnd Abgötterey,
oder falsche Heiligen,
gleich wie Hoseas thut.
Predigt vnd verkündiget auch
die Assyrisch gefengnis.

136, 5–10

AMos läter förstå sin tijdh,
nemligha, at han j Hosee och
Jesaie tijdh leffuat och
predicat haffuer, Och emoot
the samma laster och aff-,
gudherij, eller falska
helghon, som Hoseas, Predi-
car och förkunnar ock så
thet Assyriska fengelsset.

Agricola siirtyy lähdetekstiensä loppuosaan:

641, 20–22

Cadhesti tai Propheta Vdhes Tes-
tamentis mainitan, Ensin Act.
vij. cussa pyhe Stephanus henen
siselwetä.

229, 1–4

ER wird zwey mal im newen
Testament geführt. Erst mals,
Act. vij. Da S. Stephan jn
anzeucht, aus dem v. Cap.
wider die Jüden, vnd da mit
beweiset, das sie Gottes
gesetze nie gehalten haben,
von anfang her aus Egypten.

136, 29–32

Thenne Propheten warder twä
resor indraghen j Nyia Tes-
tamentet, Först Acto. vij.
ther S. Stephanus dragher
honom in vthaff v. Cap.
emoot Judanar, och ther medh

641, 22–28

Toisen kerdhan coska
S. Jacobi sijne ensimeises Apos-
tolein Neuuos henen siselwetä,
teste Wijmeiseste Luusta, osot-
tain site Christilist Wapadhutta,
Ettei Pacanat, vdhes Testamentis
ole welcapäadh Mosen Lain pite-
men, Ninquin ei itzeke Juttat
olluet site ikenens pitenyet, ia
ei semmengin tainuet eli woinuet
pite. Quin mös P. Petari Act. xv.
sarnapi.

bewijsar, at the Gudz Lagh
icke naghon tijdh hållet
hadhe, jfrå begynnelsen vthu
Egyptj land,

229, 5–10

ZVm andern mal, da S. Jacob,
Act. am xv. im ersten Conci-
lio, jn füret aus dem letz-
ten Cap. Zu beweisen, die
Christliche Freiheit, das
die Heiden im newen Testa-
ment, nicht schuldig sind,
Moses gesetze zuhalten, So
die Jüden selbs, solches
noch nie gehalten, vnd auch
nicht halten kündten, wie S.
Petrus, Act. xv. predigt.
*Vnd das sind die furnemsten
zwey stück in Amos, vnd zwey
seer gute stück.*

136, 32–40

Andro resonance, ther
S. Jacob Acto. xv. vthi
the första Apostlanars Con-
cilio, dragher honom in aff
ytersta Cap. til at bewijsa
then Christeligha frijheten,
At Hedhninganar j Nyia Tes-
tamentet icke plichtige äro
til at hålla Mose Lagh, Så-
som Judanar sielffue them
än nu aldrigh hållet hadhe,
eller hålla kunde, såsom S.
Petrus Act. xv. predicar,

*Och thet äro nu the tw för-
nemlighasta stycken j Amos,
och tw ganska godh stycke.*

Agricola palaa Aamoksen elämään, josta Lutherin ja ruotsalaisen Raamatun esipuheiden alkupuoli kertoo:

64I, 29–33

Ja ette tai Amos oli Judan
Sucukunnast syndynyt Tekoast,
ia Israelin waldkundaan läcte-
nyt, ninquin Mucalainen, saar-
naman, Senteden sanotan, ette
se Pappi Amazia (iota hen vij
Luussa nuchtele) on hende Co-
rennalla⁸⁸ cooliaxi lönyt.

227, II–I5

Wie er selbs sagt, im vij.
Cap. Da zu aus dem stam
Juda von Thekoa, ins Kö-
nigreich Israel gehet, vnd
daselbs predigt, als ein
Frembder. Darumb sagt man
auch, der Priester Amazia
(welchen er straffet im.
vij. Cap.) hab jn mit einem
stangen zu tod geschlagen.

136, 17–20

såsom han sielff sägher Cap.
vij. Ther til vthgåår aff
Juda slechte aff Thekoa, in
vthi Israels Rike, och pre-
dicar ther såsom en fremman-
de man, Therföre sägher man
ock, at then Presten Amazia
som han ther straffadhe,
skal haffua slaghet honom
jhiäl medh een stång.

---

⁸⁸ *Korenta* on murremuoto, joka esiintyy Etelä-Pohjanmaalla, Savossa ja kaakkoismurteissa sekä Kannaksella ja Inkerinmaalla. Kiitän tiedosta Kaisa Häkkistä.

OBADJA

Obadian Prophetan päle.
Alcupuhe.

Vorrede auff den Propheten
ObadJa.

Förspråk på then Propheten
Obadja.

Kustaa Vaasan Raamattu kääntää Lutherin sivun mittaisen esipuheen lukuun ottamatta sen viimeistä kappaletta, joka kertoo juutalaisten myöhemmistä vaiheista.⁸⁹

Agricola aloittaa Münsterin mukaan:

660, 3–9

OBadia tulkitan HERRAN Pal-
ueliaksi, ioca lwillan Ahabin
ia Jezabelin aicana olluxi,
ioca ketki Sata Prophetat
Coopasa. 1. Reg. 17. Mutomat
lwleuat henen olluxi Edomeast
yxi Proselijti, Ette henen Nä-
kyns ninen Edomeiten wastan
erinens Ennustettu on,

Münster, 539v

INterpretatur Obadia cultor
Domini, putaturque a quibus-
dam fuisse tempore Ahab et
Izebelis, qui abdidit centum
prophetas in spelunca 1.
Reg. 17. Alij putant fuisse
proselytum ex Aedomea, eo
quod uisio eius potissimum
contra Aedomaeos praedicta
sit.

Agricola tekee lisäyksen, jonka lähde ei ole selvillä. On mahdollista, että hän on laatinut sen itsenäisesti.⁹⁰

660, 10–22

Silloin quin se Babilonian Fangius
tapactui. Sille hen lohuttapi

---

⁸⁹ Fredriksson 1985, 70–72.

⁹⁰ Ensimmäisen Mooseksen kirjan 36. luku on luettelo Esaun eli Edomin jälkeläisistä.

sen Judan Canssan, ette henen
pite Zionin iellenstuleman. Ja
on tieteminen ette sille Esijssel
Isaachil oli caxi Poica, Joista
toinen cutzuttin nyt Esau, nyt
Seir, nyt Edom, Josta se Edumee-
rin makunda Idumea Grekixi cutzu-
tan, Lounan polen Judeast macaua,
kylle wäkeue ette henelle oli
änemin quin caxikymmende, muratut
corkeis woreis, Päcaupungit ioi-
nenga Pää oli Theman.

Mutta toinen Poica oli Jacob, ioca
mös Israel. cutzutan, iosta Israe-
litit, iotca Judeas, cussa Jerusa-
lem oli, asuit. Joca nyt Jerusoli-
ma, nyt Jacobin Hone, nyt Josephin
Hone, nyt Judan Hone, nyt se Zio-
nin Worexi cutzutan. Waan molemat
makunnat ouat mäkiiset ia kiuiset.

Agricola palaa Münsterin kommenttiin:

660, 23–28

Ja quin se Esau, weliens Jacobi
wihasi, ette hen ennettein henel-
de poissualse sen Esicoisen
hyuestisiugnauksen, nin coco he-
nen Jelkintuleuaisens, wihasit ia
palio paha teit, custa he sait,
Jacobin Jelkintuleuaisille, se
on, Israelitille, ia olit aina
heiden Wiholisillens auuliset,
heite wainoman, sortaman, fan-

Münster, 539v

Fuit autem Aedom frater Ia-
cob, et sicut ipse oduit
fratrem, eo quod ei prae-
ruit benedictionem primoge-
niturae, sic tota posteritas
eius odio habuit, et ubi
potuit, malum intulit poste-
ritate Iacob, hoc est, Is-
raelitis, omnibus hostibus
eorum adhaerens, et perf-

gitta, pilcata ia häuitte,
Agricola siirtyy päälähteisiinsä:

660, 28 – 661, 4

Nin ette he pidhit Israeli-
tein sordhost, fangiuxest, wai-
uast ia Radholisudhest swriman
ilon ja riemun. *Teme sis Canssa
on Antichristin iouckon ia fals-
kein weliein esicuua, iotca ab-
keroitzeuat aina ia iocapaicas
Jumalan Canssa wahingoitta.*
Ninquin enimest caiki Prophetat
nucteleuat ia laittauat ne
Edomitit sencaltaisen iulman Pa-
huden teden. Ninquin mös se
cxxxvij. Psalmi heiste walitta.

diam suae mentis declarans.

251, 9–13

Also waren hie die Edomi-
ter dem Jüdischen volck
vber alle masse feind, vnd
hatten keine grössere freu-
de, Denn das sie sehen sol-
ten der Jüden gefengnis,
vnd rhümeten vnd spotten
jr, in jrem jammer vnd elen-
de. Wie fast alle Propheten,
Die Edomiter, vmd solcher
hessiger bosheit willen,
schelten. Als auch der
cxxxvij. Psalm vber sie
klagt, *vnd spricht, HERR,
Gedenck der Edomiter, am
tage Jerusalem, Da sie
sprachen, Rein abe, rein
abe, bis auff jren boden.*

120, 11–17

Altså woro här the Edomeer
Judeska folkena offuer allo
motto hätske, och hadhe in-
gen större glädhe, än at the
Judarnas fängelse see mätte,
thet the ock berömde och be-
spottadhe vthi theas jemmer
och elende, såsom mest alle
Propheternar skylla och
straffa the Edomeer för så-
dana hätska ondsko, Såsom
then cxxxvij. Psalm offuer

them klaghar, *och sägher,*
HERRE tenck vppå the Edomi-
ter på Jerusalems dagh, tå
the sadhe, Slå nedh, slå
nedh j grund.

Agricola jättää pois lähteittensä siteeraaman psalmijakeen (137:7) ja jatkaa:

661, 5–10

Ette nyt se ylitze mären *mielen*
caruahutta, quin ne Radholiset ia
Murheliset (ioinenga tulis lohutet-
ta) *heiden waiuans ia surkiudhens*
ylitze, pilcatan, nauretan eikis-
tellen, ia pidhetellen, Josta se
Vscö Jumalan tyge ydhen swren wäke-
uen Kiusauxen kersipi, ia Epeusko-
hon ia Epelyxehen wäkeuesti wetäpi.

251, 16–19

WEil denn solchs aus der
massen *wesh thut*, so man
die Elenden vnd betrübeten
(die man billig trösten
solt) aller erst zu jrem
jamer spottet, lachet,
trotzet vnd rhümet, Da mit
der Glaube an Gott eine
grosse, starcke anfechtung
leidet, vnd gewaltiglich
zum verzweuieln vnd vn-
glauben reitzt,

120, 18–22

Effter nu sädant *gör* offuer-
mätton *ondt*, om man the
elenda och bedröffuadha,
(som man medh retto hugh-
swala skulle) än nu ther til
theras jemmer bespottar,
leer åt them och puckar
emoot them, ther medh troon
vppå Gudh een stor anfecht-
ning lijder, och weldeligha
til förtwijffling och otroo
reedt warder.

66I, 10–17

Nin asettapi Jumala tesse ydhen
erinomaisen Prophetan, sencaltai-
ten tuijmain Pilcuriten ia Kiusa-
iadhen wastan, ia lohuttapi ne
Murheliset, ia wahuista heiden
Vskons, käkeuxel ia nuctella, sen
caltaiten iulmain Edomitein, se
on, ninen *Radholistein [pilca-
iain]*⁹¹ lupauzel tuleuaisest
Auust ia wapatuxest. Ja se tosin
on sangen tarpelinen Lohutos ia
yxi hyue Obadia, semotoises
Onnettuxes.

25I, 19–24.

So stellet hie Gott einen
sondern Propheten wider
solche verdriessliche
Spötter vnd Anfechter, vnd
tröstet die Betrübten, vnd
sterckt jren glauben, mit
drewen vnd schelten, wider
solche feindselige Edomiter,
das ist, *Spötter der Elen-
den*, Vnd verheissung vnd
zusagung künfftiger hülfe
vnd errettung. Vnd ist fur
war ein nötiger trost, vnd
ein nützlicher Obadja, in
solchem vnfal.

120, 22–27

Så setter Gudh här en besyn-
nerligh Prophet emoot sådana
förtreetligha bespottare och
anfechtare, och tröstar the
bedröffuadha, och stercker
theras troo medh hotande och
straffande, emoot samma
hätska Edomeer, thet är, *the
elendes bespottare*, och medh
tilsägelse om tilkommande
hielp och vndsetning, Och
thet är j sanningenne een
nödhtorfftig tröst, och en
nyttigh Obadja vthi slijka
olycko och motegång.

---

⁹¹ Agricolaalta on pudonnut tämä sana pois. Vuoden 1642 Raamattu lisää sen: *radollisten pilckaita*.

Viimeisessä kappaleessa Agricola jättää pois päälähteittensä yksityiskoh-
taisen selvityksen kaikista kansoista ja lopettaa kappaleen Obadjan kirjan
viimeiseen jakeeseen.⁹²

66I, 18–21

Lopusa hen prophetera *lybysille*
sanoilla Christusen Waldakunnast,
ette sen pite, ei waiuoin Jeru-
salemis, Mutta *caikis Canssoisa*
oleman, *quin hen sanopi HERRAN*
pite Waldakunnan oleman.

25I, 25–26

AM ende weissagt er von
Christus Reich, Das solle
nicht allein zu Jerusalem
sondern *allenthalben* sein.

120, 28–29

På endan propheterar han om
Christi Rike, at thet skulle
icke allena j Jerusalem,
vthan *allestädz*,

***Münster* 1534, 539v**

Subnexit tamen more aliorum
prophetarum in fine prophe-
tiae suae, *succincta uerba*
de regno Christi.

---

92 Ob. 21: *Ja sillens pite Waldakunda HERRAN oleman.*

JOONA

Jonan Prophetan päle.
Alcupuhe.

Vorrede auff den Propheten
Jona.

Förspråk på then Propheten
Jona.

Ruotsalaisen Raamatun sivun mittainen esipuhe on suora käännös Lutherilta.⁹³ Agricola aloittaa Hieronymuksen selitysteoksen *Commentarios in Duodecim Prophetas* mukaan:⁹⁴

664, 24–26

TEme Propheta Jonas tulkitan
Mettisexi, iolla se Pyhe Hengi
Ramatus vsein merkiten, *ioca*
alati meiden cansan olcoon.

CC 76, 377, 13–14

Sic enim Iona interpretatur
columba, columba autem re-
fertur ad Spiritum Sanctum.

Agricola seuraa päälähteitään, mutta käyttää myös Münsterin kommenttia Joonan vanhemmista:

664,26 – 665,II

Temen Ise Amathai cutzuttin, La-
tinaxi Verax, Somexi Vaca nimi-
tetty, Ja tai on ollut Gath
Hepherist, ioca Caupungi sijnä

259, 8–16

sein vater hat Amithai ge-
heissen, Auff Latinisch ve-
rax, auff Deutsch, warhaff-
tig. Vnd ist gewesen von

⁹³ Fredriksson 1985, 73–74.

⁹⁴ Kommentaari ilmestyi vuonna 1516 Erasmus Rotterdamilaisen toimittaman Hieronymuksen koottujen teosten kuudentena osana. Agricolan Uudessa testamentissa on evankeliumien alussa Hieronymuksen kirjoittamat evankelistojen elämäkerrat. Ne ovat peräisin Erasmus Uudesta testamentista. Agricola tunsikin myös Hieronymuksen kirjeet ja siteerasi niitä Uuden testamentin esipuheessa. Heininen 2007, 257–262. Hieronymuksen kommentaari on julkaistu teoksessa *Corpus Christianorum* (CC) 76.

Sucukunnas Zebulonis macapi. Josua. xix. cap. Sille nein on kirjoitettu sijnä toises Kuningan Kirias. xiiij. cap. Se Kuningas Jerobeam iellensai Israelin Raiain tyge, haman Hemathist, sihen Merehen Eremahan asti, sen HERRAN Israelin Sanan ielkin, ionga hen on puhunut henen Paluelians, Jonan, Amathain poian suun cautta, sen Prophetan Gath Hepherist. Senteden ei hen ollut sen Pacanain Lesken poica *Zarphatist, Zidonin tyge*, ioca sen Prophetan Elian *Nelen aicana* rocki, *ionga poian hen coolest yleshereytti*. Josta Christus Luce. iiij. mainitze. Waan tai oli Ebreus, quin hen itze j. ca. todhista.

Gath Hepher, welche Stadt ligt im stam Sebulon, Josua am .xix. Cap. Denn also stehet geschrieben am xiiij. Cap. in andern buch der Könige. Der König Jerobeam brachte wieder erzu die Grentze Israel von Hemath an, bis ans Meer in blachen felde, Nach dem wort des HERRN, des Gottes Israel, welches er geredt hatte, durch seinen Diener Jona, den son Amithai, den Propheten von Gath Hepher. Auch so war die Widwe zu Zarpath eine Heidin, wie Christus auch meldet, Luc. am iiij. Aber Jona bekennet hie im .j. Cap. Er sey ein Ebreer.

121, 12-20

hans fadher heet Amithai, på Latin verax, på Swensko sanferdigh, Och war vthaff GathHepher, hwilken stadh ligger j Sebulons schlechte, Josua xix. Ty så ståår scriffuit j xiiij. Cap. j then andra Konungabokenne, Konung Jerobeam igenskaffadhe in til Israels grenszo alt jfrå Hemath in til thet haffuet j Hedhmarkenne, effter HERRANS ord Israels

Gudz, som han talat hadhe
genom sin tienare Jona Ami-
thaj son, then Propheten
aff GathHepher, Ther til war
then änkian j Zarpath een
Hednisk quinna, såsom Chri-
stus ock sägher Luce iiij.
Men Jona bekenner här j
första Cap. at han war en
Ebreer.

259, 2–4

Diesen Propheten Jona wollen
etliche halten, wie Hie-
ronymus zeigt, Er sey der
widwen Son gewesen *zu*
Zarpath bey Zidon,
die den Propheten Elia nee-
rete *zur thewren Zeit*.

121, 3–6

Thenna Propheten Jona
wilia somligha hålla, så-
som Hieronymus vthwijsar,
at han skal haffua warit
then änkionnes son *j Zar-*
path widh Zidon, som Pro-
pheten Eliam födde *j then*
dyra tijdhen.

***Münster*, 540v**

patet illos non recte senti-
re, qui dicunt eum filium
fuisse mulieris Sareptanae,
quem Elisa *a morte susci-*
tauit.

Agricola seuraa päälähteitään:

665, 12–21

Ja henen aicanans se Kuningas
Vsia ylitze Judan hallitzi, ia
sillon mös Israelin Waldakunnas,
ne Prophetit Hoseas, Amos, Joel,
Esaias, muissa paicois ia Cau-
pungis sarnasit. Neiste kylle
merkiten, quinga ialo, callis
Mies teme Jonas, Israelin Wal-
dakunnas on ollut, Ja Jumala
swret Asiat henen cauttans teh-
nyt on, Nimittein, ette henen
sarnans cautta, se Kuningas
Jerobeam, nin onnelinen oli, et-
te hen caiki iellenswoitti, mi-
te Hasael se Syrian Kuningas,
oli Israelin Waldakunnast pois-
ottanut.

259, 19–25

zu welcher zeit der König
Vsia, in Juda regierte.
Zu welcher zeit auch gewe-
sen, im dem selbigen König-
reich Israel, die Propheten,
Hosea, Amos, Joel, an an-
deren örtern vnd Stedten.
Daraus man wol nemen kan,
wie ein trefflicher, thewer
Man, dieser Jona im König-
reich Israel gewesen ist,
vnd Gott gros ding durch jn
gethan hat, nemlich, Das
durch seine predigt, der
König Jerobeam so glückse-
lig war, vnd gewan alles
wider, was Hasael der könig
zu Syrien hatte dem König-
reich Israel abgeschlagen.

121, 20–28

Så haffue wij nu, at Jona
haffuer warit j Jerobeams
tijdh, hwilkens fadherfadher
hadhe warit Konung Jehu, på
hwilkom tidh Konung Vsia re-
geradhe j Juda, på hwilkom
tijdh ock j samma Israels
Rike woro the Propheter Ho-
sea, Amos och Joel, j annor
rwm och städher, Ther aff
man wel merkia kan, hwilken
dråpelighen, köstelighen,

dyrbar man thenne Jona j
Israels Rike warit haffuer,
och Gudh genom honom stoor
ting giordt haffuer, Nem-
ligha, at Konung Jerobeam
genom hans predican så
lyckosam war, och wann alt
igen thet Hasael Konungen j
syrien Israels Rike affwun-
net hadhe.

665, 22 – 666, 2

Mutta teme on caikein ylitze
(nijste quin hen oman Canssans
seas teki) ette hen nin swren
wäkeuen Waldakundan, Assyrian,
rochkesi ruueta, Ja nin hedel-
melisest Pacanain seas sarnasi,
ioca henen omains tykene ei
woinut nin palio, monein Sar-
nains cautta vlostoimitta. Nin
quin Jumala tadhois sen cansa
osotta sen Esaian Prophetan Sa-
nan. Joca ei site cwllut ole,
henen pite site cwleman.⁹⁵ Sixi
Esicuuaxi, ette Caikille, ioilla
Sana runsahasti onopi, sen he
pian ylencatzouat, ia iotca site
ei taidha saadha, he kernasti
sen wastanottauat. Ninquin itze
Christus sano. Matt. xxj. Juma-
lan Waldakunda pite teilde pois-
otettaman, ia Pacanoille annetta-

259, 26 – 261, 6

ABer das ist vber alles
(so er in seinem Volck
gethan) das er ein solch
gros mechtig Königreich zu
Assyrien angreifen kan,
vnd so fruchtbarlich predi-
get bey den Heiden, Der bey
den seinen, nicht so viel
hette mügen, mit vielen
predigten ausrichten. Als
wolt Gott da mit anzeigen,
den spruch Jesaie, Wers
nicht gehöret hat, der wirds
hören. Zum Exempel, das al-
le, so das Wort reichlich
haben, daselb weidlich ver-
achten, Vnd die es nicht
haben können, gerne annemen.
Wie Christus Matth. xxj.
selbs sagt, Das reich Gottes
wird von euch genommen, vnd

---

⁹⁵ **Jes. 52:15.** Agricolan suomennos (MAT III, 504): *Ja iotca ei mite sijte cwllut ole, ne sen astaitzeuat.*

man, iotca nijste hedelmen teki-
sit.⁹⁶

den Heiden gegeben, die
seine Früchte bringen.

121, 29–38

Men thetta är offuer alt,
thet han j sino folcke gior-
de, at han toorde angripa
itt sådant stoort mechtigt
Konungarike Assyrien, och så
fruchtsamligha predica när
Hedhningomen, then när sina
egna icke hadhe så mykit med
monga predican vthretta kun-
net, Såsom Gudh wille ther
medh wijsa in på Jesaie Pro-
phetens ord, Then thet icke
hört haffuer, han skal hö-
rat, Til itt Exempel, at al-
le the som ordet rijkeligha
haffua, the förachtat snar-
ligha, och the som icke
kunna fååt, the anammat
gera, Såsom Christus Matth.
xxj. sielf sägher, Gudz Rike
skal warda jfrå idher
taghet, och giffuit eno
folcke som frucht gör.

---

⁹⁶ **Matt. 21:43.** Agricolan suomennos (MAT II, 83): *Jumalan waldakunda pite teilde poisotettaman, ia pite annettaman pacanille, ioca sen bedelmen teke.*

MIIKA

Michan Prophetan päle.
Alcupuhe.

Vorrede auff den Propheten
Micha.

Förspråk på then Propheten
Micha.

Kustaa Vaasan Raamattu liittyy Lutheriin, mutta on jättänyt kääntämättä tämän esipuheen viimeisen kappaleen. Myös Agricola jättää tämän pois.⁹⁷ Hän aloittaa Hieronymuksen mukaan:

67I, 24–29

SE Propheta Micha, ioca Neureyxi tulkitan, oli Morasthist syndynyt, quin Perimisen Somexi merkitze. Ja oli se Morasthi, yxi Kylä, Palestinas, sen⁹⁸ Eleutheropolin Caupungin tyge Quin P. Jeronimus todhista.

CC 76, 42I, 7–II

et sermo Dei, qui semper descendit ad prophetas, descendit ad Michaeam quoque, qui interpretatur humilitas; ad Michaeam de Morasthi, qui usque hodie iuxta Eleutheropolim urbem Palaestinae haud grandis est uiculus. Morasti autem in lingua nostra heredem sonat.

Agricola ajoittaa profeetan toiminnan Münsterin avulla:

67I, 29 – 672,6

Tai eli ia sarnasi Esaian, Hosean, ia Amosen aicana, ninen samain Kuningasten alla, quin Heki, iota temen

Münster, 543.

Vixit Micha propheta eodem tempore et sub eisdem regionibus, quibus Esaia, Hosea, et Amos, id quod indicat

---

⁹⁷ Fredriksson 1985, 77–78.

⁹⁸ Painovirhe *se*.

Propethian Titulus osotta.
Nin hen prophetera Kuningait
Domariten, Pappein, ia fals-
kein Prophetain wastian, seke
Judeas ette Israelis, Ja
heiden cadhotuxens ennustapi,
ette he Jumalan Sanan poishei-
tit, ia paitzi henen pelcons
Epeiumalutta seurasit.

titulus suae prophetiae. Va-
ticipatur contra reges, iu-
dices, sacerdotes et prophe-
tas falsos, tum in Iehuda,
tum in Israel, praedicique
perditionem eorum, quod
uerbum domini abiecerint,
et sine timore dei uana
secuti sunt.

Agricola siirtyy seuraamaan päälähteitään:

672, 6–13

On hen sis yxi ninen ialoin Pro-
phetain seas, ioca mös *ycteytzen*
Canssan heiden Epeiumaludhens
teden, wäkeuesti nuctele, Ja
sen Tuleuan Christusen ia he-
nen Waldakunans, alati mai-
nitze. Nin ette hen quin Sor-
mellans sen Bethlehemin Cau-
pungin osotta, iossa Christus
wissist piti syndymen. Ja sen-
teden hen mös Vdhes Testamen-
tis sangen ylistetty on. Matth.
ij. cap.

271, 6–11

ES ist aber der feinen Pro-
pheten einer, der *das Volck*
vmb jrer Abgötterey willen
hefftiglich strafft, vnd
den künfftigen Christum, vnd
sein Reich, jmerdar an-
zeucht. Vnd ist fur allen,
in dem stück, ein sonder-
licher Prophet, Das er Bet-
lehem die Stad, so gewis
deutet vnd nennet, da
Christus geborn solt
werden. Da her er auch, im
alten Testament, hoch be-
rühmt gewesen ist, wie das
Mattheus am ij. Cap. wol
ausweiset.

122v, 9–16

Men han är en aff the her-
ligha Propheter, som folcket
för theras affgudherij skul

mechteligha straffar, och
then tilkommande Christum
och hans Rike jw alltijdh
indragher, Och är för allom
androm j thet stycket en
besynnerligh Prophete, at
han then stadhen Bethlehem
så wisseligha tydher och
nempner, ther Christus
skulle född warda, Therföre
han ock j Nyia Testamentet
högt prijsat är, såsom
Mattheus vthi annat Cap. wel
vthwijsar.

672, 14–20

Päldiskein, hen *laitta*, *toru*,
mana, *ennusta*, *sarna* etc. quin
hen sanois. Coska Israelin ia
Judan waldakunda huckaunde, nin
Christus tulepi, ioca caiki pi-
te hyuexi tekemen. Ninquin Me-
kin nyt *laitam*⁹⁹, *torum*, *manam*
etc. Ette caiki lehes ylencatzo-
tan. Christus quitengin wimeisse
peiueene, caiki vdhista, ia meite
caikista pahoista wapautta.

271, 12–17

SVmma, Er *schilt*, er *weis-*
saget, *prediget*, etc. Aber
endlich ist das seine mei-
nung, Wenn es gleich alles
mus zu drümmern gehen, Is-
rael vnd Juda, So wird doch
der Christus komen, ders al-
les gut machen wird. Gleich
wie wir jtztt müssen *straf-*
fē, *schelten*, *trösten*, vnd
predigen etc. vnd dar auff
sagen, Wenn es denn alles
verloren ist, So wird doch
Christus am Jüngsten tage
komen, vnd vns von allem
Vnglück helffen.

---

⁹⁹ Painovirhe *laitan*.

122v, 16–22

Summa, Han *straffar*, *han*
propheterar och predicar
etc. Men på endalychtenne
är thet hans mening, Om än
nu all ting moste falla, och
bådhe Israel och Juda för-
derffuas, så skal doch
Christus komma, som skal
görat altsammans gott, Lijka
som wij nu moste *straffa*,
trösta och predica etc. och
ther på säya, Om thet än nu
jw altsamman förlorat är, så
skal doch Christus på yter-
sta daghen komma, och hielpa
oss aff allo ondo.

NAHUM

NAhum Prophetan päle.
Alcupuhe.

Vorrede auff den Propheten
Nahum.

Förspråk på then Propheten
Nahum.

Kustaa Vaasan Raamatun esipuhe on tarkka käännös Lutherin tekstistä.¹⁰⁰
Agricola seuraa päälähteitään:

686, 1–10

SE Propheta Nahum ennus-
tapi sijte häuitoxest, ionga
ne Assyrit Israelin ia Judan
Canssan wastian, prucaman piti,
ninquin mös Salmanassarin ia
Sennacheribin cautta tapactui,
heiden surein Syndeins teden.
Nin quitengin, ette ne hursskat
Ylitzienyet, piti tedhelle py-
symen, Quin Ezechian ia henen
werteitzens tapachtui. Waicka
nin näky, quin Tai on Esaian
edhelle ollut, taica sille sa-
malla aialla.

289, 2–7

DER Prophet Nahum weissaget
von der Verstörung, so die
Assyrer wider das volck
Israel vnd Juda vben solten.
Wie denn durch Salmanasser
vnd Sanherib geschehen ist,
vmb jrer grossen sünde wil-
len. Doch so fern, Das die
vbrigen Fromen solten erhal-
ten werden, Wie denn Ezechia
vnd seines gleichen wider-
faren ist. Darumb scheint
es, als sey er vor Jesaia
gewest, oder je vmb die sel-
bige zeit Jesaie.

125v, 3–10

THen Propheten Nahum, pro-
pheterar om then förstöring,

---

¹⁰⁰ Fredriksson 1985, 79.

som the Assyrier på Israels
folck och Juda göra skulle,
såsom ock aff Salmanassar
och Sennacherib, för theras
stora synder skul skeedde,
Doch så fierran, at the
återleeffde frome skulle
behåldne bliffua, Såsom ock
Ezechie och hanns lijkom
wedherfoors, Therföre synes
thet, såsom han hadhe warit
för Jesaia, eller jw widh
samma Jesaie tijdh.

Agricola tarkistaa ajoituksen Münsterin avulla:

686, 10–14

Quitengi se Ramattu, Sedar Olam¹⁰¹,
sano henen sarnanexi Joelin ia
Habacuchin aicana, sen caikein
Jumalattoman Kuningan Manassen
alla, ia senuoxi eipe henen
Nimens mainitze, *ninquin mwdb*
tekeuet Kuningaillens.

Münster, 548

Autor uero libri Sedar Olam
scribit, Ioelem, Nahum et
Habakuk prophetasse in die-
bus Menasse impijssimi re-
gis, atque ob id quod rex
totus impius fuit, prophetam
obticuisse nomen eius.

Tämän lisätiedon jälkeen Agricola palaa Lutherin tekstiin:

686, 15–24

Teme ennustapi sen Assyrian
Waldakunnan häuitoxest, ia
liaten sen Caupungin Niniuen,

289, 8–14

DARnach verkündigt er die
verstörung des Königreichs
zu Assyrien, sonderlich der

---

¹⁰¹ Sedar Olam on juutalainen 200-luvulla syntynyt kronologinen teos, joka ulottuu maailman luomisesta Aleksanteri Suureen.

iotca sijtte rupesit syndite-
kemen, quin Jonas heite paran-
noxeen sai. *Joca wodhes sen*
Chaldeerin Kuningan Nebucad-
Nezarin, seke Nineues ette coco
Assyrian Waldakunnas tapactui.
Jota mös Tobias heille noitui
ia sanoï. Heiden Pahudhens piti
heite lepyttäman. Sille he ylen-
paldisest waiuaisit ne Israelist
Fangitut. Senteden tai lohuttapi
henen Nimens perest (Sille Nahum
Ebreixi, ombi Lohuttaia Somexi)
se Jumalan Canssa, Ette heiden
Wiholisens, ne Assyrit, pite
wastoinpein häuitetuxi tuleman,
quin be Juttaille teit.

stad Nineue, welche vor hin
zur zeit Jona seer frum war,
Aber her nach widerumb vol-
ler bosheit ward, vnd die
Gefangenen aus Israel seer
plagte, Das auch Tobias jrer
Bosheit verkündigt ein end-
lich verderben, vnd spricht,
Ire bosheit wird jr ein
ende geben. Also tröstet
er nach seinem namen (Denn
Nahum heisst *Consolator*,
auff Deutsch, ein Tröster)
das Volck Gottes, wie jre
Feinde Assyrer, sollen
widerumb verstöret
werden.

125v, II-19

Ther näst förkunnar han then
förstöring som thet Konunga-
riket Assyrien offuergå
skulle, besynnerligha then
stadhen Nineue, hwilken til-
förenna j Jona tijdh ganska
from war, men ther effter
åter full medh ondsko wardt,
och plåghadhe the fångna aff
Israel ganska swårigha, så
at ock Tobias theras ondsko
itt endelighit förderff för-
kunnadhe, och sadhe, Theras
ondska skal giffua them en
enda. Altså tröster han
effter sitt namn (Ty Nahum
är så mykit som *Consolator*,

på Swensko en Tröstare) Gudz
folck, huru theras fiendar
the Assyrier, skola åter
warda förstöörde.

Agricola tiivistää:

686, 25–33

Lopus se on mös, yxi Ennustos
Christusest. Cap. i. Nijste hy-
uiste Sarnaist, iotca Rauha ia
Terueytte iulghistauat, Woren
päle, Ja keskeuet Judan iloitze-
man, Ette Judaas pite se hyue
sanoma, ia se iloinen Jumalan
paluelus, henen Sanans cautta,
oleman, opettu ia wahuistettu.
Senteden hen macta kyllle yxi
Oikea Nahum, Lohuttaia, cut-
zutta ia olla.

289, 15–22

AM Ende des .j. Cap. lautet
er auch, *wie Jesaia am lij.*
von den guten Predigern,
die Friede vnd heil verkün-
digen auff den Bergen, vnd
heisst Juda fröhlich feiren.
Vnd wiewol dasselbig ver-
standen mag werden, von der
zeit Ezechie nach Sanherib,
da Juda errettet ward, vnd
für dem könig Sanherib
bleib. Doch ists eine
gemeine Weissagung, auch
auff Christum, Das in
Juda bleiben solt die
gute Botschaft, vnd der
fröhliche Gottesdienst,
durch Gottes wortgeleret
vnd bekrefftiget, Da her er
ja billich ein rechter
Nahum heisst vnd ist.

125v, 20–27

Widh endan aff första Cap.
sägher han ock, *lijka som*
Jesaia j lij. Cap. om the
godha Predicare, som fridh

och saligheet förkunna på
berghen, och bedher Juda
hålla sijn Fest medh glädhi,
och ändoch thet samma kan
förståndet warda om Ezechie
tijdh effter Sennacherib, tå
Juda vndsatt wardt, och för
samma Sennacherib ståndande
bleff, Så är thet ock likwel
een meenligh Prophetia om
Christum, at j Juda bliffua
skulle thet godha bodhskapet
och then gladha Gudz tien-
sten, genom Gudz ord lärd
och bekrefftighat, Therföre
han jw retteligha Nahum
heter och är.

HABAKUK

HAbacuc Prophetan päle.
Alcupuhe.

Vorrede auff den Propheten
Habacuc.

Förspråk på then Propheten
Habacuc.

Lutherin ja ruotsalaisen Raamatun esipuheet ovat identtiset. Agricola seuraa niitä koko esipuheessaan.¹⁰²

693, 3–10

TEME Habacuc on yxi Lohutos
Propheta, ioca Canssan pite
wahuistaman ia tukeman, ettei
he epeilisi Christusen tyge-
tulemisest, edesquina cama-
last se keupi. Senteden hen
pruca caiki constit ia cap-
palet, iotca sihen sopiuat,
Ette vsko mahdais wahwasti
pysyä heiden Sydhemisens,
sijte vlosluuatust Christu-
sesta, Ja nein sarnapi.

299, 2–6

DIEser Habacuc ist ein
Trostprophet, der das
Volck sol stercken vnd auff-
halten, Das sie nicht ver-
zweiueln an Christus zu-
kunfft, es stelle sich wie
seltsam es wolle. Darumb
braucht er alle kunst vnd
stücke die da zu dienen,
das der Glaube fest bleibe
in jrem hertzen, von dem
verheissen Christo, vnd
predigt also.

127, 3–8

THenne Habacuc är en tröst-
prophete, then folcket styr-
kia, trösta och vppehålla
skal, at the icke för-

---

¹⁰² Fredriksson 1985, 80–81.

twijffla om Christi tilkom-
melse, thet skicke sigh
så selsynt som thet wil.
Therföre brukar han alla
konster och stycker som
ther til tiena, at troon må
fast bliffua vthi theras
hierta, om then tilsagda
Christum, och predicar
altså.

693, 10–13

Kylle se tosi on, Ette sen
Maan pite heiden Syndeins
teden, sen Babelin Kuningan
cautta häuitetyxi tuleman.
Ei senuoxi pidhe Christusen
ia henen Waldakunnans tyh-
iexi tuleman.

299, 7–9

ES sey wol war, Das vmb
jrer Sünde, das Land vom
Könige zu Babel werde müssen
verstöret werden. Aber doch
solle darumb Christus vnd
sein Reich nicht aussen
bleiben,

127, 9–12

Thet är wel sant at för the-
ras synder skul moste landet
aff Konungenom j Babel för-
stördt warda, Doch skal för
then skul Christus och hans
Rike icke om intet bliffua,

693, 13–20

Mutta sen Häuitteien, Ba-
belin Kuningan, ei pidhe
sijte palio höistymen,
ionga teuty mös sordhetuxi
tuleman Sille iurinin ombi
Jumalan loondo ia tapa, et-
te hen autta, coska häte on,

299, 9–14

Sondern es solle auch der
Verstörer der König zu Ba-
bel nicht viel glücks dauon
haben, vnd auch vntergehen.
Denn es sey Gottes werck vnd
art also, Das er helffe,
wenn es not thut, vnd kome

ia tule iuri keskelle para-
hasen aican, Ja ninquin he-
nen Weisusans seiso. Hen
muistapi Laupiudhen päle,
coska murhe käsis on, Ja
quin Sananlasku on. Quin
keysä enemän pingotetaan,
nin se pikemin katkepi.

mitten in der rechten zeit,
Vnd wie sein Lied singet,
Er gedenckt an Barmhertzig-
keit, wenn trübsal da ist.
Vnd wie man spricht, Wenn
der Strick am hertesten
helt, so bricht er.

127, 12–17

Vthan then förstöraren Ko-
nungen j Babel, skal ock
sielff icke mykin lycko ther
aff haffua, han moste ock så
förtryckt warda. Ty thet är
så Gudz werck och art, at
han hielper när nödh är, och
kommer mitt j retta tijdhe-
nom, såsom j hans wijso
ståår, Han tencker vppå
barmhertigheet, när be-
dröffuelse för handen är,
Och man sägher, När toghet
håller som hardast, så
brister thet,

693, 21–29

Ninquin meidhenki teuty ne
Christitut Jumalan Sanalla
ylespite, wimeisen peiuen
asti, Waicka se nin näkyis,
ette Christus sen cansa
cauan viwytte, quin ei hen
tuliskaan. Quin hen mös itze
sanopi, Ette henen tuleman
pite, quin wähin lwllan, Cos-

299, 15–21

Gleich, wie wir auch müssen
die Christen mit Gottes wort
auffhalten, zum Jüngstenta-
ge, Obs wol scheinet, das
Christus fast verziehe, vnd
wolle nicht komen, Als er
auch selbs sagt, Das er ko-
men werde, wenn mans am we-
nigsten denckt, Wenn sie

ka he rakendauat, istutta-
uat, ostauat, myyuet, söuet,
iouat, naiuat, hooleuat,
etc. Senpäle, ette mutomat,
ellei caiki taidhaisi VSCO-
sa pisyueiset olla. Sille
tesse taruitan, ette sarna-
taisijn ia vskotaisijn, nin-
quin iocapeiue kylle silmen
edes on.

bawen, pflantzen, kauffen,
verkauffen, essen, trincken
freien vnd heiraten werden
etc. Auff das doch etliche,
so nicht alle können im
Glauben erhalten werden,
Denn hie ist glaubens vnd
predigens not, wie man wol
teglich fur augen sihet.

127, 17–24

Lijka som wij ock moste
trösta och vppehålla the
Christna medh Gudz ord, til
then yttersta daghen, Om
thet än synes, at Christus
ther medh fast fördröyer,
och wil intet komma, Såsom
han och sielffuer sägher at
han komma skal, när man som
minst tenker ther vppå,
när the byggia, plantera,
köpa, sälia, äta, dricka,
tagha sigh hustrur, och
manne giffuas etc. På thet
doch någre mågha om the icke
alle, kunna j troonne be-
håldne warda, Ty här äret
aff nödhene, at man troor
och predica, såsom man
daghliga wel för öghonen
seer.

693, 30 – 694, 1

Neiste caikista kylle näky,
ette tai Habacuc, on ollut

299, 22–24

AVs dem allen sihet man wol,
Das dieser Habacuc sey gewe-

ennen site Babilonian fan-
giutta, lehes Jeremian ai-
cana. On mös keuie ymmerte,
mite hen tacto ia aiattele.

sen vor der Babylonischen
gefengnis, vielleicht vmd die
zeit Jeremia, Vnd auch
leicht zu verstehen ist, was
er wil vnd meineth.

127, 25–27

Vthaff allo thesso seer man
wel, at thenne Habacuc
haffuer warit för thet Baby-
loniska fengelset, til even-
tyrs widh Jeremie tijdh, Är
ock lät til förstå, hwadh
han wil och menar.

694, 2–10

Mutta ette monicadhat Kiriath,
Habacuchist mainitzeuat, he-
nen wieneexi Judean maalda
sille Prophetal Danielille
rooca Babiloniahan sijnä
Fangiuxes, eipe sille ole
ychten perustos eli walcu.
Nin eipe se mös aian lughun
cansa ychte pidhe, Quin Ha-
bacuchin Prophetia ia Ennus-
tos cwlu, nin hen on wanhem-
bi quin Jeremias, ioca sen
Jerusalem haitoxen *ylitze*
eli. Mutta Habacuc sijte en-
nustapi. Waan Daniel oli Je-
remian ielkin, ia cauuan eli,
ennenquin hen Fangiuxehen
heitettijn.

299, 25 – 301, 3

DAS aber etliche Bücher von
dem Habacuc melden, er habe
dem Propheten Daniel zu Ba-
bylon essen gebracht ins Ge-
fengnis aus dem Jüdischen-
lande, hat weder grund noch
schein. So trifft auch
nicht wol zu mit der rech-
nung der zeit, Sintemal, so
viel die Weissagung Habacuc
gibt, So ist er elter denn
Jeremias, welcher hat erlebt
die verstörung Jerusalem,
Aber Habacuc weissagt dauon.
Daniel aber war nach Jere-
mia, vnd lebt lang, ehe er
in das Gefengnis ward ge-
worffen.

127, 28–35

Men at somlighe böker om
Habacuc förtelia, at han
skal haffua fördt then
Prophetenom Daniel maat
til Babylon vthi thet Ba-
byloniska fengelse vthu
Judalandet, thet haffuer
ingen grund, och är ey hel-
ler lijkt, Så kommer thet ey
heller wel offuer eens medh
räkningenne om tijdhen, Eff-
ter som Habacuc Prophetia
til förstå giffuer, så är
han äldre än Jeremias, then
Jerusalems förstöring *vth-*
leffde. Men Habacuc prophe-
terar ther om, Men Daniel
war effter Jeremiam, och
leffde lenge för än han
j fengelse kastat wardt.

694, 11–19

Mutta Habacuchil ombi wircans
pärest se oikea Nimi. Sille
Habacuc *tulkitan Syleliexi,*
eli ioca rackasti painele Ju-
malan cansa. Nin hen mös te-
kepi henen Prophetians cansa,
Ette hen Canssan sylelepi, se
on, Hen lohutta heite ia yles-
pite, Ninquin iocu kieuhe id-
keue Lapsi coriatan, syleno-
tetan, ia silotetan, ette sen
waikeneman ia hiliemen pite,

301, 4–9

HAbacuc aber hat einen
rechten namen zu seinem
Ampt, Denn Habacuc heisst
auff Deudsch ein Hertzer,
oder der sich mit eim
andern hertzet vnd jnn die
Arm nimpt. Er thut auch
also mit seiner Weissagung,
das er sein Volck hertzet
vnd in die arm nimpt, das
ist, Er tröstet sie vnd helt
sie auff, Wie man ein arm

Senuoxi, ette (ios Jumala
tacto) pite paramaxi tuleman.

weinend Kind oder Mensch
hertzet, das es schweigen,
vnd zu frieden sein solle,
Weil es, ob Gott wil, sol
besser werden.

227, 36–42

Men Habacuc haffuer thet
retta nampnet til sitt embe-
te, Ty Habacuc *vtthydhes en*
fampntaghare, Han gör ock så
medh sinne Prophetia, at han
fampntagher sitt folck, Thet
är, han tröster them och
vppehåller them, såsom man
itt fattigt gråtande barn
vptagher j fampnen, at the
skal tiya och til fridz
wara, effter thet skal (om
Gudh wil) snart bättre warda.

SEFANJA

ZephanJan Prophetan päle.
Alcupuhe.

Vorrede auff den Propheten
ZephanJa.

Förspråk på then Propheten
Zephanja.

Lutherin ja ruotsalaisen Raamatun esipuheet ovat samanlaiset.¹⁰³ Agricola seuraa molempia:

702, 1–9

ZEphanJa ombi sen Prophetan
Jeremian aialla ollut. Sille
hen Propheterasi sen *Jumali-*
sen Kuningan Josian alla, *ioca*
oli se xix. Juttain Kuningas.
Senteden hen ennustapi nijte
samoia¹⁰⁴, ioita Jeremiaski,
*waicka lyhyllisille sanoilla.*¹⁰⁵
Ette Jerusalem ia coco Judan
Waldakunda piti häuitetemen,
ia Canssa heiden parandamatoin
paha Elemens teden, piti pois-
wietemen.

3II, 2–6

ZEphanJa ist zur zeit des
Propheten Jeremia gewest,
Denn er vnter dem könige
Josia geweissaget hat, wie
Jeremia, *als sein Titel aus-*
weiset. Darumb weissagt er
auch eben dasselbe, das Je-
remias weissagt, nemlich,
Das Jerusalem vnd Juda sol-
le verstöret, vnd das Volck
weggeführt werden, vmb jr
vnbusfertiges böses Leben
willen.

128v, 7–13

ZEphanja haffuer warit j
then Propheten Jeremie
tijdh, Ty han propheteradhe

---

¹⁰³ Fredriksson 1985, 82.

¹⁰⁴ Painovirhe *sanoia*.

¹⁰⁵ Agricolan lisäys on Münsteriltä samoin kuin Obadjan esipuheessa (661, 18).

vnder Konung Josia såsom Je-
remias, *effter som hans Ti-
tel vthwjsar*, Therföre pro-
pheterar han ock thet samma
som Jeremias propheterar,
nemligha, At Jerusalem och
Juda skulle förstörd warda,
och folcket bortföras, för
theras obootsamma onda
leffuerne skul.

Münster, 553

Coeuus autem fuit Irmeiae
prophetae, et eadem fere
quae ille, *licet succinctis
uerbis*, prophetauit, nempe
urbis Ierosolymitanae et to-
tius regni Iehuda deuasta-
tionem.

Seuraavassa kappaleessa Agricola selittää tarkemmin Jerusalemin hävitystä ja sen tuhoajien kohtaloa. En ole löytänyt kohdan lähdetä, mutta Agricola on voinut laatia sen itsenäisesti.

702, 9–14

Sille Jumala ensin yles-
häretti sen¹⁰⁶ Babylonian Ku-
ningan, ette hen caiki auaral-
da omistais, raatelis, ia sur-
kiasti häuitteis, ninquin he-
nen Wihans witza, ette hen
heite iollaki modholla paran-

---

¹⁰⁶ Painovirhe *se*.

noxeen wedhäis. Waan se Ba-
bylonian Tyranni, woroin Per-
siste ia Medist ialoist wai-
uattin, raadheldin ia häui-
tettijn.

Tämän jälkeen Agricola palaa päälähteisiinsä:

702, 15–20

Nin ei woinut caiki Prophetat,
site Canssalle vskotta, Ette
Jumala oli heiden pälens wi-
hainen, Sille euet he tacto-
neet vskoa, ette Jumalan piti
henen Canssans nin ylenandaman,
ia senteden he wainosit Prophe-
tans, Ninquin nytkin ne wihatan,
iotca sarnauat *Inhimisten syndie*
ia pahatecoia wastan.

311, 10–16

Denn dis Volck kundten alle
Propheten noch nie kein mal
bereden, Das Gott vber sie
erzürnet were, Sie trotzten
jmer auff den rhum, Das sie
Gottes volck waren vnd hies-
sen. Vnd welcher predigte,
Das Gott vber sie zornig we-
re, Der muste ein falscher
Prophet sein vnd sterben,
Denn sie wolten nicht gleu-
ben das Gott sein volck sol-
te so lassen. Gleich, wie
man jtz alle die Ketzer
schilt vnd tödtet, so das
lernen, *Das die Kirche jrre*
vnd sündige, vnd Gott sie
straffen werde.

129, 2–8

Ty alle Propheterna haffua
icke kunnet tala thetta
folcket j thet sinnet, at
Gudh skulle wara wreedh på
them, the puckadhe jw all-
tijdh ther vppå, at the woro

och kalladhes Gudz folck,
och then som predicadhe, at
Gudh war wreed vppå them,han
moste wara en falsk Prophete
och döö. För ty the wille
icke troo, at Gudh skulle så
offuergiffua sitt folck,
Lijka som man ock nu j then-
na tijdh förfölier och drä-
per them alla för kettare,
som lära, *at Kyrkian skal
fara will och synda, och at
Gudh moste straffa henne.*

702, 20–24

Ei hen waiuoin Juttaille sencal-
taist witzauust ennusta, Mutta mös
caikille Lehimakunnille ia Nabu-
rille, Quin nijlle Philisterille,
Moabin, ia mös nijlle *Ethiopiai-*
sil ia Assurille, *iotca Jumala*
rangaisi sen Babylonian Kuningan
cautta.

3II, 17–20

Er weissagt aber nicht
allein Juda solch vnglück,
Sondern auch allen vmbli-
genden Lendern vnd Nachbarn,
Als den Philistern, Moab,
ja auch den Moren vnd Assur,
*Denn der König zu Babel
solte eine rute Gottes sein
vber alle Land.*

129, 8–12

Men han propheterar icke
allenast Juda sådana olycko,
vthan ock allom vmliggiande
landom ock grannom, såsom
the Philisteer och Moab, Ja,
ock the *Ethioper* och Assur,
*Förty Konungen j Babel
skulle wara itt Gudz rijs
offuer all land.*

702, 25–27

Colmanes Luusa, Hen ylen ialost
ia selkiest prophetera Christu-
sen ilolisen ia autuan waldakun-
nast, ioca caikes Mailmas vlos-
leuitetemen piti.

3II, 2I–23

IM .ij. Cap. weissagt er
aus der massen herrlich vnd
klerlich, von dem frölichen
vnd seligen Reich Christi,
das in aller Welt ausgebrei-
tet solt werden.

129, 13–15

Vthi tridie Cap. Propheterar
han offuer mätton herligha
och klarligha om thet
glädhsamma och saligha
Christi Rike, som j hela
werldenne skulle vthbreedt
warda,

Agricola laajentaa:

702, 27 – 703, 6

Sille ette Prophetat Jesusen
Christusen Palueliat, sen toti-
sen Israelin teden vloslehetetyt,
tottuuat anssatun Rangastoxen
wchkauxein ia Härituxein ielkin,
aina makiasti ia runsasti ne Vlos-
ualitut lohutta, Lupauxilla Chris-
tusesta, sijte oikiasta Wapacta-
iast, ia henen ijancaikisesta wal-
dakunnastans, ettei ne Jumaliset
Fangiuxesans epeuskon langeisi,
ninquin Jumala ijeksi tadois
wihastu, ia site luuattu apu
Christuses, tacaperin wetä, *quin*

3II, 23–29

Vnd wiewol er ein klein
Prophet ist, So redet er
doch mehr von Christo,
denn viel andere grosse
Propheten, auch schier
vber Jeremiam. Da mit er
widerumb reichlich tröstet
das Volck, Auff das sie in
der Babylonischen gefengnis
vnd vnglück, an Gott nicht
verzweuelten, als hette er
sie ewiglich verworffen,
Sondern gewis weren, das
sie nach solcher straffe,

*ne ialoimat asiat Prophetis ouat
Lupauxet Christusest, ioca se
sula ia totinen Euangelium ouat.
Senteden he mös aina Christusen
ilmoittauat.*

wider zu gnaden komen,
vnd den verheissen Heiland
Christum mit seinem herr-
lichen Königreich kriegem
soltten.

129, 15–21

Och ändoch han en liten
Prophete är, så talar han
doch likwel mykit meer om
Christo, än monge andre sto-
re Propheter, och hardt
när, meer än Jeremias, Ther
medh han åter rijkeligha
tröster folcket, på thet the
vti thet Babyloniska fengel-
set och olycko, icke skulle
förtwiffa på Gud, såsom han
hadhe ewinnerligha förkastat
them, vthan skulle wisse wa-
ra, at the effter sådana
straff skulle åter komma til
nådhe igen, och få den til-
sagda Frelsaren Christum,
medh hans herligha Rike.

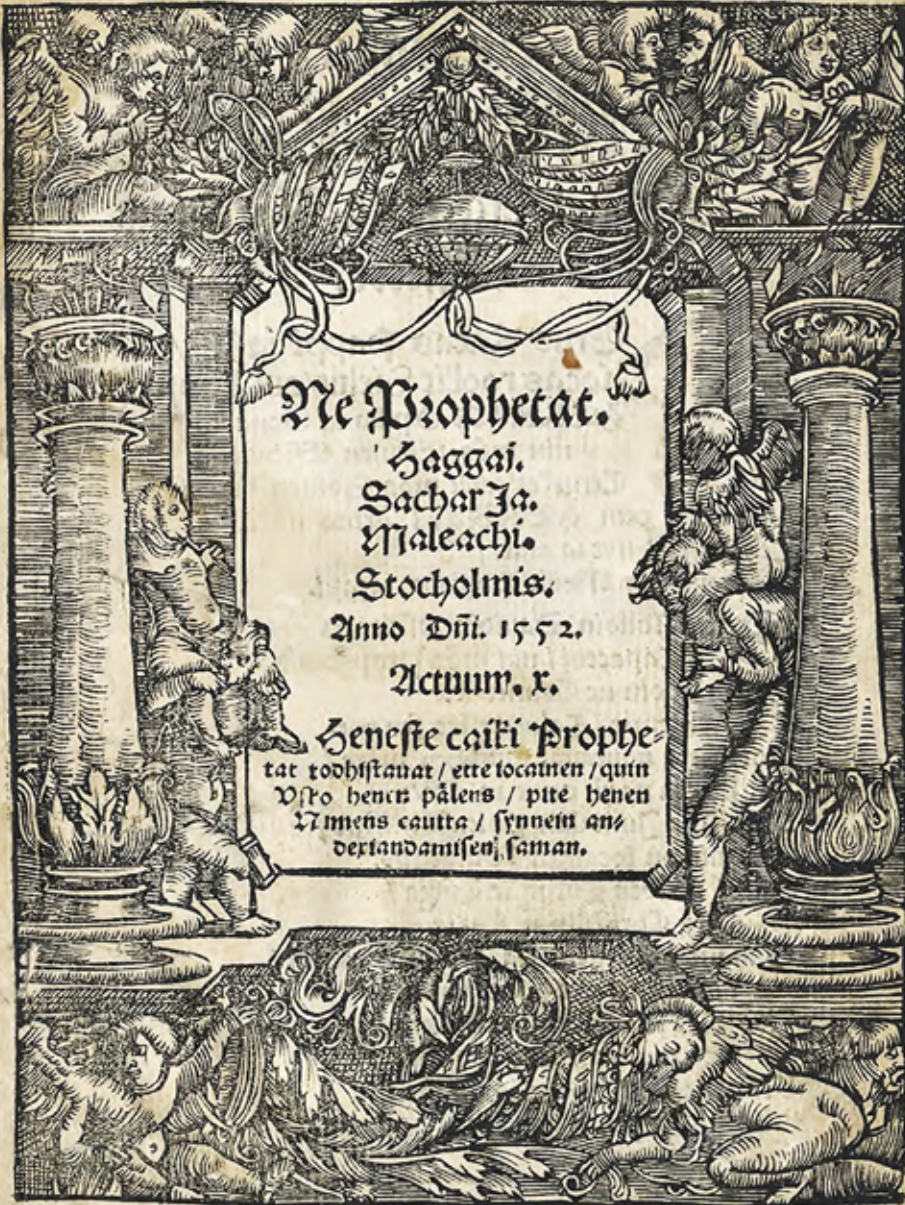
Lähtötekstit lopettavat tähän, mutta Agricola jatkaa itsenäisesti:

703, 6–20

Nin mös tai ZephanJa, Lopus lohuttapi ne Juttat, ettei sijnä Babilonian Fangiuxes
heickomielistysit, eike Jumalan sanasta epelisi, nin hen ennustapi ette Jumalan pite
heite taas wäkeuesti cocoman, Christusen lehettemen, ia henen Waldakunnans ymberi
caiken Mailman vlosleuittemen, ia henen Canssans ylimeisen Cunnian corkiutehen
ylessattaman. Waan sille wälille heiden piti Fangiudhens waiuan kernasti kersimen,

Jumalan Nimen Cunnian, ninen Pacaniten seas iulghistaman, ioissa he haiotut olit, sihenasti ette se ARMON aica lehestuis, iolla Ise Jumala, poians Jesusen Euangeliumis, iocapaicas piti totisesta tuttaman ia Cunnioitettaman.

PROFEETAT

Profeettojen nimiösivu. Agricola on käyttänyt samaa renessanssi-
kehystä Uudessa testamentissa ja Messussa.

Kuva: Kansalliskirjasto.

Agricolan viimeinen teos (*Ne Prophetat. Haggai. SacharJa. Maleachi*, 1552) sisältää kolme juutalaisten pakkosiirtolaisuuden eli Babylonian vankeuden jälkeistä profeettaa. Nimiön raamatunlause (**Ap.t. 10:43**) kertoo, että myös tämä kirja todistaa Kristuksesta: *Heneste caiki Prophetat todhistauat, ette iocainen, quin Vsko henen pälens, pite henen Nimens cautta, synnein andexi-andamisen saman.*¹⁰⁷

Alkurunossa Agricola puolustaa suomennostaan:

Ellei caiki ole tulkittu selkexi,
nin me kernast anom andexi.
Se paramin tehken ioca woi,
iollei tai kelpa quin JESVS soi.

Moitittuaan kriitikoitaan Agricola palaa Veisujen esipuheen teemaan:

Tesse nyt Prophetain Ytyme on,
heiste imettu lepitze vskon.
Wiele Bibliast mwth tulisit,
ios nemet otoliset olisit.

---

¹⁰⁷ Jae on Uudessa testamentissa samassa muodossa (MAT II, 342): *Heneste caiki Prophetat todhistauat, Ette iocainen quin vsko henen pälens, pite henen Nimens cautta synnein andexi andamisen saaman.*

HAGGAI

Alcupuhe Haggain Prophetan
päle.

Vorrede auff den Propheten
Haggai.

Förspråk på then Propheten
Haggaj.

Ruotsalainen Raamattu liittyy tarkasti Lutherin tekstiin.¹⁰⁸ Agricola seuraa molempia:

720, 12–14

HAggai ombi se Ensimeinen
Propheta, ioca oli annettu
Juttan Canssalle, sen Babi-
lonian Fangiuksen ielken,

321, 2–3

HAggai ist der erste Pro-
phet, so nach dem gefengnis
Babel dem Volck gegeben ist,

130V, 3–4

HAggai är then förste Pro-
pheten som folckena effter
thet Babyloniska fängelset
giffuin war,

Agricola jatkaa Hieronymuksen kommentaarin mukaan:

720, 14–22

*Seitzemenkymmenen aiastaian
perest, quin he sinne wietin.*
Nin tai ia Zacharias Addonin
poica propheterasit ninen

CC 76, 713, 12–17

Prophetauerunt autem Agga-
eus propheta et Zacharias
filius Addo prophetantes ad
Iudaeos qui erant in Iudaea

---

¹⁰⁸ Fredriksson 1985, 85.

Juttain tyge, iotca Judeas ia
Jerusalemis olit, Israelin
HERRAN Nimeen. Silloin yles-
nousit Zorobabel se Salatielin
poica ia Jesus Josedechin poi-
ca, ia rupesit rakendaman Ju-
malan Templin Jerusalemis, ia
Jumalan Prophetat autit heite.

et Hierusalem, in nomine Do-
mini Israel. Tunc surrexe-
runt Zorobabel filius Sala-
thiel, et Iesus filius Io-
sedec, et coeperunt aedifi-
care templum Dei in Hieru-
salem, et cum eis prophetae
Dei adiuuantes eos.

Agricola tiivistää:

720, 23 – 721, 1

Sille waicka Esdras sen Alta-
rin oli ennen tehnyt, ia Temp-
lin Peruxen laskenut, nin se
Kuningas Artaxerxes, sen Töön
preiuillens esti, haman Dariu-
sen, sen Persian Kuningan toi-
sen wooteen asti,

CC 76, 713, 8–12

Sed et Esdras, exstructo
tantum altari, et iactis
fundamentis templi, ad lit-
teras regis Artaxerxis pro-
hibitum opus refert: *Tunc
intermissum est opus domus
Dei in Hierusalem, et non
fiebat usque ad annum se-
cundum regni Darii, regis
Persarum.*

Agricolan lisäys on vaikeasti selitettävä lapsus:

721, 1–6

Coska Romis se seitzemes Romulist,
se Coria Tarquinius hallitzenut
oli. 27. aiastaica, ionga Bruto,
cadhexan wodhen ielkin, Wallasta
poisaioi, ia sijtte Borgmestarit
Regimentin pidhit 464. aiastaica
sihen Julium Keisarin asti,
ionga aicana meiden HERRAN

CC 76, 713, 17–23

Quo tempore apud Romanos
septimus a Romulo regnabat
Tarquinius Superbus, habens
annum imperii uicesimum
septimum, qui post octo an-
nos expulsus est a Bruto; ac
deinde rem publicam per an-
nos quadringentos sexaginta

Christus syndyi.

quattor, usque ad Iulium
Caesarem consules admini-
straverunt.

Agricola täydentää lähdettään:

72I, 7–20

Näme sanotan (*o rackat Somalai-
set*) ette se tietaisin mille
aialla Teme Haggeus sarnasi. Ja
on henellä ia Zacharialla yxi
swri wäkeue hengi ollut, ette
he, quin ylencatzotut kieuhet
personat olit, rohenut sen
ylenwäkeuen swren Kuningan Ar-
taxerxen, Samariterein ia cai-
kein ymberi lehicanssain,
kieldön ia haastamisen wastan,
sen Templin rakennoxen, kes-
ketten ylesraketa. Ombi sekin
ihmelinen, ette Zorobabel ia
se Jesus Josedechin poica, ia
möskin se Canssa, ioca heiden
mötens olit, vskoit ia cwlit ne
caxi kieuhe Prophetat (iota nyt
puuttu) quin sen Jalon swren
Sangarin kieldön, Ja wiele¹⁰⁹
sijttekin, *ette se Canssa san-
gen itze Epelis, ios Se Templi
ikenens iellensraketuxi tulis.*
Sille nämät Jumalan keskyt,
ylenpaltisesta ninen Inhimis-
ten keskyt, woitit, quin ainaki.

CC 76, 7I3, 23–3I

Hoc propterea, o *Paula et
Eustochium*, diximus, ut de
ipso statim titulo, qua ae-
tate Aggaeus propheta ceci-
nerit agnoscatis. Sciendum-
que est interim, iuxta lit-
teram, magni spiritus et
Aggaeum fuisse et Zachariam
prophetas, ut aduersum Arta-
xerxis regis edictum, et Sa-
maritanos gentesque cunctas
per circuitum, aedificatio-
nem templi impediētes, iu-
berent templum extrui. Zoro-
babel quoque et Iesum filium
Iosedec, et populum qui cum
eis erat, non minoris fidei,
ut prophetas magis audirent
iubentes, quam prohibentis
regis imperium.

---

¹⁰⁹ Agricolan reunahuomautus: *De quibus Daniel.9.* Huomautus puuttuu vanhan kirjasuomen korpuksesta.

Agricola siirtyy päälähteisiinsä ja suomentaa niiden esipuheiden loppuosan:

72I, 2I–30

Mutta hen laittapi Canssan,
ettei he toteluet sen Templin ia
Jumalanpalueluxen ylesojenda-
man. Waan caicki kijrudit omans
Hywuytens ia Honeitans coriaman.
Senteden he mös waiuat in halla-
woosil, Elost, Winast, Jyvist
ia caikinaisist *Hedelmist ia*
Vodencaszuoist. Caikille Juma-
lattomille Esicuuaxi. Jotca Ju-
malan Sanat ia palueluxet euet
tottele. Ja alati raateleuat,
haparoitzeuat ia *Abneudbens*
cautta Seckins repiuet. Nijlle
caikille teme Texti rupe ia
kellä, quin hen sano. Heiden
Seckins pite *Läuilisen ia poh-*
iattoman oleman.

32I, 16–2I

ER schilt aber das Volck,
das sie den Tempel vnd Got-
tesdienst anzurichten nicht
geacht, Sondern allein auff
jre Güter vnd Heuser vleis-
sig gezeigt hatten. Darumb
sie auch geplagt wurden mit
Tewrerzeit, vnd schaden an
Gewechs, Weins, Korns vnd
allerlei *Getreids*. Zum
Exempel allen Gottlosen,
die Gottes Wort vnd Dienst
nichts achten, vnd jmer in
jren Sack geitzen. Solchen
allen gilt dieser Text, da
er da sagt, Ir Sack soll
löchericht sein.

130V, 20–26

Men han straffar folcket, at
the intet achtadhe vppå huru
Templet och Gudztienst vp-
rettas skulle, vthan alle
woro fljigtighe och girughe
på sitt eghit godz och hws,
Therföre the ock pläghadhe
wordo medh hård åår och ska-
dha på wijn, korn, och
allehanda *fruchter*, allom
ogudachtighom til itt Exem-
pel, som Gudz ord och tienst
intet achta, och jw all-
tijdh kraffsa vthi sin säck,

721, 30 – 722, 6

Nin mös leuten caikis Hystorijs,
Cussa ei rookita Jumalan Palue-
liat, eli auteta henen Sanas
ylespitemen, sielle hen salli
heite kyllle *coconhaparoita*, ia
itziens warten kärkytte ia aina
haeta. Mutta wimein hen Sen Se-
kin päle läuen teke, ia sihen
puhalda, nin ette se vlostomupi,
ia poishaiotetaan, ettei kengen
tiedhe, cuhunga se iänepi. Hen
möski södhe tachto, Taicka ei
heiden pidhe miteken söteuet
leutemen.

På them alla geller thenne
Text, såsom han sägher, The-
ras säck skal *bologh och*
botnalöös wara.

321, 22–26

SO findet man auch in allen
Historien, Wo man Gottes
Diener nicht neeren wil,
noch sein Wort helffen er-
halten, Da lesst er sie ge-
trotz *geitzen* für sich selbs
vnd jmer samlen, Aber er
macht doch zu letzt den
Sack löcherich, vnd bleset
drein, das es zusteubet vnd
zurinnet, das niemand weis,
wo es bleibt, Er wil auch
mit essen, Oder sie sollen
nicht zu essen finden.

130v, 26–31

Så finner man ock vthi alla
Historier, Ther man icke wil
födha Gudz tienare, eller
hielpa til at vppehålla hans
ord, ther låter han them
flux *krassla tilhopa*, och
sichtas för sigh sielffua,
och jw alltijdh sammandra-
gha, men han gör doch på
sijdstonne hohl på säcken
och blås ther in, så at thet
vthstufftar och bortflygher,
at ingen weet huar thet
bliffuer, Han wil ock äta

medh, eller the skola
intet finna til at äta.

722, 7–14

Hen ennustapi mös Christusest,
ij^{uo} luusa, Ette henen io pian
tuleman pite, caikein Pacanain
Lohuttaiaxi. Jolla hen salai-
sest osotta, Ette se Juttain
Waldakunda ia Laki piti lopun
saaman, ia caiken Mailman
Waldakunnat häuitetemen, ia
Christuselle alaannettaman.
Jota tehenasti tapactunut on,
ia haman wimeisen peiuen alati
tapactupi, Silloin sis caiki
teutetyxi tuleuat.

321, 27–31

ER weissagt auch von
Christo, im. ij. Capitel,
das er schier komen solt,
ein Trost aller Heiden. Da-
mit er heimlich anzeigt,
das der Jüden Reich vnd
Gesetz ein ende haben,
vnd aller Welt Königreich
störet, vnd Christo vnter-
than werden, Welchs bisher
geschehen ist, vnd bis an
Jüngsten tag jmer geschicht,
Da wirts den alles erfüllet
werden.

131, 1–6

Han propheterar ock om Chri-
sto vthi annat Cap. at han
skulle snart komma alla
Hedhninganars tröst, Ther
han hemligha medh til förstå
giffuer, At Judarnas Rike
och Lagh skulle haffua en
enda, och hela werldennes
Konungarike förstörat och
Christo vnderdånigt warda,
Hwilket alt in til nu skeedt
är, och alt in til ytersta
daghen skeer, så skal thet
tå altsamman fulkompnat
warda.

---

110 Paino- tai huolimattomuusvirhe *iii*. Haggain kirjassa on kaksi lukua.

SAKARJA

Alcupuhe ZacharJan Prophe-
tan päle.

Vorrede auff den Propheten
ZacharJa.

Förspråk på then Propheten
SacharJa.

Lutherin ja Kustaa Vaasan Raamatun esipuheet ovat identtiset.¹¹¹ Agricola liittyy niiden alkuosaan:

727, 14–20

SAMalla aialla quin Haggeus-
ki, nin temekin ZacharJa sar-
nasi, Ette Jerusalem ia se
Templi pidheis iellens yles-
rakettaman, Ja sen haiotetun
Canssan iellens ychteen cocoman,
Senpäle ette yxi Regimenti ia
Asetus pidheis taas *sen Lxx*,
woodben Fangiuuxen perestä sijnä
Makunnas ylesoiettaman.

329, 2–5

DIEser Prophet ist nach der
Babylonischen Gefengnis ge-
west, Vnd hat, sampt seinem
gesellen Haggai, Jerusalem
vnd den Tempel helffen wider
bawen, vnd das gestrewet
Volck, wider zusammen brin-
gen, Auff das widerumb ein
Regiment vnd Ordnung im
Lande angericht würde.

GVB IV, 132, 3–8

THenne Propheten haffuer
warit effter thet Babylonis-
ka fengelset, och haffuer
medh sinom stalbrodher Hag-
gaj holpet til at vpbyggia
Jerusalem och Templet, och

---

¹¹¹ Fredriksson 1985, 90.

727, 20 – 728, 2

Ja hen on tosin yxi nijste cai-
kein lohdulinen Prophetaist.
Sille hen edestooopi monet su-
loiset ia turualiset Näghyt,
ia monet ysteueliset ia makiat
Sanat andapi. Joilla hen site
murhelist ia haiottu Canssa,
lohutta ia wahuista, site Ra-
kennosta ia Regimenti päle ru-
peaman. Jotca haman sihen ai-
can asti, oli swren ia moninai-
sen wastanseisomisen kersinyt.
Neite hen tekepi v. lucuhun
asti.

thet förströdda folcket åter
tilsammans hemta, På thet
itt Regemente och ordning
åter skulle j landena
vprettat warda.

329, 5–10

Vnd ist fur war der aller
tröstlichsten Propheten
einer, Denn er viel lieb-
licher vnd tröstlicher Ge-
sichte furbringet, vnd viel
süsser vnd freundlicher wort
gibt. Da mit er das betrübte
vnd zerstrewet Volck, tröste
vnd stercke, den Baw vnd das
Regiment anzufahen, welchs
bis daher grossen vnd
mancherley widerstand erlid-
den hatte. Solchs thut er,
bis in das .v. Capit.

132, 8–14

Och är sannerligha en aff
the aldra tröstelighasta
Propheterna, Ty han förer
och fram bär ganska monga
sköna och trösteligha syner,
och giffuer mong sööt och
liuffligh ord före, På thet
han må styrkia thet bedröff-
uadha och förströdda
folcket, til at tagha vppå
byggningen och Regimentet,
Hwilket alt in til then
tjdhen stoort och margfal-

ligt mootstånd lijdhit
hadhe, Thetta gör han alt
jn til v. Capit.

Tämän jälkeen Luther ja Ruotsin reformaattorit selostavat kirjan sisältöä viidennestä luvusta lähtien. Agricola on jättänyt suomentamatta kolme Sakarjan kirjan kohtaa (1:8–11, 4:8–14 ja 9:1–6).¹¹² Hän perustelee tätä Münsterin kommentilla:

728, 3–7

Nyt, ette henelle olit sängen
syuet, salaat ia Pimiet Nä-
ghyt (iotca lehes Danielin Nä-
ghöin caltaiset ouat) ilmoite-
tydh. Joinenga Näkyin toimi-
tuxis, seke ne Hebreerit, ette
möS Ne Christitut hicouat *ja tö-*
lens nijte ymmerteuet.

Münster, 558

Ostensae sunt autem ei ui-
siones ualde *obscurae*, quae
haud dissimiles sunt uisio-
nibus Danielis, in quibus
explicandis tam Hebraei
quam Christiani sudant.

Agricola lisää:

728, 7–10

Senteden Me nijte ylitzecarkam tesse Somen Tulkituxes, ia nin me haem ia poimem teste Prophetast (quin muistakin pidhemist) ne selkeimet ia meille tarpelisemat Sententiat, Puhet, Sarnat, Opit ia Weisut. Joska HERRA Jumala ette seke Ne, ette mwde pyhet Ramatut tesse Seuracunnas, quin tuliski, alati, aina ia wisusti Luetaisijn, sarnataisijn, weisataisijn lexyis, ia mwtoin prucataisijn. Sille caiki mite kirjoitettu ombi, se on meiden Opixi kirjoitettu. Ro. xv.¹¹³

---

¹¹² Heininen 2008, 8.

¹¹³ **Room. 15:4.** Agricolan suomennos (MAT II, 451): *Sille ette mite edeskirjoitettu ombi, se on meiden Opixi kirjoitettu.*

MALAKIA

Maleachin Prophetan
päle Alcupuhe.

Vorrede auff den Propheten
Maleachi.

Förspråk på Propheten
Maleachi.

Ruotsalainen Raamattu kääntää Lutherin esipuheen tarkasti.¹¹⁴ Agricola aloittaa Hieronymuksen kommentaarin mukaan:

756, 3–16

TEME Maleachi on se wi-
meinen nijste Cadhestoist-
kymmenist Pienimist Pro-
phetist (iotca coconans ouat
vlosprentetut) ionga Nimen ne
Seitzemenkymmende Tulkit, ioca
Wanhan Testamentin Ebraicast,
nin Grekin kieleen kensit,
Egyptin Kuningan Ptholemein
Philadelphin rucouxen ia Culu-
toxen cautta (Jotca se Juttain
Pijspa Eleazarus Onian poican
sinne lehetti) vlostulkitzit,
sanouat merkitzeuen, HERRAN
Engelxi. Joca ei senuoxi En-
geli ollutka, echke Origenes
henen kirioisans sen sixi lw-
li. Cussa teme ij. Cap. cutzu-
pi Johannesen Castaian Chris-
tusen Engelxi. Nin mös Matt.
xj. Cap.

CC 76, 901, 1–2

Vltimum duodecim prophetarum
interpretari uolumus, cuius
nomen LXX transtulerunt:
angelus eius.

CC 76, 902, 41–43

Scripsit in hunc librum Ori-
genes tria uolumina, sed
historiam omnino non tegit.

---

¹¹⁴ Fredriksson 1985, 93.

756, 16–18

Wan ne Ebreerin *Rabinit* lwleuat henen, sen Papin
Esdras olluexi. Sille molembain Ramatut lehes ychtepiteduet, Site mös heiden Ikeaicans
osotta.

CC 76, 90I, 15–19

Malachi autem Hebraei Ezram
aestimant sacerdotem, quia
omnia, quae in libro illius
continentur, etiam hic propheta commemorat. Tempus
quoque titulus conueniunt.

Sama tieto on myös Münsterin raamattulaitoksessa:

Münster, 572

Rabini autem Hebraeorum communiter sentiunt illum fuisse Ezram scribam.

Agricola jatkaa Hieronymuksen avulla:

756, 18–30

Sille Malachi, se on,
Esdras se Saraian Poica, haman
Aaronin sughusta, quin P. Jeronimus sano, sarnasi Haggeusen
ia Zacharian ielkin, sen Monarchan Dariusen, ia Artaxerxin
Persian Kuningan, ia muidhen
aicana, Coska Juttat ensin
lexit Babiloniast menemen, Nin
annoi henelle Kuningas, henen
HERRANS Jumalans möte kädhen
cautta, caiki mite HEN anoi. Nin
ette henen cansans Israelin,
Pappein ia Leuitein Lapsist, ia
Weisaist, ia Oueinwartioist, ia
Nathinneist Jerusalemiijn ylesmenit sen Kuningan Artaxerxin vij

CC 76, 90I, 22–33

Igitur et Malachi, id est
Ezras, post Aggaeum et Zachariam, qui sub Dario
prophetauerunt, fuisse credendus est. – – . In quo
discimus, quod in regno
Artaxerxis regis Persarum,
Ezras filius Saraiae, et
ceterorum, usque ad eum
locum ubi: Filius Phinees,
Fili Eleazar, filii Aaron
sacerdotis ab initio ascenderit de Babylone, et dederit ei rex secundum manum
Domini dei sui, omnem petitionem eius: ascenderintque
cum illo inde filiis Israel,

woonna, ia v. Cwcaudhella he Je-
rusalemijn tulit, ia sijtte Sen
iellensrakendaman rupesit.

et de filiis sacerdotum, et
de cantoribus, et de Na-
thineis in Hierusalem, anno
septimo Artaxerxis regis, et
uenerint in Hierusalem mense
quinto.

Tämän jälkeen Agricola liittyy Lutheriin ja ruotsalaiseen Raamattuun:

756, 30 – 757, 4

Olcoon quinga se taita. Wan si-
te me ymmerdhem henen Ennos-
toxistans, ettei HEN cauuu-
ennen Christusen Syndymisen,
ia tosin se Wimeinen Propheta
on ollut. Sille HEN wissist
sanopi. ij. Cap. Ette se HERRA
Christus pian tuleman piti.

363, 2–6

Das lassen wir so gut
sein, Denn wir nichts ge-
wissens von jm haben können.
On das, so viel aus seiner
Weissagung zunemen, ist er
nicht lange vor Christus
geburt, vnd freilich der
letzt Prophet gewest, Denn
er ja spricht im .ij. Capi-
tel, Das Christus der HERR
bald komen solle.

138, 4–10

Thet må nu wara som thet
kan, mädhan man intet thet
wist är om honom haffuer,
Vthan så mykit som vthaff
hans prophetia kan taghas,
nemligha, at han icke långt
för Christi födhelse, och
wisseligha then sijdste Pro-
pheten warit haffuer, Ty han
sägher jw j annat Cap. at
Christus HERREN skulle
snart komma,

757, 5–12

Ja on yxi carski Propheta,
ioca *sangen selkiest* Christu-
sest, ia Henen Euangeliumis-
tans puhupi, Jonga hen cutzupi
Puchtaxi Wffrixi caikes mailmas.
Sille sen Euangeliumin cautta Ju-
malan Armo ylisteteen, quin on
se oikia pudhas Kijtoswffri. Item
hen Ennusta mös Johannest Casta-
iast, Quin Itze Christus Matth.
xj. Cap. Ja cutzupi Johannem En-
gelixens ia Eliaxi, iosta Ma-
leachi kirioitta.

363, 7–12

VND ist ein feiner Prophet,
der *schöne Sprüche* hat, von
Christo vnd dem Euangelio,
welches er nennet, ein rein
Opffer in aller Welt. Denn
durchs Euangelium wird Got-
tes gnade gepreiset, welchs
ist, das rechte, reine
Danckopffer. Item. Er weis-
saget von der zukunfft Jo-
hannis des Teuffers, wie
es Christus selbs, Matth.xj.
deutet, vnd Johannem seinem
Engel vnd Eliam nennet, da-
uon Maleachi schreibet.

138, 10–16

Och är en herligh Prophete,
then ther *herlighit taal*
haffuer om Christo och
Euangelio, hwilcket han kal-
lar itt reent offer j hela
werldenne, Ty jgenom Euange-
lium warder Gudz nâdh prij-
sat, hwilket är thet retta
rena tackoffret. Item han
propheterar om Johannis dö-
parens tilkommelse, såsom
Christus sielffuer Matt. xj.
thet vttydher, och kallar
Johannem sin Ängel och
Eliam, ther Maleachi om
skriffuar.

757, 13–23

Pälist, hen nuctele mös Canssans
hartaasti, Ettei He andaneet PA-
pille heiden Tijunditans, Werot
ia mwdh Oikeudhet.¹¹⁵ Ja coska he
wiele ne annoit, nin HE sen an-
noit caiken Falskiudhen ia Pe-
toxen cansa, quin olit *hoonomat*
Jyuet, Laihat, kerityt ia Rupiset
Lambat. Ja mite ei heille Itzelle
keluanut, Nijte teuty, kieuhillen
Papillen ia Sarnaillen hyuesti
kelpaman. Ninquin vsein tädhengi,
ia site pahembi, kylle tapactu,
Ette, cussa se oikia Jumalan Sana,
ia vskoliset Sarnaiat ouat, ninen
teuty Nelke ia waiua kersie, Mut-
ta wärille Opettaille teuty alati
kylle samaan.

363, 13–19

VBer das, schilt er auch sein
Volck hart, darumb, das sie
den Priestern nicht gaben
jren Zehenden vnd andere
pflicht. Vnd wenn sie es
schon gaben, so gaben sie
es mit allen vntrewen, Als,
vngeunde, vntüchtige Scha-
fe, Vnd was sie selbs nicht
mochten, das muste den armen
Pfaffen vnd Predigern gut
sein. Wie es denn zugehen
pflegt, das, wo recht Gottes
Wort vnd trewe Prediger
sind, die müssen hunger vnd
not leiden, Falsche Lerer
müssen jmer die fülle haben.

138, 17–23

Ther vthoffuer straffar han
ock sitt folck hårdeligha,
at the icke gâffuo Prestomen
sina tiend och annor plicht,
Och när the gâffuo thet vth,
så gâffue the thet fast
otroligha, Såsom *siwk och*
skabbott fâår, och hwadh
the sielffue icke haffua
wille, thet moste them fat-
tigha Prestenom och Predica-
romen gott noogh wara, Såsom

---

¹¹⁵ Agricollalla on tähän kohtaan reunahuomautus *Nota de Decimarum Ratione*. Vanhan kirjasuomen korpus jättää esipuheen molemmat latinankieliset reunamerkinnot huomiotta.

thet ock plägar tilgå, at
hwar som then retta Gudz
ord och troogne Predicare
äro, the moste hunger och
nödh lijdhä, Falske lärare
moste allstädhes fyllest
haffua.

757, 24–31

Waicka ne Papit sencaltaisten Wff-
rein polesta nudheltijn,¹¹⁶ ette He
sencaltaisia wastanotit ia vffra-
sit, Site se *armas Abneus* matkan¹¹⁷
saattoi. Mutta Jumala tesse osot-
tapi, ette henelle oli sijte san-
gen suri närkestus. Ja cutzupi
sencaltaisen wärydhen, ia pahuden,
pilcaxens, ioca henelle Itze ta-
pactui. Senteden hen mös heite
vchka, Ette hen tacto heite ylen-
anda, ia ne Pacanat itzellens
Canssaxi omista ia coriata.

363, 19–23

Wiewol die Priester mit
solchen Opffern auch ge-
scholten werden, das sie es
anammen vnd opfferten, Das
thet der *liebe Geitz*. ABER
Gott zeiget hie an, das er
des grossen vngefallen ha-
be, Vnd heisst solche vntrew
vnd bosheit ein schmach, die
jm selbs geschehe. Darumb er
auch jnen drewet, Er solle
sie lassen, vnd die Heiden
annemen zum Volck.

138, 23–28

Ändoch at Presternar medh
sådant offrande ock straf-
fadhe woro, at the sådant
anammadhe och offradhe, Thet
kom *girigheten* åstad, Men
Gudh giffuer här til förstå,

¹¹⁶ Agricolan reunahuomautus: *Jeroni. Veritas Paupertatem, Mendacium diuitias parit. Hoos. 5:2* kohdalle Agricola teki reunahuomautuksen: *Epeiumalten palueluxen coco Mailma run-sasti andapi. Waan totudhen teuty keriemien*. Heininen 2008, 84. Sananlaskukokoelmaansa Agricola on ottanut Erasmusken adagian nro 1853: *Obsequium amicos, veritas odium parit*. Sarajas 1956, 321.

¹¹⁷ Painovirhe *matkat*.

at han hadhe ther itt stort
misshagh til, och kallar så-
dana otroheet och ondsko een
förmädhelse, then honom
sielffuom skeedde. Therföre
han them ock hotar, at han
wil offuergiffua them, och
anamma Hedhninganar sigh til
folck,

757, 32 – 758, 9

Sitelehin hen nuclele nijte Pappia
erinens, ette he Jumalan Sanan wä-
ritteltit, ia vskottomast opetit ia
sille he monda wiettelit. Ja sil-
lens *raiskasit* heiden Pappiudhen
Wircans, Ettei he nudhellet nijte
samoia, iotca keluottomat cappalet
vffrasit, Eike mutoin toimeliset
olluet, Wan kijtit nijte, ia cut-
zuit heite Toimelisexi. Senpäle,
ette He waiuoin Wffrij ia Taruecht
heilde madhaisit saadha. Sillens
ombi Ahneus ia Watzanholi, aina
Jumalan sanan ia Palueluxen wahn-
goittanut, ia tekepi alati sar-
naista *Vlcocullatut ia Mötekie-*
liset.

363, 24–30

DArnach schilt er die
Priester sonderlich, Das
sie Gottes wort felscheten,
vnd vntrewlich lereten, vnd
da mit viel verfüreten. Vnd
misbrauchten jres priester-
lichen Ampts, Das sie nicht
straffeten die jenigen, so
vntüchtig ding opfferten,
Oder sonst nicht from waren,
Sondern lobten vnd sprachen
sie from, Da mit sie nur
Oppfer vnd genies von jnen
kriegten. Also hat der Geitz
vnd Bauchsorge jmer schaden
gethan dem Wort vnd Dienst
Gottes, vnd machet jmer
Heuchler aus Predigern.

138, 29–35

Sedhan straffar han Prester-
nar besynnerligha, at the
förfalskadhe Gudz ord, och
otroligha lärde, och för-
störde ther medh monga, Och

misbrukadhe theras Prestaembete, At the them icke straffadhe, som offradhe thet som intet dogde, eller ellies icke frome woro, Vthan loffuadhe them och sadhe them froma, på thet the offer och nytto aff them så mätte, Altså haffuer girigheet och bwksorgh alltijdh giordt, j Gudz ord och Gudz tienist skadha, och gör altstädhes aff Predicrom, *skrymtare*.

758, 10–20

Nin hen mös heite nuctele, Ette he heiden Waimoins murehutit ia ylen- catzoit, Jolla he mös heiden Vffrins ia Jumalan Palueluxens saastutit. Sille ette Mosen Lais se oli poiskielty, Vfframan Jumalalle murhelisi Vffri, Ja iotca murehetut olit, ei pitenyt vfframan, eike Vffrista sömen. Sihen he itze tila ia syypä olit, iotca heiden Waimoins murehutit ia saatoit idkemen. Ja tahdoit heitens Abrahamin Esicuualla autta, ionga teuty henen Agarins vlosaia ia murehutta. Mutta eipe hen site tehnyt mieliuallast, Ninquin hen ei mös ottanut Auioxens ylenuisudhest.

365, 1–7

AVch schilt er sie, Das sie jre Weiber betrübten vnd verachten, damit jr Opffer vnd Gottesdienst auch verunreinigten. Denn im gesetz Mose war es verboten, Gott zu oppfern betrübte Opfer, vnd die betrübt waren, thursten nicht oppfern, noch von Opfern essen, Des waren die nu vrsache, welche jre Weiber betrübt vnd weinend machten. Vnd wolten sich Abrahams Exempel behelffen, der seine Hagar muste austreiben vnd betrüben, Aber er thets nicht aus mutwillen, Gleich wie er sie auch nicht aus furwitz zur Ehe genomen hatte.

138, 36–40

Och straffar han them at the
bedröffuadhe och förachtadhe
sina hustrur, och ther medh
ock sitt offer orenadhe, Ty
vthi Mosi Lagh war förbu-
dhit, offra Gudhi bedröffuat
offer, och the som bedröff-
uadhe woro, the måtte icke
offra, ey heller aff offret
äta, Här woro the nu orsaken
til som sina hustrur be-
dröffuadhe, och giorde them
gråtande, Och wille medh
Abrahams exempel behielpa
sigh, then sina Agar moste
vth driffua och bedröffua,
Men han giorde thet icke
sielffwiliandes, Lijka som
han ey heller aff förweten-
heet, togh henne til echta.

4. AGRICOLA ESIPUHEIDEN LAATIJANA

Agricolan Vanhan testamentin tekstien lukija sai pöydälleen laajemman kommentaarin kuin mitä Luther ja Kustaa Vaasan Raamattu tarjosivat. Niistä puuttuivat summaariot, jotka Agricola oli hakenut Lutherin työtovereiden kirjoista. Hänellä on myös enemmän reunahuomautuksia kuin Lutherilla ja ruotsalaisessa Raamatussa.

Ruotsin reformaattorit seurasivat vanhatestamentillisissa esipuheissa Lutheria. He tiivistivät paikoin tämän tekstiä, mutta eivät tehneet lisäyksiä. Agricolan esipuheet pohjautuvat sekä saksalaiseen että ruotsalaiseen Raamattuun, mutta hänen lähdevalikoimansa on laajempi samoin kuin summaarioiden ja reunahuomautusten kohdalla. Profeettojen esipuheissa Agricola on käyttänyt lisäksi Sebastian Münsterin raamattulaitoksen huomautuksia sekä kirkkoisä Hieronymuksen kahdentoista pienen profeetan kommentaaria.

Agricolan kolme viimeistä teosta koostuvat Vanhan testamentin teksteistä. Näissä teoksissa on yhteensä 594 sivua. Suorasanaisten esipuheiden sivumäärä nousee 33:een, eli niitä on noin viisi prosenttia koko sivumäärästä. Esipuheissa on 14 painovirhettä, mutta ne eivät vaikeuta tekstin ymmärtämistä.¹¹⁸ Tekstiin on jäänyt kaksi latinankielistä sanaa,¹¹⁹ ja Psalttarin esipuheessa on jäänyt kaksi sanaa kääntämättä.¹²⁰ Hoosean ja Obadjan esipuheesta on kummastakin pudonnut yksi sana.¹²¹ Vuoden 1642 Raamattu on korjannut nämä kohdat.

Psalttarin alkupuhe on laajin ja omaperäisin. Agricola on käyttänyt lähteenään kahta Lutherin esipuhetta sekä Justus Jonaksen ja ruotsalaisen Raamatun esipuheita. Kaksi viidennestä on peräisin Augustinuksen ja Basileios Suuren psalmeja kiittävistä teksteistä.

Profeettakirjojen esipuheiden lähteet käyvät ilmi oheisesta taulukosta.

---

¹¹⁸ 201, 2; 204, 5; 208, 1; 208, 24; 593, 18; 594, 2; 595, 13; 605, 7; 671, 27; 672, 17; 702, 5; 702, 9; 722, 7; 757, 26.

¹¹⁹ 202, 22: *et* ('ja'); 202, 28: *seu* ('tai').

¹²⁰ 202, 11.

¹²¹ 605, 12; 661, 5.

Taulukko 1. Profeettakirjojen esipuheiden lähteet

	DB	GVB	Münster	Hieronymus	Lähteitä yhteensä
Jesaja	x	x	-	-	2
Daniel	x	-	-	-	1
Hoosea	x	x	-	-	2
Joel	x	x	x	-	3
Aamos	x	x	x	-	3
Obadja	x	x	x	-	3
Joonas	x	x	x	x	4
Miika	x	x	x	x	4
Nahum	x	x	x	-	3
Habakuk	x	x	-	-	2
Sefanja	x	x	x	-	3
Haggai	x	x	-	x	3
Sakarja	x	x	x	-	3
Malakia	x	x	-	x	3
Yhteensä	14	13	8	4	

Agricolan johtotähti on Luther, jonka esipuheita Ruotsin reformaattorit yleensä seurasivat tarkasti. Danielin kirjassa Lutherin ja Kustaa Vaasan Raamatun esipuheet eroavat toisistaan, ja Agricola on jättänyt jälkimmäisen huomioimatta. Jesajan, Hoosean ja Habakukin esipuheisiin hän on käyttänyt pelkästään saksalaista ja ruotsalaista Raamattua. Kolmannesta Vanhan testamentin suomennoksen pohjatekstistä eli Sebastian Münsterin raamattulaitoksesta Agricola on hankkinut lisätietoja kahdeksaan tekstiin. Joelin esipuhe perustuu lähes kokonaan Münsteriin, ja puolet Aamoksen ja Obadjan esipuheista hän on saanut niin ikään Baselin hebraistilta. Joonan, Miikan, Nahumin, Sefanjan ja Haggain esipuheissa Münsterin vaikutus rajoittuu muutamaankin riviin.

Hieronymuksen kommentaarin käyttö alkaa lyhyellä lainauksella Joonan ja Miikan esipuheissa. Profeetat-teoksessa vaikutus on suurempi, sillä puolet Haggain esipuheesta ja kolmannes Malakian esipuheesta pohjautuvat tähän kommentaariin.

On vaikea päätellä, miksi Agricola on jättänyt kääntämättä jonkin osan joko molempien tai toisen päälähteensä esipuheista. Syy voi olla, että hän on pitänyt kohtaa tarpeettomana tai vaikeaselkoisena. Tällainen on Miikan esipuheen viimeinen kappale, johon Kustaa Vaasan Raamattu liittyy:

GVB IV, 122v, 23–26

Han är j första Cap. swår, thet
gör then Ebreiska Grammatica,

DB II:II, 27I, 18–23

ER ist im .j. Cap. schwerer,
Das macht die Ebreische

och brukar monga allusiones, såsom Zaenan för Schaenan, och Achsib och Maresa etc. hwilken ord han dragher in på ond vthtydhelse, och förwender them, såsom om man sadhe, Rom, tu skalt rwm warda, och wel vthrymd.

Grammatica, vnd braucht viel allusiones, Als Zaenan fur Schaenan, vnd Achsib vnd Maresa, etc. Welche wort er zeucht auff böse deutung, vnd verkeret sie. Als wenn ich spreche, Roma, Du solt ein Raum werden, vnd wol ausgereumt. Wittemberg, Du solt ein weiter Berg werden, etc. Das werden die Grammatici wol mercken, vnd vnsern vleis spüren.

Agricola jätti kappaleen pois, mutta vuoden 1642 Raamattu muotoili Lutherin esimerkin suomalaisille sopivaan asuun:

Ensimmäises lugus on hän kyllä työläs, ettei hän puhu nin selkiäst muutamis sanois, cuin on: Zaenan, Achsib, ja Maresa, etc. jotca hän pahoin päin käändä ja ristijn pane, nijncuin sanotaisin: Suomi, sinullen on paljon hywä suotu: mutta kijttämättömydes tähden sinä suomitan.

Agricola on poistanut Aamoksen esipuheesta lähtötekstien loppulauseen ja Nahumin esipuheen lopusta siinä esitetyn vaihtoehtoisen tulokinnan profetan tarkoituksesta.¹²² Ilmeisesti hän on pitänyt kohtia tarpeettomina.

Tarkastellessaan Agricolan Matteuksen evankeliumin reunahuomautuksia Arthur Hjelt huomasi, että Agricola oli Lutherin kommentaisteista ”pyyhkinyt pois ne, joissa annetaan isku paavilaisuudelle ja sen laitoksille”.¹²³ Tämä linja jatkui myös muissa Uuden testamentin huomautuksissa.¹²⁴ Vanhan testamentin esipuheissa Lutherin iskut paavilaisuudelle sijoittuvat Danielin esipuheen laajaan historialliseen osaan, jonka Agricola ohitti. Sefanjan esipuheessa Agricolan voi nähdä sivuuttaneen katoliseen kirkkoon kohdistuvan

---

¹²² 64I, 28; 686, 29–30.

¹²³ Hjelt 1909, 57.

¹²⁴ Heininen 2023, 297–298.

kritiikin. Luther ja Ruotsin reformaattorit ilmoittavat, että profeettoja vainottiin samoin ”kuin nyt vainotaan ja tapetaan harhaoppisina kaikki, jotka opettavat, että kirkko voi erehtyä ja tehdä syntiä, ja että Jumala tulee sitä rankaisemaan”.¹²⁵ Agricola tyytyy sanomaan, että vainon kohteina ovat *ne, iotca sarnauat Inhimisten syndie ia pahatecoia wastan*.¹²⁶

Agricolan laajin lisäys on Psalttarin esipuheen kertomus Daavidista,¹²⁷ tämän *caikinaisist swrimist Tuskist, Waiuoist, Kiusauxist, Pacoist, Adhistoxist, Catehist, Wiboist, Wainoist, Weiumisist, Radholisist, Capinoist, Sodhist, Synnein Rangastoxist, ia monista hirmulisist Sydhemen murehist ia kiwuista*.¹²⁸ Nämä vastoinkäymiset mutta myös monet myötäkäymiset, voitot, kunnianosoitukset ja koko valtakunnan menestys olivat saaneet hänet kirjoittamaan psalmit.

Kun Luther esittelee Danielin kirjan esipuheessa Babylonian ja Persian valtakunnat, Agricola lisää, että Itämaan tietäjät olivat sikäläisiä yliopistomiehiä, ja että tämän *Corckian Schoulun sanotan nijsse Makunnis wiele nyt seisouan*.¹²⁹ Danielin esipuheen alusta jää viidentoista rivin mittainen kappale ilman lähdettä, mutta on mahdollista, että Agricola on laatinut sen itsenäisesti.¹³⁰ Sama koskee Obadjan ja Sefanjan esipuheisiin tehtyjä täydennyksiä.¹³¹ Nämä antavat lisätietoja Jerusalemin hävityksestä ja Babylonian vankeudesta. Nahumin esipuheeseen Agricola on lisännyt tiedon, että Niniven hävitys tapahtui Kaldean kuningas Nebukadnesarin aikana.¹³²

Haggain esipuheessa Agricola on täsmentänyt, että profeetta puhui nimienomaan *Juttan Canssalle*, ja Sakarjan kohdalla hän kertoo, että maanpako kesti 70 vuotta.¹³³ Sefanjan esipuhe on saanut tarkennuksen, jonka mukaan profeetta toimi *sen Jumalisen Kuningan Josian alla, ioca oli se xix. Juttain*

¹²⁵ Gleich, wie man jtzzt alle die Ketzer schilt vnd tödtet, so das lehrten, Das die Kirche jrre vnd sündige vnd Gott sie straffen werde. DB II:II, 3II, IO–II. Lijka som man ock nu j thenna tijdh förfölier och dräper them alla för kettare, som lära, at kyrkian skal fara will och synda, och at Gudh moste straffa henne. GVB IV, 129, 6–8.

¹²⁶ 702, 19–20. Vuoden 1642 Raamattu liittyy ruotsalaiseen lähtötekstiin ja puhuu seurakunnan erehdyksistä ja synneistä.

¹²⁷ 200, II–202, 24.

¹²⁸ 201, 25–29. Agricola oli mieltynyt luetteloihin. Heininen 1994, 116, 177–178; Heininen 2007, 353; Heininen 2023, 136, 140.

¹²⁹ 594, I–2.

¹³⁰ 592, 13–27.

¹³¹ 660, IO–22 ja 702, 9–14.

¹³² 686, 15–19.

¹³³ 720, 13; 727, 19–20.

Kuningas,¹³⁴ ja esipuheen loppuun Agricola on lisännyt tiivistelmän profeetan lohduttavasta sanomasta.¹³⁵ Sakarjan esipuheen hän lopettaa kehotukseen, että profeetan sanat *seke mwde pyhet Ramatut tesse Seuracunnas, quin tuliski, aijna ia wisusti Luetaisijn, sarnataisijn lexyis, ia mwtoin prucataisijn*.¹³⁶ Kertoessaan Rooman historiasta Hieronymuksen mukaan Agricolalle on tullut lipsahdus. Hän väittää pormestarien eli konsulien hallinneen kaupunkia aina Julius Caesariin saakka, *ionga aicana meiden HERRAN Christus syndyi*.¹³⁷

Agricola on tehnyt Obadjan esipuheeseen katolista kirkkoa kritisoi-
van lisäyksen. Sen mukaan profeetan kiroama viholliskansa Edom on *Antichristin iouckon ia falskein weliein esicuua, iotca aina ia iocapaicas Jumalan Canssa wahingoitta*.¹³⁸ Lutherin mukaan Habakukin nimi tarkoittaa sy-
leilijää. Agricola vie selitystä pitemmälle vertaamalla profeettaa Jumalan
kanssa painivaan Jaakobiin: *Habacuc tulkitan Syleliexi, eli ioca rackasti painele Jumalan cansa*.¹³⁹

Hieronymus omistaa Haggain kommentaarin kahdelle opastamalleen
oppineelle naiselle: *O Paula et Eustochium*. Suomenenos korvaa heidät puhut-
telulla: *O rackat Somalaiset*.¹⁴⁰ Suomen olot tulevat esiin myös Malakian esipu-
heessa, joka nuhtelee kansaa kymmenysten laiminlyönnistä. Köyhille papeille
annetaan sairaita ja kapisia lampaista. Agricola oli laatinut laajan selvityksen
Turun tuomiokirkon ja papiston tuloista,¹⁴¹ ja saattoi sen ja oman kokemuk-
sensa perusteella sanoa, että kyseessä ovat *laihat, kerityt ia Rupiset Lambat* ja
lisätä, että viljakymmenyksiin verovelvolliset valitsivat *hoonomat Jyuet*.¹⁴²

¹³⁴ 702, 2–4.

¹³⁵ 703, 6–20.

¹³⁶ 728, II–I4.

¹³⁷ 721, 5–6.

¹³⁸ 660, 30 – 661, 661, 2.

¹³⁹ 694, II–I2.

¹⁴⁰ 721, 7.

¹⁴¹ Knuutila & Mäkelä-Alitalo 2007.

¹⁴² 757, 16. Rukouskirjan esipuheessa (MAT I, 96) Agricola muistutti onnettomuuksista, joilla Haggai uhkasi temppelin rakennukseen haluttomia:

Sekeen taiuan, ia hallaijsen maa

Aggeus nijllen toiuotta

Jotca Tijundin, Wffrit röwet

yxi ropoi, tuhatta löpi.

Malakian 3. luvun summaariossa ja reunahuomautuksissa Agricola korostaa Jumalan
säättäneen kymmenykset pappien elatukseksi. Heininen 1993, 110; Heininen 2008, 162.
Kymmenysverotuksesta reformaatiokaudella Pirinen 1962, 212–216.

Suurin osa Agricolan pienistä lisäyksistä johtuu hänen muissakin teoksissaan käyttämästä tautologisesta paratagmasta eli tavasta suomentaa lähtötekstin ilmaisu kahdella tai useammalla lähimerkityksellisellä sanalla.¹⁴³ Tällaisia käännöksiä ovat seuraavat 25 tapausta:

200, 1 theologos	> Theologi ia Opettaiat
200, 10 calamitatibus et tentationibus	> tuskis, waiuois ia kiusauxis
202, 13 norunt	> ymmerteuet ia tieteu
203, 11 Tyrannen	> Tyrannia ia Sangaria
203, 26 loben	> ylisteuet ia kijtteuet
204, 11–12 Prophetier	> Prophetia ia Ennustosta
204, 20 nödh och dröffuelse	> hätehen, waiuan ia murhen
206, 24 misericordiae	> Armon ia Laupiudhen
206, 25 deprecationem	> Rucouxen eli Anomisen
206, 25–26 infirmitatem atque misericordiam	> Heickoudhes, Tuscas, Hädhes, ia waiuas
207, 10 historias	> Hystoriat ia Tecoinmenot
207, 13 promptuarium	> Fataburi ia Aitta
208, 17 Theologia	> Theologia ia Jumalan Oppi
454, 14 nemest	> wisusti merkitzemen
455, 20 Bund	> Lijttot ia Souinnot
455, 23 Sprüche	> Puheist ia Sanoista
455, 25 Drewpsprüche und schrecken	> couat vkhauet ia hirmuiset kekeyxet
455, 26 verstockten, hoffertigen harten köpffe	> Paadhituita, Coreita, niskurita, couacoruaisi
455, 29 straffet	> laitta ia nuchtele
455, 31 vermessenheit	> ylpien vskalluxen ia turuan
594, 12 seuffzen	> hoaten halaiauat
672, 14 schilt, weissaget, prediget; straffar, propheterar och predicar	> laitta, toru, mana, ennusta, sarna
728, 3 obscurae	> syuet, salaat ia Pimiet
757, 17 vngesunde, vntüchtige; siwk och skabbot	> Laihat, kerityt ia Rupiset
758, 9 Heuchler; skrymtare	> Vlcocullatut ia Mötekielis.

Agricolan tapa muokata lähteitään tulee selvimmin esiin Psalttarin esipuheen loppuosassa.¹⁴⁴ Augustinuksen mukaan Psalttari kertoo Kristuksen

¹⁴³ Rapola 1961; Nummila & Ojutkangas 2013.

¹⁴⁴ 207, 30 – 208, 23

historian sikiämisestä taivaaseenastumiseen saakka. Agricola lisää lukijan löytävän Psalttarista myös *Pyhen Hengen Lehettemisen*.¹⁴⁵ Kirkkoisä löytää psalmeista kaikki hyveet: *Omnes enim virtutes in Psalmis invenies*. Agricola suomentaa: *Psalmes mös sine Leydhet caunimat Tauat, iollas taidhat Jumalata caikinaisista Henen Hyuiste Teghoistans yliste, cunnioitta ia kijtte*.¹⁴⁶

Kirkkoisä Basileios luettelee puolisen sataa psalmien hyvää ominaisuutta. Agricola täydentää lähdeään yhdessätoista kohdassa. Kun Basileios ilmoittaa psalmien olevan ajatusten haltijoita, Agricolan mukaan ne myös *Mielen paisumist hillitzeuet ja irthaudhen asettauat*.¹⁴⁷ Basileioksen mukaan psalmi ovat lasten varjelus, nuorukaisten turva, vanhojen lohdutus ja vaimojen kaunistus. Agricola täydentää: psalmi ovat myös *Miesten Wrhudhus, Pappein iocapeiuenen Aura, ia itzecungin alinomainen sielun eues*¹⁴⁸. Basileios on itäisen luostarilaitoksen perustajaisä, ja hän tietää kertoa psalmien lohduttavan erämaassa: *Erimas ne makian asumisen andauat*. Agricolan mukaan ne auttavat myös maallisessa yhteiskunnassa, sillä hän lisää: *Caupungein Lain menot he toimittauat*.¹⁴⁹ Psalmi ovat kirkkoisän mukaan *Alcauaisten opetus ja Menestyueisten lisemys*. Agricola täydentää, että ne ovat myös *Teudhelistein wahuistos, ia semmengin coco Seurakunnan iulkinen Äni*.¹⁵⁰ Agricola lisää vielä kolme ominaisuutta: *Psalmi ouat Engelein wirghat, Taiualinen hallitos hengeline haiu*.¹⁵¹

Agricola oli tottunut ja huolellinen kääntäjä. Suomentaessaan Münsterin latinaa hänelle on sattunut huolimattomuusvirhe, sillä hän kääntää Aamoksen esipuheen kohdan *Non tamen sunt hoc ordine poenae inflictae* kuulumaan *Waicka ei telle sädhyllle Rangastus sattunut*.¹⁵² Kontekstista käy ilmi, että *ordo* merkitsee tässä kohden järjestystä eikä säätyä. Toinen lapsus on sattunut Hoosean kohdalla, jossa suomennos kertoo profeetan ennustaneen ”wäkeuest ia sangen *rohckias*”. Lähtöteksteissä on kuitenkin *tröstlich* ja *trösteligha* eikä *trotzig* ja *trotsig*.¹⁵³ Pahempi virhe on Jesajan esipuheessa,

¹⁴⁵ 206, 18.

¹⁴⁶ 206, 27–31.

¹⁴⁷ 207, 24

¹⁴⁸ 207, 32–33

¹⁴⁹ 207, 32–33

¹⁵⁰ 208, 1–3

¹⁵¹ 208, 6–7.

¹⁵² 641, 14–15.

¹⁵³ 605, 15. Virhe on siirtynyt myöhempiin Raamattuihin.

jossa Agricolalta jää kääntämättä osa pohjatekstiä: *Damit die auslendischen, vnbeandten wort vnd namen, vnd finsternis oder hindernis im verstand mache-ten; at the fremmande och okenda ord thes mindre olost giorde til at läsa eller hinder at förstå*. Agricolan suomennos *ettei se Lukeita esteisi eli swttuuaisexi tekis* jää hämäräksi, mutta seuraava raamatunkäännös selventää sen: *ettei vieraat ja oudot sanat suututais lukemast, eli estäis ymmärtämäst*.

Ruotsin sanan *Exempelbook* vastine *Esicuuainkirioisa* jäi ainoaksi esiintymäksi vanhassa kirjasuomessa¹⁵⁴ samoin kuin *Hystorian* pariksi esitetyt *Tecoinmenot*.¹⁵⁵ Obadjan esipuheen käännös *web thut, gör ondt > caruahutta*¹⁵⁶ ei ole saanut seuraajia.¹⁵⁷

Agricolan Vanhan testamentin esipuheet, summaariot ja reunahuomautukset muodostavat ensimmäisen suomalaisen Vanhan testamentin selitysteyksen. Summaariot ja reunaselitykset jäivät pois vuoden 1681 Raamatusta, mutta esipuheet pysyivät paikoillaan, joskin muokattuina. Vasta vuoden 1933 Vanha testamentti hylkäsi ne. Siihen asti – ja eräissä herätysliikkeissä nyky-päivään saakka – Agricolan esipuheet ovat antaneet Raamatun lukijoille perustietoa pyhän kirjan sisällöstä.

---

¹⁵⁴ *Esicuuainkiria* ei ole vanhan kirjasuomen sanakirjan selityksen mukainen 'vertaus-kuvia sisältävä kirja', vaan erämaaisien ja muiden vanhan kirkon pyhien lauselmia ja esimerkkikertomuksia sisältävä kokoelma. Se tunnetaan nimellä *Apophthegmata patrum*, ja siitä oli keskiajalla liikkeellä eri versioita useilla kielillä. Saarnojen esimerkkiaines on niistä peräisin ja niiden "puhdistettuja" laitoksia käytettiin myös protestanttisissa kirkkoissa. Heininen 1988.

¹⁵⁵ 207, 10.

¹⁵⁶ 661, 5.

¹⁵⁷ Vuoden 1642 Raamatussa on *carwaxi teke*.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

PAINETUT LÄHTEET JA TEKSTIJULKAISUT

- 1642 = *Biblia, Se on: Coco Pyhä Ramattu, Suomexi*. Stockholmis 1642.
- BASILIUS CAESARIENSIS 1531: *Opera*. Coloniae.
- BUGENHAGEN, JOHANNES 1544: *Psalterium Davidis et integri loci sacrae doctrinae*. Wittenbergae.
- DB = *D. Martin Luthers Werke. Deutsche Bibel 10–11:11*. Weimar: Hermann Böhlau 1929–1931.
- GVB = *Biblia, Thet är, All then Helgha Scrifft*. Uppsala 1541.
- CC = HIERONYMUS: *Commentarius in Duodecim Prophetas*. Corpus Christianorum (CC) 76. Turnholt: Brepols 1970.
- JUSTUS JONAS 1534: *Summaria D. Martini Lutheri in psalmos*. Witebergae.
- MAT = *Mikael Agricolan teokset I–IV. Näköispainos ja tekstien selvennys*. Porvoo: WSOY, 1987.
- MÜNSTER, SEBASTIAN 1534: *Biblia hebraica latinaque nova tralatio*. Basileae.
- PL = *J. P. Migne, Patrologia latina* 90. Parisiis, 1850.
- WA = *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe*. Weimar: Hermann Böhlau, 1883–2009.

KIRJALLISUUS

- ARMBRUSTER, JÖRG 2005: *Luthers Bibelvorreden. Studien zu ihrer Theologie*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- FREDRIKSSON, INGER 1985: *Studier i Mikael Agricolas bibliska företal*. Acta Universitatis Umensis 73. Umeå: Umeå Universitet.
- GUMMERUS, JAAKKO 1955: *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet*. SKHST 44. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- HAEMIG, MARY JANE 2023: Martin Luther on Praying the Psalms. *Word & World* 43.
- HEININEN, SIMO 1978: Luther ja Mikael Agricolan rukouskirja. Teoksessa Pentti Lempiäinen & Olavi Rimpiläinen (toim.) *Nova et vetera. Studia in honorem Martti Parvio*. SKHST 105. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- HEININEN, SIMO 1988: *Luterilaisen bagiografian synty*. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran Julkaisuja 159. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.
- HEININEN, SIMO 1992: *Mikael Agricolan psalmisummaariot*. Suomi 166. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEININEN, SIMO 1993: *Mikael Agricolan Vanhan testamentin summaariot*. Suomi 169. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEININEN, SIMO 1994: *Mikael Agricolan Psalttarin reunahuomautukset*. Suomi 174. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEININEN, SIMO 1999: *Mikael Agricola raamatunsuomentajana*. SKST 761. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEININEN, SIMO 2008: *Mikael Agricolan Vanhan testamentin reunahuomautukset*. Suomi 196. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- HEININEN, SIMO 2020: *Mikael Agricola psalmien suomentajana*. SKST 1459. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEININEN, SIMO 2023: *Mikael Agricolan Uuden testamentin reunahuomautukset*. Suomi 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEININEN, SIMO & LAINE, TUIJA: 2012 Näyttelyluettelo. *Luther, Reformaatio ja kirja*. SKHST 220. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- HJELT, ARTHUR 1909: Mikael Agricola Uuden Testamentin kääntäjänä. *Suomen Kirkko-historiallisen Seuran Pöytäkirjat VIII 1907–1908*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- HÄKKINEN, KAISA 2012: *Mikael Agricolan runokirja*. Wanhan suomen arkisto 6. Turku: Turun yliopisto.
- IA = *Index Agricolaensis I–II*. Toim. Esko Koivusalo. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 11. Helsinki: Kotus 1980.
- IJÄS, MATTI 1993: *Jaakko Gummerus kirkkohistoriantutkijana*. SKHST 165. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- IKOLA, OSMO 1973: Das rätselhafte *ma, maa* 'inquam, inquit' in der alten finnischen Schriftsprache. *Finnisch-ugrische Forschungen* 40.
- IKOLA, OSMO 1998: Sana raamattu Agricolalla ja uudemmassa kirjasuomessa. *Sananjalka* 40(1), 7–24.
- KIURU, SILVA 1988: Hakemisto Agricolan raamatunjakeisiin. Teoksessa Esko Koivusalo (toim.) *Mikael Agricolan kieli* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KNUUTILA, JYRKI & MÄKELÄ-ALITALO, ANNELI 2007: *Turun tuomiokirkon ja papiston tulot 1541–1542*. SKST 1129. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KRAUSE, GERHARD 1962: *Studien zu Luthers Auslegung der Kleinen Propheten*. Beiträge zur historischen Theologie 33. Tübingen: Mohr.
- MARTIKAINEN, JOUKO 2023: Jumalan ja ihmisen kuva Mikael Agricolan passiorukouksissa eli Facies Domini -aihe kirkkomme perinteessä. Teoksessa Jaakko Rusama (toim.) *Kirkon olemus on missio. Jublakirja dosentti Risto Ahosen täyttäässä 80 vuotta*. Rovaniemi: Väyläkirjat.
- NUMMILA, KIRSI-MARIA & OJUTKANGAS, KRISTA 2013: Pyytämättä ja yllätyksenä: paratagmakonstruktio 1500–1800-luvun kirjasuomessa. *Sananjalka* 55(1), 73–99.
- PERÄLÄ, ANNA 2007: *Mikael Agricolan teosten painoasu ja kuvitus*. SKST 1123. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PIRINEN, KAUKO 1962: *Kymmenysverotus Suomessa ennen kirkkoreduktiota*. Historiallisia tutkimuksia 55. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- RAPOLA, MARTTI 1961: Pipliasuomen parataktinen tasapaino. *Kalevalaseuran vuosikirja* 41. Porvoo: WSOY.
- REINITZER, HEINO 1983: *Biblia deutsch. Luthers Bibelübersetzung und ihre Tradition*. Wolfenbüttel: Herzog August Bibliothek.
- SCHILD, MAURICE 1970: *Abendländische Bibelvorreden bis zur Lutherbibel*. Quellen und Forschungen zur Reformationsgeschichte 39. Gütersloh: Gerd Mohn.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja 1–2*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus 1985–1994.

KIRJOITTAJA

Kirkkohistorian emeritusprofessori Simo Heininen on oppi- ja tietokirjailija, joka on kirjoittanut peruskoulun ja lukion historian ja uskonnon oppikirjatekstejä. Hän on julkaissut yhdessä Markku Heikkilän kanssa Suomen kirkkohistorian yleisesityksen suomeksi, englanniksi ja saksaksi. Hän on toimittanut tieteellisen edition ja suomennoksen Paulus Juustenin piispainkronikasta, kirjoittanut tutkimuksen sen synnystä sekä kirjoittanut Juustenin elämäkerran.

Heininen on tutkinut suomalaisten ulkomaista opinkäyntiä, Turun ja Viipurin hiippakuntien historiaa, vanhempaa suomalaista oppi- ja kirjahistoriaa sekä luostarilaitoksen ja paaviuden historiaa. Hän on julkaissut kokoelman Martti Rautasen kirjeitä ja tämän päiväkirjan matkalta Afrikkaan sekä kirjoittanut tutkimuksen ensimmäisistä suomalaisista lähetysaarnaaajista.

Heininen on Mikael Agricolan elämäkerran (2007, ruotsiksi 2017) lisäksi kirjoittanut useita teoksia ja artikkeleita Agricolan suomennostyön lähteistä.

ZUSAMMENFASSUNG

Michael Agricolas Vorreden zum Alten Testament

Michael Agricola übersetzte den Psalter und Teile von den alttestamentlichen Propheten 1551 und 1552. Als Grundtext dienten die Vulgata, die Lutherbibel und die schwedische Bibel von 1541.

In seiner Übersetzung unterschied Agricola "die eigenen Worte des Heiligen Geistes", d. h. den Bibeltext, von den Vorreden und Marginalglossen, die nur "dem klareren Verständnis" dienen sollten. Das Wort Gottes sei viel wertvoller als das Menschenwort, so dass der Übersetzer eng an den Text gebunden war. Eine freie Übersetzung kam nicht in Frage, von Bewusster Verbesserung des Textes ganz zu schweigen.

Bei den Vorreden und Randglossen konnte er freier vorgehen. Meistens übersetzte er wortgetreu, scheute sich aber nicht vor Auslassungen, Ergänzungen und Änderungen, wenn er sie für angebracht hielt.

Er schrieb Vorreden zum Psalter, den Propheten Jesaja, Daniel und zu den Büchern des Dodekapropheten. Er übersetzte aus den beiden lutherischen Bibeln, hatte aber auch andere Quellen. In der recht umfangreichen Psaltervorreden benutzte er die Psalterkommentaren von Augustinus und Basileios, in den Dodekapropheten standen ihm auch die Kommentaren von Hieronymus und Sebastian Münster zur Verfügung.

In der vorliegenden kritischen Edition werden Agricolas Vorreden zum Alten Testament parallel mit ihren Quellen gedruckt.